

VATT-TUTKIMUKSIA
126
VATT RESEARCH REPORTS

Hanna Ulvinen

SUOMEN ELINTARVIKE- JA
RUOKAPALVELUALAN RAKENNE,
KILPAILULLISUUS JA
TALOUELLINEN SUORITUSKYKY

ISBN 951-561-655-7 (nid.)
ISBN 951-561-656-5 (PDF)

ISSN 0788-5008 (nid.)
ISSN 1795-3340 (PDF)

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus

Government Institute for Economic Research

Arkadiankatu 7, 00100 Helsinki, Finland

Email: etunimi.sukunimi@vatt.fi

Oy Nord Print Ab

Helsinki, lokakuu 2006

ULVINEN, HANNA: SUOMEN ELINTARVIKE- JA RUOKAPALVELU-ALAN RAKENNE, KILPAILULLISUUS JA TALOUDELLINEN SUORITUSKYKY. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 2006, (B, ISSN 0788-5008 (nid.), ISSN 1795-3340 (PDF), No 126). ISBN 951-561-655-7 (nid.), ISBN 951-561-656-5 (PDF).

Tiivistelmä: Tutkimuksessa tarkastellaan Suomen elintarvike- ja ruokapalvelu-alojen kehitystä vuosina 1994–2003. Tutkimuksessa kuvataan toimialojen rakennetta sekä alojen kehitykseen keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä viimeisen 10 vuoden aikana. Rahoituksen tunnusluvulla kuvataan kannattavuuden, vakavaraisuuden ja tehokkuuden kehitystä. Tutkimuksessa mitataan lisäksi Herfindahl-Hirschman-indeksillä toimialan keskittyneisyyttä sekä Lerner-indeksillä alan suorituskykyä. Kyseisten mittareiden perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä toimialan kilpailullisuudesta. Tutkimuksen mukaan Suomen elintarviketeollisuuden kannattavuus ja vakavaraisuus ovat kehittyneet myönteisesti tarkasteltavana ajanjaksona. Ala on kilpailullinen joskin eri alatoimialat poikkeavat jopa huomattavasti toisistaan. Rahoituksen tunnusluvulla mitattuna kaupan alalla menee Suomessa hyvin. Korkeista keskittyneisyysluvuista huolimatta alalla on myös kilpailua. Ruokapalvelut on tarkasteltavista toimialoista kilpailullisin mitattuna sekä Herfindahl-Hirschman-indeksillä että Lerner-indeksillä. Alan keskimääräisessä kannattavuudessa ei ole tapahtunut näkyviä muutoksia vuosina 1994–2003.

Asiasanat: Toimiala, rahoitus, kilpailullisuus

Abstract: In this study I analyse how the Finnish food industry and restaurant services have developed in 1994–2003. The research includes description of the structures of these businesses and of the factors that have mainly influenced on the development in the Finnish food and restaurant sectors during the last 10 years. The development of profitableness, capital adequacy and efficiency is measured by financial indicators. In addition I use Herfindahl-Hirschman index and Lerner index to measure the competition in these industries. According to the results profitableness and capital adequacy have increased in the food processing industry. The competition in the food processing is high although there are significant differences in financial indicators and in degrees of competition between subindustries. The economic situation on the Finnish food wholesale and retail markets is good. Although the concentration rate is high, there is still competition in the wholesale and retail sector. Considering the Finnish food and restaurant sectors restaurant services is the most competitive sector measured both by Herfindahl-Hirschman index and Lerner index. However, there has been very uniform development of profitableness and capital adequacy in restaurant services in 1994–2003.

Key words: Food industries, finance, competitiveness

Esipuhe

Tämä tutkimusraportti on osa VATT:n ja Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen yhteistä tutkimushanketta, jossa selvitetään elintarvikkeiden arvonlisäverokannan muutoksen vaikutuksia. Keskeinen kysymys välillisen verotuksen muutoksissa koskee veromuutosten välittymistä kuluttajahintoihin. Jos kilpailu toimialalla on epätäydellistä, jää osa veronalennuksesta hyödyttämään tuottajia eikä siirry kuluttajille. Tässä tutkimuksessa analysoidaan elintarviketeollisuuden ja kaupan markkinarakennetta. Tarkoituksena on selvittää näiden toimialojen kilpailullisuutta yritysaineiston ja toimialan taloustieteen analyysivälineiden avulla.

Tutkimus tarjoaa runsaasti mielenkiintoista tietoa elintarvikeketjun yrityksistä.

Helsingissä 25.9.2006

Jaakko Kiander

vs. ylijohtaja

Yhteenveto

Markkinoiden kilpailullisuus sekä toimialan rakenne ja keskittyminen ovat teki-jöitä, jotka vaikuttavat arvonlisäverotuksen kohtaantoon. Kilpailullisilla markki-noilla, joissa keskittymisaste on alhainen, kilpailupaineet ajavat veromuutokset – kuten muidenkin kustannusten muutokset – suoraan hintoihin. Jos yrityksellä on markkinavoimaa, saattaa sillä olla myös päätösvaltaa veronalennuksen kohtaan-tokysymyksessä. Epätäydellisen kilpailun oloissa yritys ei ota toimintaympäris-töään ja markkinaolosuhteita annettuina, vaan se pystyy omilla toimillaan ja päätöksillään vaikuttamaan niihin. Koska kilpailullisuutta on mahdoton mitata tarkasti, myös sen vaikutuksia voidaan parhaimmillaankin vain arvioida.

Tutkimuksessa tehdään katsaus Suomen elintarviketeollisuuteen, -kauppaan ja ruokapalveluihin. Tarkastelun kohteena ovat alojen rakenne, kasvu, taloudellinen suorituskyky ja kilpailullisuus vuosina 1994–2003. Työ on osa Pellervon talou-dellisen tutkimuslaitoksen ja Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen yhteistyö-hanketta, jossa selvitetään laajasti elintarvikkeiden arvonlisäveron alentamisen vaikutuksia – vaikutusten suuruutta ja välittymistä.

Elintarvikealan kilpailuolosuhteiden kiristyessä elintarvikkeiden arvonlisäverotus on eräs tekijä, jolla voidaan vaikuttaa alan toimintaedellytyksiin. Elintarvikkei-den ja ruokapalveluiden arvonlisäverojen muutokset ovatkin jatkuvan keskuste-lun kohteena Suomessa. Käsitykset veromuutosten ja kuluttajahintamuutosten yhteydestä vaihtelevat huomattavasti.

Suomen elintarviketeollisuus on hajanainen toimiala, johon liittyy monia erityis-piirteitä. Alan kehitys on kuitenkin ollut vakaata ja se on selvinnyt kohtaamistaan haasteista hyvin: 2000-luvulla toimialan kasvuluvut kääntyivät jälleen nousuun. Suomen elintarviketeollisuudessa on myös kasvuyrityksiä ja yritysten lukumäärä on lisääntynyt vuosittain. Alalla on runsaasti kilpailua. Elintarviketeollisuuden työllisyys on kuitenkin ollut lievässä laskussa, eivätkä alan yritykset toimi yhtä tehokkaasti kuin teollisuusyritykset keskimäärin.

Elintarviketeollisuuden kannattavuus ja vakavaraisuus ovat keskimäärin hyvällä tasolla – tosin hieman koko teollisuussektorista laskettujen keskimääräisten luku-jen alapuolella. Kansainvälisille markkinoille kasvaminen on suuri haaste toimi-alalle. Perinteisesti kotimarkkinoilla toimineen elintarviketeollisuuden kansain-välistyminen alkoi suhteellisen myöhään: ennen vuotta 1995 Suomessa oli hyvin vähän elintarviketeollisuusyrityksiä, joilla oli toimintaa ulkomailla. Tilanne on kuitenkin muuttunut. Etabloituminen ulkomaille merkitsee suomalaisten yritysten kilpailukyvyille ja kannattavuudelle uusia mahdollisuuksia. Jo ennen EU-jäsenyyttä alkaneet yritysjärjestelyt ovat jatkuneet sopeutumisvaiheen jäl-keenkin: kilpailukyvyyn parantaminen on vaatinut muun muassa tuotannon keskit-tämistä harvempiin pisteisiin.

Toinen tutkimuksessa tarkasteltava toimiala on elintarvikkeiden tukku- ja vähittäiskauppa. Myös elintarvikkeiden kauppa on kokenut samat Suomen EU-jäsenyydestä ja kilpailun vapautumisesta aiheutuneet muutospaineet kuin elintarviketeollisuuskin. 1990-luvun alkupuolella kansainvälistyminen päivittäistavara-kaupassa oli vielä vähäistä. 2000-luvulla ulkomaisia yrityksiä etabloitui Suomeen ja suomalaiset kauppaketjut laajensivat vastaavasti toimintaansa ulkomaille, erityisesti Baltian maihin.

Kauppa on yksi maamme keskeisimmistä elinkeinoista. Päivittäistavarakaupassa kilpailua käydään niin kaupan yritysten kuin myymälätyyppienkin välillä. Myymäläverkoston muotoutumiseen vaikuttavat kannattavuus ja tehokkuus, jotka puolestaan ovat verrannollisia ostovoiman ja kysynnän kehitykseen. Viime vuosikymmenien aikana elintarvikkeiden vähittäiskauppa on kokenut huomattavan rakennemuutoksen, jonka seurauksena myymälämäärä on vähentynyt ja yksikkökoko kasvanut. Päivittäistavarakaupan ketjumainen toiminta vauhdittui 1990-luvun puolivälin jälkeen ja nykyään kauppaketjujen osuus elintarvikkeiden vähittäismyynnistä on yli 95 prosenttia. 2000-luvulla kilpailua alalla on kiristänyt erityisesti ulkomaiset toimijat.

Suomen päivittäistavarakaupalla ei mene huonosti: rahoituksen tunnusluvuilla mitattuna tilanne alalla on hyvä ja alan kehitys 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa on ollut myönteistä. Viimeisimpien vuosien osalta on kuitenkin näkyvissä kannattavuuden heikkenemistä. Erityisesti voidaan huomioida, että alimman kvartiilin yritysten tulosluvut ovat edelleen negatiivisia. Suomen päivittäistavarakaupassa on kaksi suurta markkinatoimijaa, joilla molemmilla on hallussaan yli kolmannes alan markkinoista. Alaa voidaan näin ollen pitää erittäin keskittyneenä. Tästä huolimatta toimialalla on kilpailua, jota on vauhdittanut erityisesti päivittäistavarakaupan kansainvälistyminen: kilpailun lisääntyminen on pakottanut kotimaiset toimijat kehittämään toimintaansa. Suomen markkinoita valtaa globaalit kauppaketjut kilpailukeinoinaan erityisesti edullinen hinta.

Ruokapalvelut ovat kolmas tutkimuksessa tarkasteltava toimiala. Ruokapalveluiksi luetaan kolme hotelli- ja ravitsemistoiminnan alatoimialaa: (1) ravintolat, kahvilaravintolat ja ruokakioskit, (2) olut- ja drinkkibaarit sekä (3) henkilöstö- ja laitospalvelut, ateriapalvelut. Ruokapalvelut on perinteinen palveluala, jonka tyypillisiä piirteitä ovat työvoimavaltaisuus ja pienyritysten suuri määrä. Palvelusektorilla yrittäjäisyys – uusien yritysten syntyminen ja olemassa olevien yritysten kasvu – onkin erityisen tärkeää alan kehityksen kannalta. Ruokapalvelualalla on niin aloittaneita kuin lopettaneitakin yrityksiä suhteessa yrityskantaan enemmän kuin muilla toimialoilla; yritysten lukumäärän muutoksella mitattuna ruokapalveluiden kasvu on ollut selvästi nopeampaa kuin muilla tarkastelun kohteena olevilla toimialoilla. Yritykset ovat lyhytikäisiä, mikä johtuu alhaisesta yritystoiminnan aloittamiskynnyksestä, ylikapasiteetista ja kovasta kilpailusta. Erilaiset mittarit kertovat vakaasta kehityksestä Suomen ruokapalvelualalla. Verrattaessa kaupan ja ruokapalvelujen kasvulukuja, nähdään, että kasvu on ollut

lähes samansuuruista näillä palvelualueilla. Kaikilla mittareilla mitattuna ruokapalvelut ovat kasvaneet jopa hieman nopeammin kuin päivittäistavarakauppa. Yritysten lukumäärä on lisääntynyt vuosituhaten vaihteessa ja samoin alan työllisyys on tasaisessa kasvussa. Ruokapalveluissa lyhyet työsuhteet ovat kuitenkin tyypillisempiä kuin teollisuudessa ja kaupassa. Alan yritysten keskimääräinen kannattavuus on hyvä ja vakavaraisuuskin tyydyttävä. Tästä huolimatta alalla on melko suuri yritysjoukko, jonka kannattavuus on heikkoa. Kilpailu ruokapalvelualalla on kireää, mikä heijastuu myös rahoituksen tunnuslukujen kehitykseen.

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Aineistokuvaus: elintarvike- ja ruokapalvelualan rakenne	4
3 Elintarvike- ja ruokapalvelualan taloudellinen suorituskyky 1994–2003	8
3.1 Toimialan kasvua kuvaavien tunnuslukujen kehitys	9
3.2 Toimialan rahoitusta kuvaavien tunnuslukujen kehitys	23
4 Kilpailullisuus elintarvike- ja ruokapalvelualalla	45
4.1 Elintarvike- ja ruokapalvelualan yritysten markkinavoima	46
4.2 Elintarvike- ja ruokapalvelualan keskittyminen: Herfindahl-Hirschman-indeksi	48
4.3 Elintarvike- ja ruokapalvelualan suorituskyky: Lerner-indeksi	53
5 Johtopäätöksiä	57
Lähteet	59
Liitteet	60

1 Johdanto

Alkutuotannon lisäksi Suomen elintarvikeala – elintarviketeollisuus sekä elintarvikkeiden kauppa – on 1990-luvun alun jälkeen muuttunut merkittävästi. Syyt muutokseen löytyvät ennen kaikkea kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntymisestä. EU-jäsenyyden myötä koko suomalainen elintarvikesektori joutui uudlaiseen kilpailutilanteeseen. Paitsi toimintaympäristössä myös yritys-rakenteissa tapahtuneiden muutosten johdosta nämä toimialat näyttävät tänä päivänä hyvin erilaisilta kuin 1980-luvun lopussa.

Elintarviketeollisuus on Suomen neljänneksi suurin teollisuudenala metalli- ja elektroniikka-, metsä- sekä kemianteollisuuden jälkeen. Tuotannon bruttoarvo vuonna 2003 oli 8,5 mrd. euroa. Elintarviketeollisuus työllisti kyseisenä vuonna eripituisilla työsuhteilla yli 50 000 henkilöä. Toimialan tyypillisiä piirteitä ovat pirstoutunut yritys rakenne sekä suuri pienyritysten määrä.

Ennen EU-kautta suomalainen elintarviketeollisuus toimi suljetuilla ja säädellyillä markkinoilla. Raaka-aineiden hankinta ja omistus pohja loivat tiiviit siteet elintarvikkeiden perusteellisuuden ja maatalouden välille. Elintarvikkeiden tuonti oli useimpien tuotteiden kohdalla lähes mahdotonta ja vienti tapahtui korkeiden vientitukien varassa.

Elintarviketeollisuuteen liittyy erityisiä kansallisia intressejä, mistä syystä elintarviketeollisuutta tuettiin Suomen EU-jäsenyyden kautta tulleisiin uusiin kilpailuolosuhteisiin sopeuttamiseksi ns. siirtymäkauden tukipaketilla. Toimialan sopeutuminen vapautuneeseen kilpailuun sujui kuitenkin hyvin.

Vuonna 1998 alkanut Venäjän talouskriisi vaikutti merkittävästi alan vientiin ja oli seuraava uhka Suomen elintarviketeollisuudelle.

2000-luvulle tultaessa elintarviketeollisuus alkoi kehittyä myönteisesti ja alan kasvuluvut kääntyivät nousuun. Jo ennen EU-jäsenyyttä alkaneet yritys järjestelyt ovat jatkuneet sopeutumisvaiheen jälkeenkin: kilpailukyvyn parantaminen on vaatinut muun muassa tuotannon keskittämistä harvempiin pisteisiin. On kuitenkin huomioitava, että elintarviketeollisuuden eri alatoimialojen välillä on huomattavia eroja.

Myös elintarvikkeiden kauppa on kokenut samat Suomen EU-jäsenyydestä ja kilpailun vapautumisesta aiheutuneet muutospaineet kuin elintarviketeollisuuskin. 1990-luvun alkupuolella kansainvälistyminen päivittäistavarakaupassa oli vielä vähäistä. 2000-luvulla ulkomaisia yrityksiä etabloitui Suomeen ja suomalaiset kauppaketjut laajensivat vastaavasti toimintaansa ulkomaille, erityisesti Baltian maihin.

Kauppa on yksi maamme keskeisimmistä elinkeinoista. Vuonna 2003 elintarvikkeiden vähittäiskaupan arvo oli 10,3 mrd. euroa ja ala työllisti eripituisilla työsuhteilla yli 80 000 henkilöä. Vastaavat luvut elintarvikkeiden tukkukaupan puolella olivat 5,3 mrd. euroa ja yli 15 000 työntekijää. Kaupan hyvä kehitys viime vuosina on lisännyt kaupan työllisyyttä.

Päivittäistavarakaupassa kilpailua käydään niin kaupan yritysten kuin myymälätyyppienkin välillä. Myymäläverkoston muotoutumiseen vaikuttavat kannattavuus ja tehokkuus, jotka puolestaan ovat verrannollisia ostovoiman ja kysynnän kehitykseen. Viime vuosikymmenien aikana elintarvikkeiden vähittäiskauppa on kokenut huomattavan rakennemuutoksen, jonka seurauksena myymälämäärä on vähentynyt ja yksikkökoko kasvanut. Päivittäistavaramarkkinoille on ominaista kaupan ketjuuntuminen ja hankinnan sekä logistiikan keskittyminen. Päivittäistavarakaupan ketjumainen toiminta vauhdittui 1990-luvun puolivälin jälkeen ja nykyään kauppaketjujen osuus elintarvikkeiden vähittäismyynnistä on yli 95 prosenttia. Päivittäistavarakauppa toimii monipuolisessa kilpailutilanteessa, jossa kilpailua on niin eri liiketyyppien, kokoluokkien kuin eri tavoin organisoitujen ketjujenkin välillä. 2000-luvulla kilpailua alalla ovat kiristäneet erityisesti ulkomaiset toimijat.

Ruokapalvelut on perinteinen palveluala, jonka tyypillisiä piirteitä ovat työvoimavaltaisuus ja pienyritysten suuri määrä. Palvelusektorilla yrittäjyys – uusien yritysten syntyminen ja olemassa olevien yritysten kasvu – onkin erityisen tärkeää alan kehityksen kannalta.

Suomen ruokapalvelualan arvo vuonna 2003 oli 2,8 mrd. euroa. Ala työllisti eripituisilla työsuhteilla yli 66 000 henkilöä.

Elintarvikealan kilpailuolosuhteiden kiristyessä elintarvikkeiden arvonlisävero on eräs tekijä, jolla voidaan vaikuttaa alan toimintaedellytyksiin. Tällä hetkellä elintarvikkeiden arvonlisävero Suomessa on selvästi korkeampi kuin EU-maissa keskimäärin. Elintarvikkeiden ja ruokapalveluiden arvonlisäverojen muutokset ovatkin jatkuvan keskustelun kohteena Suomessa. Käsitykset veromuutosten ja kuluttajahintojen yhteydestä vaihtelevat huomattavasti.

Toimialan kilpailullisuus on eräs tekijä, joka vaikuttaa veromuutosten välittymiseen hintoihin. Koska kilpailullisuutta on mahdoton mitata tarkasti, myös sen vaikutuksia voidaan parhaimmillaankin vain arvioida.

Tutkimuksessa tehdään katsaus Suomen elintarviketeollisuuteen, -kauppaan ja ruokapalveluihin. Luvussa 3 tarkastellaan alojen kasvua ja taloudellista suorituskykyä vuosina 1994–2003. Toimialojen kilpailullisuutta ja keskittymistä käsitellään luvussa 4. Luvussa 5 pohditaan toimialan kehityksen ja kilpailullisuuden merkitystä arvonlisäveromuutosten välittämisessä hintoihin.

Työ on osa Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen ja Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen yhteistyöhanketta, jossa selvitetään laajasti elintarvikkeiden arvonlisäveron alentamisen vaikutuksia – vaikutusten suuruutta ja välittymistä.

2 Aineistokuvaus: elintarvike- ja ruokapalvelualan rakenne

Tutkimuksessa tehtävät Suomen elintarvikealan tarkastelut perustuvat Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen yritysaineistoon, joka koostuu suomalaisista verovelvollisista yrityksistä. Aineiston tiedot on koottu Verohallituksessa yritysten veroilmoitusten pohjalta. Tällä hetkellä käytettävissä on vuosien 1994–2003 tiedot yritysten tilinpäätöksistä ja verotuksesta¹.

Hyödynnettävä aineisto on kokonaisaineisto, eli se kattaa koko Suomen yrityskannan. Verrattuna esimerkiksi Tilastokeskuksen vastaavaan yritysaineistoon tässä tutkimuksessa käytettävä data sisältää huomattavasti enemmän pieniä yrityksiä, koska datassa ei ole rajoituksia koskien yrityksen liikevaihtoa tai henkilöstöä. Lukumäärätiedot elintarviketeollisuuden ja -kaupan sekä ruokapalveluiden yrityksistä on esitetty liitteessä 1. Mukaan tarkasteluun on otettu vain ne elintarvikealan yritykset, joilla aineiston perusteella on liikevaihtoa. Mukana ovat siis yritykset, joiden voidaan katsoa harjoittavan liiketoimintaa. Taulukon ensimmäisessä sarakkeessa on ilmoitettu toimialakoodi, joka noudattaa EU:n yhteistä toimialaluokitusta (NACE). Toimialatieto perustuu yrityksen omaan ilmoitukseen päätoimialastaan.

Liitteessä 1 esitettyjen elintarvikealan ja ruokapalveluiden yritysten lukumäärien perusteella elintarviketeollisuudessa yritysten lukumäärä on kasvanut 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Vuosien 2002 ja 2003 luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia aikaisempien vuosien lukujen kanssa². Datan lukujen mukaan vuosituhannen vaihteessa elintarviketeollisuudessa oli noin 300 yritystä enemmän kuin 1990-luvun puolivälissä. Myös elintarvikkeiden tukkukaupassa yritysten lukumäärä on kasvanut tarkasteltavana ajanjaksona. Uusia yrityksiä alalle on perustettu vajaat 300. Päivittäistavarakaupassa kehitys on sen sijaan ollut päinvastaista: yritysten lukumäärä on vähentynyt tasaisesti 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Yhteensä alalta on kyseisenä aikana kadonnut noin tuhat yritystä³. Ruokapalveluissa yritysten lukumäärä on vastaavana ajanjaksona lisääntynyt vajaalla 2000 yrityksellä. Ruokapalvelut onkin tarkastelun kohteena olevista toimialoista kasvanut yritysten lukumäärällä mitattuna voimakkaimmin.

---

¹ Aineiston rakenteessa on eroja vuosien välillä, joten joidenkin muuttujien osalta täytyy tyytyä lyhyempiin aikasarjoihin. Lisäksi on syytä huomioida, että datan laatu ei ole virheetöntä, mikä aiheuttaa jonkin verran ongelmia tarkasteluissa. Pääsääntöisesti datasta on pyritty poistamaan selvästi virheelliset havainnotarvot.

² Selitys tähän saattaa olla euroon siirtyminen, mikä aiheutti muutoksia pienimpien liikevaihtolukujen kirjaamisessa.

³ Vuodesta 1994 vuoteen 2003 alan yritysten lukumäärä on vähentynyt yhteensä yli 2000 yrityksellä. Vuosi 1999 on poikkeava vuosi: tuolloin päivittäistavarakaupan yritysten lukumäärä kasvoi.

Alla olevissa taulukoissa on luokiteltu elintarvikealan yritykset henkilöstön lukumäärällä mitattaviin kokoluokkiin. Tiedot ovat vuodelta 2003. Käytettävässä aineistossa henkilöstön lukumäärää mitataan kahdella muuttujalla: toisessa henkilöstön lukumäärä-muuttujassa on yli ja toisessa alle yhdeksän kuukauden työsuhteet. Luvut ovat kuitenkin korjattu siten, että henkilö, joka työskentelee yrityksessä vuoden aikana useilla määräaikaisilla työsuhteilla, lasketaan muuttu- jaan mukaan ainoastaan kerran. Ylemmässä taulukossa on mukana vain yli yhdeksän kuukauden työsuhteet. Alemmassa taulukossa on sen sijaan huomioitu kaikki työsuhteet.

Pienyritysten lukumäärä Suomen elintarvikealalla on korkea. Aineiston 1 760 elintarviketeollisuuden yrityksestä 63 yrityksessä työskentelee yli 100 henkilöä (3,6 %). Vastaava prosenttiosuus elintarvikkeiden vähittäiskaupassa on 1,6 prosenttia, elintarvikkeiden tukkukaupassa 1,4 prosenttia ja ruokapalveluissa 0,6 prosenttia. Alle kymmenen henkilöä työllistäviä yrityksiä on elintarviketeollisuudessa 72,5 prosenttia, elintarvikkeiden vähittäiskaupassa 78,4 prosenttia, elintarvikkeiden tukkukaupassa 82,0 prosenttia ja ruokapalveluissa 81,9 prosenttia vastaavista yrityskannoista.

Taulukko 1. Elintarvike- ja ruokapalvelualan yritykset kokoluokittain vuonna 2003.

Päätoimiala / Henkilöstön lukumäärään perustuva kokoluokka	0-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-300	301-	Yht.
Elintarviketeollisuus	1434	93	97	74	24	20	18	1760
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	870	53	33	30	5	9	2	1002
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	4577	391	263	187	45	23	18	5504
Ravitsemistoiminta	4913	1195	778	331	57	17	5	7296

Päätoimiala / Henkilöstön lukumäärään perustuva kokoluokka	0-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-300	301-	Yht.
Elintarviketeollisuus	1062	214	179	173	69	37	26	1760
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	713	109	70	77	19	10	4	1002
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	3599	715	551	429	124	52	34	5504
Ravitsemistoiminta	4727	1252	806	370	98	33	10	7296

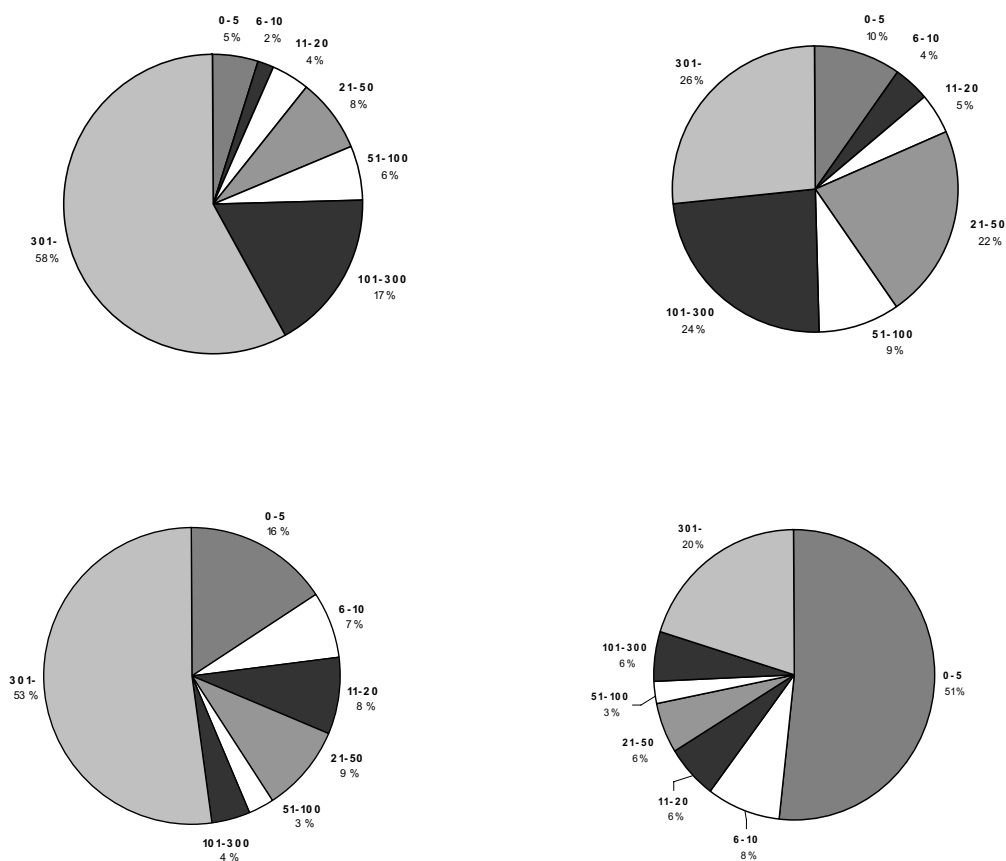
Vaikka Suomen elintarvikeala on erittäin pienyritysvaltainen, ovat suuret yritykset keskeisessä asemassa tarkasteltaessa kokoluokittain yritysten liikevaihto-osuuksia alan kokonaisliikevaihdosta.

Elintarviketeollisuudessa yli 300 henkeä työllistävät yritykset vastaavat 58 prosentista alan kokonaisliikevaihdosta. Vastaava osuus enintään 10 henkeä työllistävillä yrityksillä on 7 prosenttia.

Elintarvikkeiden tukkukaupassa tilanne on tasaisempi, mutta myös kyseisellä alalla suurimmat yritykset vastaavat suurimmasta prosenttiosuudesta alan kokonaisliikevaihdosta (26 %). Enintään 10 henkeä työllistävät yritykset keräävät 14 prosentin osuuden liikevaihdosta.

Kuvio 1. Liikevaihto-osuudet kokoluokittain vuonna 2003.

(järjestys vasemmalta oikealle: elintarviketeollisuus, elintarvikkeiden tukkukauppa, elintarvikkeiden vähittäiskauppa, ruokapalvelut)

Elintarvikkeiden vähittäiskaupassa suuret yritykset ovat merkittävässä asemassa alan liikevaihtolukuja tarkasteltaessa⁴. Yli 300 henkeä työllistävät yritykset vastaavat 53 prosentista päivittäistavara-kaupan liikevaihdosta. Alan pienet yritykset osoittautuvat kuitenkin tärkeäksi tekijäksi: enintään 10 henkeä työllistävien yritysten osuus kokonaisliikevaihdosta on 23 prosenttia.

Ruokapalvelualan liikevaihtoluvuissa korostuu vieläkin selvemmin pienten yritysten merkitys. Alan kokonaisliikevaihdosta lähes 60 prosenttia on peräisin yrityksiltä, jotka työllistävät enintään 10 henkilöä.

Liitteessä 2 on lisää tietoa elintarvikealan yleisestä rakenteesta. Liitteessä esitetään eri yritysmuotojen osuudet tarkasteltavilla toimialoilla. Tiedoista selviää, että muilla aloilla yli puolet yrityksistä on osakeyhtiöitä paitsi päivittäistavara-kaupassa, jossa yleisimmin yritystoimintaa harjoitetaan toiminimen alla.

---

⁴ Tyypillisesti myymälät ryhmitellään kokoluokkiin myymäläpinta-alan mukaan. Ryhmittelyssä noudetaan seuraavia sääntöjä:

- pienmyymälät   alle 100 m²
- valintamyymälät   alle 400 m²
- supermarketit   alle 1000m²
- supermarketit   yli 1000m²
- hypermarketit   yli 2500 m²

Hyödynnettävän aineiston puitteissa tällaista ryhmittelyä ei kuitenkaan voida tehdä, joten tarkasteluissa tyydytään karkeampiin luokitteluihin.

3 Elintarvike- ja ruokapalvelualan taloudellinen suoriutumiskyky 1994–2003

Elintarvikemarkkinoiden avautuminen on muuttanut suomalaisten yritysten toimintaympäristöä. Markkinoiden laajentuminen on lisännyt yritysten toimintamahdollisuuksia. Samalla kuitenkin kilpailun kiristyessä yritysten toimintaedellytykset ovat tiukentuneet. Elintarvikealalla – kuten muillakin toimialoilla – uudelleenjärjestelyt ja toiminnan rationalisointi ovat olleet välttämättömiä valmistauduttaessa uusiin markkinaolosuhteisiin.

Elintarviketeollisuus on pääsääntöisesti ollut kotimaista toimintaa. Elintarvikemarkkinoiden hintakehitys Suomen markkinoilla on kuitenkin sidoksissa tuontihintojen kehitykseen. Viennistä riippuvaiset yritykset puolestaan näkevät tulostasossaan suoraan viennin vaihtelut. Viime vuosikymmeninä keskittyminen ja kansainvälistyminen ovat edenneet nopeasti. Tämä on näkynyt erityisesti yritysfuusioina, joita on tapahtunut niin maan rajojen sisällä kuin myös yli rajojen. Suomen elintarviketeollisuudessa on kuitenkin säilynyt merkittävä joukko pienyrityksiä; alan keskittyminen ei siis ole ulottunut pienimpiin yrityksiin. Lisäksi, kuten liitteen 1 lukujen perusteella voitiin todeta, ala houkuttaa edelleen myös uusia yrittäjiä.

Elintarvikkeiden vähittäiskaupassa kauppaketjut ovat vahvistaneet asemiaan ja niiden osuus alan myynnistä on ollut huomattavassa kasvussa. Keskitetysti johdettujen ketjujen myötä toimintaa on pystytty tehostamaan ostoissa, markkinoinnissa ja valikoimasuunnittelussa. Ketjuuntumiskehitys on merkinnyt yksittäisten kauppiaiden päätösvallan siirtymistä keskusliikkeille. Alan tukkukaupoille kyseinen kehitys on merkinnyt integroitumista osaksi vähittäiskauppaketjua, mikä puolestaan on kaventanut pienten tavarantoimittajien mahdollisuuksia saada tuotteita markkinoille.

Ketjuuntumisen lisäksi suomalaista elintarvikkeiden vähittäiskauppaa on leimannut suuryksiköityminen. Tähän rakennemuutokseen on vaikuttanut erityisesti tarve löytää yhä kannattavampia toimintamuotoja. Alalle tulleiden ulkomaisten toimijoiden pääkilpailukeino on tuotteiden edullisuus, johon suomalaisen alan yritysten on kyettävä vastaamaan. Nimenomaan hintakilpailun merkitys päivittäistavarakaupassa onkin kasvanut.

Kauppa on selvästi suurin palveluala. Viime vuosina ruokapalveluala on kuitenkin kasvanut päivittäistavarakauppaa nopeammin sekä liikevaihdolla että työllisyydellä mitattuna. Päivittäistavarakaupasta ruokapalveluala eroaa muun muassa siinä, että ruokapalveluiden kehitykseen vaikuttavat enemmän esimerkiksi elintason nousu ja kulutustottumuksien muutokset. Muita erityisesti ruokapalveluille ominaisia piirteitä ovat toiminnan automatisoinnin ja varastoinnin mahdottomuus

– molemmat ovat piirteitä, jotka teollisuusaloilla ovat jatkuvan kehityksen kohteena.

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan elintarviketeollisuuden, elintarvikkeiden kaupan ja ruokapalveluiden kasvua ja kehitystä vuosina 1994–2003 erilaisten mittausten avulla.

3.1 Toimialan kasvua kuvaavien tunnuslukujen kehitys

Teollisuus

Liitteessä 4 on esitetty elintarviketeollisuuden liikevaihdon, tuloksen, investointien ja henkilöstökulujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003. Liitteessä on kuvattu sekä elintarviketeollisuuden kokonaiskehitys että kyseisten muuttujien kvartiiliarvojen kehitys. Vertailukohtana kuvioissa on koko teollisuussektorin vastaavat mediaaniarvot 1994–2003. Liitteessä on esitetty myös elintarviketeollisuuden eri alatoimialojen kasvulukujen aikasarjoja kyseiseltä periodilta.

Taulukkoon 2 on koottu edellä esitettyjen kasvumuuttujien kvartiililuvuissa tapahtuneet muutokset 10 vuoden aikana.

Koska 1990-luvun alkuvuosien tietoja ei ole käytettävissä, on Suomen EU-jäsenyyden ja markkinoiden vapautumisen vaikutuksia elintarviketeollisuuden yritysten liikevaihtoihin vaikea täydellisesti arvioida. Selvää kuitenkin liikevaihtolukujen perusteella on, että täysin ilman negatiivisia seurauksia elintarviketeollisuus ei ole selvinnyt: vuoden 1994 liikevaihtotasolle päästiin vasta vuonna 2000. Toisaalta näyttää siltä, että alan reagointi nopeasti tapahtuneeseen kansainvälistymiseen on ollut ennakoivaa ja nopeaa sekä suoritettut realisoinnit järkeviä; huomattavaa taantumaa ala ei kokonaisuudessaan kokenut. Vuonna 1998 Venäjällä alkaneen taluskriisin vaikutukset Suomen elintarviketeollisuuteen näkyvät liikevaihtolukujen notkahduksena. 1990-luvun loppupuolen lievä liikevaihtojen pudotus ei näytä kuitenkaan jatkuneen enää 2000-luvulle, jolloin elintarviketeollisuus on päässyt hyvään kasvuvauhtiin.

Elintarviketeollisuuden tuloksellisuus on sen sijaan kehittynyt tasaisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen. Venäjän taluskriisikään ei näy tulosluvuissa voimakkaana laskuna. Alalla suoritettut yritystoiminnan uudelleenjärjestelyt sekä laman päättyminen kotimarkkinoilla ovat helpottaneet markkinoiden vapautumisesta ja kilpailun kiristymisestä aiheutuneita tulospaineita.

Taulukko 2. *Elintarviketeollisuuden kasvulukujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003.*

Elintarviketeollisuus	Liikevaihto								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus (yht.)	27382	53037	48,4	103123	166870	38,2	456891	666770	31,5
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	35210	104986	66,5	280762	426793	34,2	2419368	2018141	-19,9
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	20152	41305	51,2	77139	115959	33,5	260997	562509	53,6
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	12086	40949	70,5	58621	131921	56,6	165563	538246	69,2
Maitotaloustuotteiden valmistus	33205	70120	52,6	388651	590224	34,2	7867800	4515679	-74,2
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	10353	23643	56,2	35183	60095	41,5	230001	623594	63,1
Eläinten ruokien valmistus	46054	251679	81,7	467793	765431	38,9	2170321	5305318	59,1
Leivonnaisten valmistus	13097	50019	73,8	99335	130128	23,7	689972	1168720	41,0
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	37562	63200	40,6	124422	154696	19,6	364316	445984	18,3
Juomien valmistus	16432	37787	56,5	43793	107721	59,3	473196	312854	-51,3

Elintarviketeollisuus	Tulos								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	-83,5	142,9	158,4	4360,5	10325,1	57,9	19434,6	35404,1	45,1
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	-246	1106	122,2	8097	17927	54,8	33938	74630	54,5
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	-2760	-1271	117,2	1582	4945	68,0	8520	20195	57,8
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	-1200	660	281,8	2114	7370	71,3	12963	36119	64,1
Maitotaloustuotteiden valmistus	-976	83	1275,9	7564	8345	9,4	68313	48823	-39,9
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	103	-228	145,2	3292	4776	31,1	14068	21255	33,8
Eläinten ruokien valmistus	1791	3039	41,1	14734	21015	29,9	47377	152412	68,9
Leivonnaisten valmistus	-470	272	272,8	3809	5550	31,4	22279	76369	70,8
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	562	2557	78,0	10318	12290	16,0	21041	31862	34,0
Juomien valmistus	-2312	-3524	34,4	1395	1605	13,1	9211	15186	39,3

Elintarviketeollisuus	Investoinnit								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	1671	3303	49,4	8701	19463	55,3	38235	65449	41,6
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	4595	5710	19,5	33830	38872	13,0	118050	141326	16,5
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	1312	1776	26,1	5019	10807	53,6	31982	50763	37,0
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	1387	3133	55,7	8567	22842	62,5	25097	91790	72,7
Maitotaloustuotteiden valmistus	4119	8272	50,2	30261	39880	24,1	146750	859419	82,9
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	2702	4300	37,2	15216	20171	24,6	70142	52993	-32,4
Eläinten ruokien valmistus	8608	24444	64,8	37822	57047	33,7	134315	237925	43,5
Leivonnaisten valmistus	2031	4492	54,8	21585	30097	28,3	106214	186611	43,1
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	1136	2370	52,1	6649	16735	60,3	21356	35674	40,1
Juomien valmistus	1513	6196	75,6	15229	22470	32,2	478987	125050	-283,0

Elintarviketeollisuus	Henkilöstökulut								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	8266	9892	16,4	42428	53585	20,8	209639	222963	6,0
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	4860	15172	68,0	80603	92194	12,6	586102	506061	-15,8
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	3008	4088	26,4	27637	31612	12,6	97264	128064	24,1
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	3500	5512	36,5	14647	36090	59,4	34948	111713	68,7
Maitotaloustuotteiden valmistus	23670	20269	-16,8	124579	122400	-1,8	1226423	912008	-34,5
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	6061	3434	-76,5	16503	16778	1,6	104878	115603	9,3
Eläinten ruokien valmistus	31701	47929	33,9	138129	123715	-11,7	353267	501205	29,5
Leivonnaisten valmistus	13116	7206	-82,0	56814	56579	-0,4	370916	321720	-15,3
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	12544	11773	-6,5	50432	54697	7,8	185999	191156	2,7
Juomien valmistus	6319	10842	41,7	25324	36926	31,4	696507	138449	-403,1

Elintarviketeollisuusyritysten tekemät investoinnit laskivat 1990-luvun loppupuolella, mutta kääntyivät jälleen nousuun 2000-luvulla. Vaikeasti ennakoitava tulevaisuus alalla ei houkuttanut investoimaan Suomen EU-jäsenyyden alkuvuo-

sina. On kuitenkin huomattava, että tarkasteltavana ajanjaksona elintarviketeollisuuden mediaaniyritys on investoinut enemmän kuin koko teollisuussektorin mediaaniyritys. Tämä selittyy muun muassa alan rakennemuutokseen liittyneellä korkeammalla investointitarpeella. 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla alhainen korkotaso on edistänyt yritysten investointihalukkuutta.

Henkilöstökulut ovat elintarviketeollisuudessa alentuneet vuodesta 1995 vuoteen 1999, mikä kertoo alalla tehdyistä henkilöstöleikkauksista. Vuosituhannen vaihteessa työllisyys lähti jälleen nousuun. Myös tämä viittaa elintarviketeollisuuden toipumiseen edellisen vuosikymmenen suurista muutoksista. Tarkempia tietoja toimialan henkilöstön lukumäärän kehityksestä vuosina 1999–2003 on esitetty liitteessä 8.

Suomen elintarviketeollisuuden yritysjoukko on hyvin heterogeeninen, mikä näkyy jo taulukossa 2 esitettyjen muuttujien kvartiiliarvojen suurina eroina. Elintarviketeollisuuden eri alatoimialat ovat kehittyneet erilaisista lähtökohdista ja kokeneet erilaisia muutostarpeita. Erot alojen välillä ovat osittain hyvinkin suuria⁵.

Teurastuksen ja lihan jalostuksen mediaaniyrityksen liikevaihdossa ja tulostasossa ei näy Suomen EU-jäsenyyden myötä tapahtunut täydellinen markkinoiden vapautuminen ja sääntelyn loppuminen (liite 4). Liha-ala on lähellä alkutuotantoa, joten se reagoi suhteellisen hitaasti markkinoiden muutoksiin. Yritysrakenteen uudelleenjärjestelyt alalla ajoittuvat jo 1980-luvun loppupuolelle. Kansainvälistyminen pääsi Suomen liha-alalla vauhtiin vasta 1990-luvun lopussa, jolloin toimialan ulkomaankauppa lisääntyi. Ala kärsi kuitenkin Aasian ja Venäjän taluskriisien aiheuttamista liha-alan yleisistä ongelmista 1990-luvun lopussa. 2000-luvulla toimiala on kehittynyt suotuisasti ja mediaaniyrityksen liikevaihto onkin kasvanut korkeimmalle tasolleen koko tarkasteltavan ajanjakson aikana. Vähäisestä kansainvälistymisestä huolimatta maailmanmarkkinahinnat vaikuttavat alaan tuonnin kautta.

Suomessa liha-alan yrityskehitys on jakautunut kahteen osaan. Toisen pääryhmän muodostavat valtakunnallisesti toimivat osuustoiminnalliset yritykset, jotka tuottavat pitkissä tuotesarjoissa volyyymi-tuotteita kotimaan markkinoiden lisäksi myös vientiin. Vuonna 2003 viennin osuus oli 3 prosenttia alan liikevaihdosta (liite 12). Toisen ryhmän muodostavat keskisuuret ja pienet yksityiset yritykset, joiden markkina-alue on yleensä paikallinen tai maakunnallinen. Liha-alan yrityskehitys on hajanainen ja pienyritysvaltainen. Taulukon 2 lukujen perusteella voidaan todeta, että toimialan kasvu liikevaihdolla mitattuna on tapahtunut kahden alimman kvartiilin yrityksissä, ei yläkvartiilin yrityksissä, joissa liikevaihto

---

⁵ Käsittelen tarkemmin vain niitä elintarviketeollisuuden aloja, joilla hyödynnettävän aineiston mukaan toimi vuonna 2003 yli 10 yritystä.

oli vuonna 2003 noin 20 prosenttia alemmalla tasolla kuin tarkasteltavan jakson ensimmäisenä vuotena 1994.

Alan investoinnit olivat vuosina 1996 ja 1997 melko voimakkaassakin kasvussa, mutta talouskriisit Idässä vaikuttivat myös yritys investointihalukkuuteen. Kasvuun investointiluvut kääntyivät kuitenkin taas 2000-luvulla.

Myös *kalatuotteiden valmistuksessa ja säilönnässä* toimii huomattava joukko pienyrityksiä. Alalla on käynnissä rakennemuutos, jonka seurauksena kalatalous keskittyy ja yritysten lukumäärä vähenee. Kalatalouden mediaaniyrityksen liikevaihto on kehittynyt jokseenkin vastaavasti kuin teurastuksen ja lihan jalostuksen mediaaniyrityksellä: epävakaata kehitys 1990-luvun loppupuolella kääntyi kasvuun 2000-luvulla. Liikevaihdolla mitattuna kalastusyritysten toiminta on laajentunut 2000-luvulla. Liikevaihto on kasvanut kaikissa kvartiileissa; voimakkainta kasvu on ollut suurimmissa yrityksissä.

Alan tuloskehitys on ollut suotuisaa, vaikka hintakilpailu toimialalla onkin kovaa: tuonnin arvo on suuri samalla kun suomalaisten yritysten harjoittama vientikauppa on vähäistä.

Henkilöstön lukumäärä alalla on 2000-luvulla lisääntynyt, mikä myös kertoo kasvusta ja myönteisestä kehityksestä. Kalatalouden keskimääräisissä investoinneissa ei sen sijaan ole suuriakaan muutoksia vuosituhannen vaihteessa tapahtunut. Verrattuna vuoden 1994 tilanteeseen vuonna 2003 alan yritysten investoinnit olivat kuitenkin selvästi korkeammalla tasolla.

Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostuksen ja säilönnän mediaaniyrityksen liikevaihto on kehittynyt myönteisesti koko tarkasteltavan periodin ajan. Erityisiä liikevaihdolla mitattuja huippuvuosia alalla ovat olleet vuodet 1995, 2000 ja 2002. Taulukossa 2 esitetyissä liikevaihdon kvartiililuvuissa vuosina 1994–2003 voidaan hyvin havaita alan kasvu, joka on 2000-luvulla ollut jopa erittäin voimakasta.

Kansainvälistyminen toimialalla on vielä lähes kokonaan edessä, sillä ala toimii pitkälti kotimarkkinoiden varassa. Vuonna 2003 viennin osuus liikevaihdosta oli 2 prosenttia. Sen sijaan tuonti on vallannut Suomen markkinoita ja kiristänyt alan kilpailua. Toisaalta myös suomalaiset yritykset käyttävät tuotannossaan yhä enemmän ulkomailta tuotuja raaka-aineita ja pystyvät näin paremmin vastaamaan kilpailuun.

Toimialan tuloksellisuuden taso on viime vuosina ollut nousussa. Ala vahvuutena on kuluttajatottumuksissa tapahtuneet muutokset ja kuluttajien kiinnostuksen lisääntyminen terveellistä ravintoa kohtaan. Alan ongelmana on suuri pienten yritysten joukkoa, joilla on vaikeuksia saada tuotteensa kauppaketjun valikoimiin.

Taulukon 2 mukaan millään toisella elintarviketeollisuuden alalla henkilöstökulut eivät ole nousseet yhtä paljon kuin hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostuksessa ja säilönnässä. Sama pätee investointeihin: kasvu alalla on siis ollut voimakasta kaikilla mittareilla mitattuna.

Maitotaloustuotteiden valmistuksessa yritysrakenteen uudelleenjärjestely oli käynnissä vielä vuosituhaten vaihteessa. Alan mediaaniyrityksen liikevaihdossa toimialan sisäiset muutokset eivät juuri näy; liikevaihdon kehitys oli meijeriteollisuudessa melko tasaista 1990-luvun loppupuolella. Kuten liha-ala, myös maito-ala kärsi kuitenkin jonkin verran Venäjän talouskriisin seurauksena tapahtuneesta äkillisestä kysynnän heikkenemistä. Vienti onkin alalla merkittävää: vuonna 2003 viennin osuus alan kokonaisliikevaihdosta oli liki 13 prosenttia⁶. Muut elintarviketeollisuuden toimialat eivät vastaaviin vientilukuihin pääse.

Suomen markkinoilla on läsnä myös monia ulkomaisia yrityksiä, mikä kiristää alan kilpailua. Liitteen 4 liikevaihtoluvut kertovat kuitenkin selvästi alan keskimääräisestä kasvusta vuosina 2002 ja 2003. Taulukon 2 lukujen mukaan kasvu ei kuitenkaan ole yltänyt ylimmän kvartiilin yrityksiin, joiden liikevaihdot olivat huomattavasti alemmalla tasolla kuin ylimmän kvartiilin yritysten liikevaihdot vuonna 1994. Lukuihin vaikuttaa kyseisellä aikavälillä tapahtuneet muutokset alan yritysraenteessa.

Tuloksen kehitys alalla on ollut melko vaihtelevaa. Viime vuosikymmenen tuloksella mitattu huippuvuosi oli 1997, eikä alalla ole vuosituhaten vaihteen jälkeenkään päästy vastaavalle tulostasolle. Tuloksellisuudella mitattuna meijeriala onkin yksi heikoimmista pärjänneistä elintarviketeollisuuden sektoreista vuosina 1994–2003. Myös alan henkilöstökulut ja investoinnit eivät ole kehittyneet yhtä myönteisesti kuin monilla muilla elintarviketeollisuuden sektoreilla. Syyt löytyvät niin alan sisällä tapahtuneista muutoksista kuin toimintaympäristön muutoksistakin.

Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus koki suhteellisen voimakkaan pudotuksen kasvuluvuissa Suomen EU-jäsenyyden ensimmäisenä vuotena. Tämä johtui pitkälti alan suorasta yhteydestä raaka-aineen tuottajaansa, kotimaiseen maatalouteen, jolle EU-jäsenyys merkitsi huomattavasti suurempia muutoksia kuin muille aloille. Myllyalan tilanne alkoi kuitenkin kohentua jo vuonna 1996.

Ala käyttää kotimaisen viljan lisäksi raaka-aineena myös tuontiviljaa. Vastaavasti Suomesta viedään myllyteollisuustuotteita erityisesti Venäjälle ja Viroon. Kysynnän romahtaminen Venäjän talouskriisin seurauksena näkyikin kasvuluvuissa, erityisesti alan tuloksessa. Liikevaihdolla ja tuloksella mitattuna selvään

---

⁶ Alan vienti on kuitenkin lähes täysin huomattavimman suomalaisen maitotalousyrityksen, Valion, varassa.

kasvuun ala kääntyi 2000-luvun alkupuolella. Vuonna 2003 myllyteollisuuden viennin arvo oli 17,4 miljoonaa euroa, mikä vastaa 7,7 prosenttia alan kokonaisliikevaihdosta.

Mediaaniyrityksen investoinnit olivat vuonna 2003 korkeammalla tasolla kuin vuonna 1994. Sen sijaan alan suurimmat yritykset ovat taulukon 2 lukujen perusteella investoineet enemmän vuonna 1994 kuin vuonna 2003. Henkilöstökulut ovat päinvastaisesti kasvaneet voimakkaammin suurilla yrityksillä. Alimman kvartiilin henkilöstökulut olivat vuonna 1994 jopa suuremmat kuin vuonna 2003. Luvut kertovat muutoksista yritysrakenteessa, vaikka suurimmat muutokset alalla tapahtuivatkin jo 1990-luvun alkupuolella.

Eläinten ruokien valmistus koki saman rakenneongelman kuin muutkin elintarviketeollisuuden alat markkinoiden avautuessa: tuotanto oli sopeutettava uusien olosuhteita vastaavaksi ja yritys rakenne vaati uudelleenjärjestelyjä.

Liikevaihto alalla on kehittynyt myönteisesti tarkasteltavina vuosina 1994–2003. Sen sijaan alan tuloksellisuus ei ole kehittynyt yhtä positiivisesti: toimialan mediaaniyrityksen tulos laskee vuoteen 2000 asti. Poikkeuksena on kuitenkin vuosi 1998, joka oli tuloksellisuudellakin mitattuna hyvä vuosi alalla. Vuoden 2000 jälkeen kasvu eläinten ruokien valmistuksessa on niin liikevaihdolla kuin tuloksellakin mitattuna ollut huomattavan nopeaa.

Investoinnit alalla ovat kasvaneet tasaisesti vuoden 1999 jälkeen. Mediaaniyritys investoi vuonna 2003 noin 40 prosenttia enemmän kuin vuonna 1994.

Myös toimialan työntekijöiden lukumäärä on pysynyt vakaana vuosina 1999–2003. Taulukosta 2 nähdään, että verrattuna vuoteen 1994 vuonna 2003 henkilöstökulut ovat kasvaneet alimmassa ja ylimmässä kvartiilissa, mutta laskeutuneet jonkin verran mediaaniyrityksen tasolla.

Leivonnaisten valmistuksessa huomattava osa yrityksistä on pieniä alle viisi henkilöä työllistäviä leipomoja. Alalle on ominaista pienet ja keskisuuret, paikallisilla ja maakunnallisilla markkinoilla toimivat yritykset. Leipomoala poikkeaa muista elintarviketeollisuuden aloista työvoimavaltaisuuden ja yritysten koon osalta. Yritysostojen myötä alueellisten leipomoiden omistajiksi on kuitenkin tullut yhä useammassa tapauksessa valtakunnallinen yritys. Liitteen 1 mukaan leipomoiden määrä on Suomessa kuitenkin kasvussa.

Leipomotoiminta jakautuu kahteen erilaiseen tuotantomuotoon: teolliseen leipomotoimintaan ja perinteiseen käsityövalmistukseen. Tuoreen leivän valmistus on pysynyt paikallisella ja kansallisella tasolla, joten ala tarjoaa mahdollisuuksia sekä pienille perheleipomoille että isoille automaatioleipomoille. Alalla on tapahtunut kuitenkin merkittäviä muutoksia erityisesti omistusrakenteissa.

Leivonnaisten valmistuksen kokonaisliikevaihto romahti vuonna 1995, mutta alkoi tämän jälkeen kasvaa tasaisesti. Viimeiset tarkasteltavat vuodet 2002 ja 2003 ovat liikevaihdolla mitattuna olleet alalla hyvinkin suotuisia. Leipomoalan tulos alkoi vastaavasti kasvaa vuonna 1997. Erittäin tuloksellisen vuoden 1998 jälkeen tuloksen keskimääräinen kehitys on alalla ollut tasaisempaa.

Leipomotyöntekijöiden lukumäärä oli vuonna 1999 korkeampi kuin vuonna 2002, mutta vuoden 1999 taso ylitettiin taas vuonna 2003. Kuitenkin vuonna 1994 alan henkilöstökulut ovat kaikissa kvartiileissa olleet suuremmat kuin vuonna 2003, mikä kertoo alalla kyseisen 10 vuoden aikana tehdyistä henkilöstöleikkauksista.

Juomien valmistus on Suomen vanhimpia teollisuuden aloja. Nykyään juomien valmistus Suomessa on teknisesti hyvin edistyksellistä. Kilpailu alalla on kuitenkin kovaa ja suuret suomalaiset yritykset ovat pitkälti kansainvälistyneet. Alan vienti vuonna 2003 oli noin 79 miljoona euroa, vain liha- ja meijeriteollisuus pääsivät suurempiin vientilukuihin elintarviketeollisuuden osalta.

Huomattava muutos alalla viime vuosikymmenen aikana on ollut oluen tuonnin vapauttaminen, mikä yhdessä Suomen EU-jäsenyydestä aiheutuvien muutosten kanssa johti alan suuriin uudelleenjärjestelyihin.

Juomien valmistuksessa mediaaniyrityksen liikevaihto on koko tarkasteltavan periodin ajan kasvanut ja kasvu on välillä ollut jopa todella nopeaa. Huomattavaa kuitenkin on, että ylimmän kvartiilin liikevaihto ei vuonna 2003 yllä vuoden 1994 tasolle.

Mediaaniyrityksen tuloksellisuuden kehitys ei sen sijaan ole ollut yhtä myönteistä kuin liikevaihdon kehitys. Vuodesta 1994 tulokset ovat kuitenkin parantuneet kaikissa kvartiileissa, mikä puolestaan viittaa alan yleiseen hyvään tuloksellisuuden kehitykseen. Eniten tulostaan ovat parantaneet jo ennestään hyvää tulosta tekevät yritykset.

Juomien valmistus työllistää noin 3 300 henkilöä. Työllisten määrä alalla on pysynyt viime vuosina vakaana. Henkilöstökulut ovat kahdessa alimmassa kvartiilissa kasvanneet jonkin verran vuodesta 1994 vuoteen 2003, mutta pudonneet erittäin rajusti yläkvartiilin yrityksissä. Tämä kertoo henkilöstöleikkauksista alan suurimmissa yrityksissä.

Alan keskimääräiset investoinnit ovat alkaneet kasvaa selvemmin vasta viime vuosina.

Kauppa

Liitteessä 5 on esitetty elintarvikkeiden vähittäiskaupan ja liitteessä 6 elintarvikkeiden tukkukaupan kasvumuuttujien – liikevaihdon, tuloksen, investointien ja henkilöstökulujen – kehitys vuosina 1994–2003. Kuten elintarviketeollisuudenkin tarkastelussa myös nyt liitteissä on kuvattu sekä alan kokonaiskehitys että kyseisten muuttujien kvartiiliarvojen kehitys. Vertailukohtana kuvioissa on koko vähittäis-/tukkukaupan vastaavat mediaaniarvot tarkasteltavana ajanjaksona. Liitteessä on esitetty myös elintarvikkeiden vähittäiskaupan eri alojen kasvulukujen aikasarjoja 1994–2003.

Taulukkoon 3 on koottu kasvumuuttujien kvartiililuvuissa tapahtuneet kokonaisuudet vuodesta 1994 vuoteen 2003.

1990-luvulla kotimaisen elintarviketeollisuuden ja päivittäistavarakaupan työnjako muuttui merkittäväällä tavalla. Päivittäistavarakaupassa tukku- ja vähittäiskauppojen sekä näiden toimintaa koordinoivien keskusliikkeiden yhteistoimintaryhmittymät vahvistivat asemiaan. Yhteistoimintaryhmittymien sisällä keskitetysti johdettujen vähittäiskauppakettujen osuus päivittäistavarakaupan myynnistä kasvoi huomattavasti. Ryhmittymät pyrkivät tehostamaan toimintaansa ostoissa, markkinoinnissa ja tuotevalikoimasuunnittelussa. Ketjuuntumiskehitys on merkinnyt keskusliikkeiden päätösvallan kasvua. Toisaalta tiukat pinta-alarajoitteet rajaavat monimuotoisten ketjujen kehittymistä markkinoilla.

Kansainvälistyminen näkyy kaupan alalla suuntautumisena uusille markkina-alueilla sekä uusien toimintamallien etsimisenä. Suomalaiset kauppakettajat ovat hakeutuneet lähinnä Venäjän ja Baltian markkinoille samalla kun Suomessa on aloittanut toimintansa muutama ulkomainen kauppakettaja. Kiristynyt kilpailu on synnyttänyt paineita hintatasoon.

Tukkukauppojen kansainvälistyminen tapahtui huomattavasti ennen vähittäiskauppaa. Sen sijaan vähittäiskauppojen ketjuuntumiskehitys merkitsi tukkukaupoille integroitumista osaksi vähittäiskauppaa.

Ketjuuntumisen ja kansainvälistymisen ohella näkyvä piirre Suomen päivittäistavarakaupassa on ollut myymälätyyppien uusiutuminen. Myymälöiden lukumäärä on vähentynyt samalla, kun liikevaihto ja myyntipinta-ala ovat kasvaneet. Toisaalta lisäksi myymälöiden sijainnillinen painopiste on muuttunut asutuksen keskittymisen sekä maatalouden ja elintarviketeollisuuden rakennemuutosten seurauksena.

Rakennemuutoksilla on suuri rooli tukkukaupassa, koska alan myynti suuntautuu välituotepanoksina muille toimialoille. Tukkukauppaan heijastuukin sekä tuotannossa että vähittäiskaupassa tapahtuneet muutokset.

Taulukko 3. Elintarvikkeiden kaupan kasvulukujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Kauppa	Liikevaihto								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	42455	39106	-8,6	172113	208720	17,5	675640	963621	29,9
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	48323	77813	37,9	147540	220086	33,0	450925	789558	42,9
Supermarkеткаuppa	1991821	2984339	33,3	3190075	4088040	22,0	6495122	10179742	36,2
Yleisvähittäiskauppa	148438	177833	16,5	320402	444588	27,9	852256	1579667	46,0
Kioskit	6952	81827	91,5	82976	146015	43,2	151327	261211	42,1
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa enkoisyyymälöissä	21603	40046	46,1	58758	91308	35,6	130825	256025	48,9
Kauppa	Tulos								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	-1200	-376	219,1	3722	6709	44,5	20737	28533	27,3
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	356	3590	90,1	5228	11367	54,0	15567	30488	48,9
Supermarkеткаuppa	9511	25130	62,2	47113	79556	40,8	122794	229234	46,4
Yleisvähittäiskauppa	467	3974	88,2	7871	16153	51,3	19963	42842	53,4
Kioskit	151	2529	94,0	3993	9741	59,0	11386	21520	47,1
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa enkoisyyymälöissä	-152	558	127,2	2786	5372	48,1	8655	19201	54,9
Kauppa	Investoinnit								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	1363	3016	54,8	6272	18060	65,3	26699	57289	53,4
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	736	1895	61,2	5434	10577	48,6	14975	31611	52,6
Supermarkеткаuppa	6615	8245	19,8	27998	36004	22,2	77124	83144	7,2
Yleisvähittäiskauppa	833	2000	58,4	3923	9186	57,3	17667	32398	45,5
Kioskit	462	1048	56,9	1614	3296	51,0	6042	16000	62,2
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa enkoisyyymälöissä	593	1457	59,3	2234	6177	63,8	8000	25000	68,0
Kauppa	Henkilöstökulut								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartili 1994	Ylakvartili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	6219	9655	35,6	29295	46695	37,3	136607	154733	12,4
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	4096	6578	37,7	16712	29431	43,2	59424	116316	48,9
Supermarkеткаuppa	170818	213543	20,0	314969	439606	28,4	544637	761747	28,5
Yleisvähittäiskauppa	7127	9140	22,0	26518	51795	48,8	73675	148634	49,8
Kioskit	1865	4257	56,2	6951	18068	61,5	16793	35579	52,8
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa enkoisyyymälöissä	1627	2968	45,2	5780	11524	49,8	18887	38658	51,1

Hyödynnettävän aineiston mukaan vuonna 2003 päivittäistavarakaupassa toimi 4 500 yritystä. Alan liikevaihto oli 10,3 miljardia euroa. Yli 9 kuukauden työsuh-teita alalla oli noin 23 000 ja alle 9 kuukauden työsuh-teissa alalla työskenteli vuonna 2003 noin 61 000 henkilöä. Elintarvikkeiden tukkukaupassa yrityksiä toimi 1 000 ja alan kokonaisliikevaihto vuonna 2003 oli 5,3 miljardia euroa. Ala työllisti kyseisenä vuonna 6 000 henkilöä yli 9 kuukauden työsuh-teilla. Lisäksi alle 9 kuukauden työsuh-teissa alalla työskenteli 9 000 henkilöä.

Elintarvikkeiden kaupan liikevaihto on kasvanut melko tasaisesti tarkasteltavina vuosina 1994–2003. Vuosina 1996, 1997 ja 1998 kasvu oli hitaampaa ja vaihtelut kaikissa kasvua kuvaavissa muuttujissa (liikevaihto, tulos, investoinnit ja henki-löstökulut) suurempia kuin vuosituhanen vaihteessa ja sen jälkeen. Luvuista voi kuitenkin päätellä, että rakennemuutos, uudelleenjärjestelyt sekä kiristynyt kil-pailu eivät ole olleet ylitsepääsemätön este alan kasvulle. Poikkeuksena hyvästä kehityksestä voidaan pitää elintarvikkeiden tuloksellisuuden kehitystä: vaikka

tulos onkin selvästi parantunut kaikissa kvartiileissa, on alimman kvartiilin tulosluvut vuonna 2003 edelleen negatiivisia.

Vuodesta 1994 vuoteen 2003 mediaaniyrityksen liikevaihto on elintarvikkeiden vähittäiskaupassa kasvanut noin 33 prosenttia ja elintarvikkeiden tukkukaupassa 17,5 prosenttia. Muutos alan mediaaniyrityksen tuloksessa kyseisenä ajanjaksona on elintarvikkeiden vähittäiskaupassa 54 prosenttia ja tukkukaupassa 44,5 prosenttia.

Liitteessä 1 esitettyjen päivittäistavarakaupan yritysten lukumäärätietojen mukaan yritysten määrä päivittäistavarakaupassa väheni vuoteen 1998 asti, jonka jälkeen lukumäärä nousi hieman kääntyen kuitenkin taas tällä vuosituhannella laskuun. Tukkukaupassa yritysten lukumäärä on melkein poikkeuksetta noussut.

Päivittäistavarakaupan henkilöstön lukumäärässä tapahtui voimakas lasku 1990-luvun alkupuolella, mutta vuosikymmenen puolivälin jälkeen alan työllisyys on jälleen kasvanut. Liitteestä 8 nähdään, että erityisesti lyhytaikaiset työsuhteet ovat alalla lisääntyneet vuosituhannen vaihteen jälkeen. Tukkukaupassa työllisten määrä on sen sijaan edelleen laskussa.

Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskaupan alatoimialat ovat supermarketkauppa, yleisvähittäiskauppa, kioskit sekä elintarvikkeiden juomien ja tupakan myynti erikoismyymälöissä⁷. Liitteessä 5 on tarkasteltu näiden toimialojen kasvulukuja myös erikseen.

Supermarketkauppaan kuuluvia yrityksiä oli hyödynnettävän aineiston mukaan Suomessa vuonna 2003 noin 100. Vuonna 1994 lukumäärä oli vielä 375. Alan keskimääräinen liikevaihto kehittyi 1990-luvun loppupuolella vakaasti; kasvuun liikevaihto kääntyi vuosituhannen vaihteessa. Kasvu olikin aluksi nopeaa, kunnes vuonna 2003 alan keskimääräinen liikevaihto laski edellisen vuoden huippuluvusta.

Supermarketkauppojen keskimääräinen tulos kasvoi 1990-luvun loppupuolella. 2000-luvulla alan tuloksellisuus on ollut vaihtelevaa. Vuodesta 1994 vuoteen 2003 tulos on kuitenkin kasvanut kaikissa kvartiileissa; mediaaniyrityksen tuloskasvu kyseisellä aikavälillä on ollut noin 40 prosenttia.

Myös investoinnit ja henkilöstökulut ovat kasvaneet alan kaikissa kvartiileissa. Vuonna 2003 mediaaniyrityksen investoinnit olivat 22 prosenttia ja henkilöstökulut 28 prosenttia suuremmat kuin 10 vuotta aikaisemmin vuonna 1994.

---

⁷ On syytä huomioda, että luokittelu ei ole suoraan vertailukelpoinen AcNielsenin myymälärekisterin luokittelujen kanssa.

Eräs päivittäistavarakaupan tuloksellisuuden ja tehostumisen takana oleva tekijä on uuden tietotekniikan käyttöönotto. Tehostuneista tietojärjestelmistä onkin tullut strateginen kilpailukeino kaupan alalla.

Vuoden 2003 heikkommissa kasvuluvuissa näkyy myös ulkomaisen kilpailijan tulo kotimaan markkinoille. Saksalaisen Lidl-kauppaketjun voimakas kasvu alkoi juuri vuonna 2003. Huomattavaa onkin, että Suomen EU-jäsenyyden myötä lopullisesti avautuneet markkinat toivat mukanaan eurooppalaisen hintatason, mutta ulkomaalaiset tavarantoimittajat eivät Suomen markkinoille löytäneet kuin vasta 2000-luvulla. Tämä on myös osaltaan vaikuttanut siihen, että Suomen elintarviketeollisuus selvisi EU-jäsenyyden alkuvuosista odotettua paremmin.

Päivittäistavaroiden *yleisvähittäiskaupassa* yritysten lukumäärä on pudonnut 10 vuoden aikana noin 700 yrityksellä: vuonna 1994 Suomessa oli noin 3 100 yleisvähittäiskaupan yritystä, kun vuonna 2003 alan yrityksiä oli noin 2400. Päivittäistavaroiden yleisvähittäiskaupan liikevaihdonkehitys vastaa supermarketkaupan liikevaihdon kehitystä: tasainen kehitys 1990-luvun lopulla kääntyi kasvuun vuosituhannen vaihteessa. Vuonna 2003 myös yleisvähittäiskaupan keskimääräinen liikevaihto laski aiempien vuosien luvuista.

Tuloksen kasvulla mitattuna yleisvähittäiskauppa on pärjännyt supermarketkaupaa paremmin. Tämä pätee kaikkiin kvartiileihin. Liitteen 5 lukujen perusteella tuloksen kehittyminen on päivittäistavaroiden yleisvähittäiskaupassa ollut paitsi nopeampaa myös tasaisempaa kuin supermarketkaupassa. Myös investoinnit ja henkilöstökulut ovat kasvaneet yleisvähittäiskaupassa supermarketkaupaa voimakkaammin. Vuonna 2003 yleisvähittäiskaupan mediaaniyrityksen investoinnit olivat 57 prosenttia ja henkilöstökulut 49 prosenttia suuremmat kuin vuonna 1994.

Yhä lisääntyvään hintakilpailuun suomalaiset kaupan alan yritykset ovat vastanneet paitsi tiiviimmällä ketjutoiminnalla, suuremmilla hankintavolyymeilla, tehokkaammalla logistiikalla ja omilla merkkitarvoilla myös panostamalla palveluun ja asiakkuuteen. Kaupan kasvuluvuista voidaankin päätellä, että kiristynyt kilpailu on johtanut tehokkuuteen ja sitä kautta myös tuloksellisuuteen.

Kilpailutilannetta päivittäistavarakaupassa on kiristänyt myös kioskien päivittäistavaramyynnin lisääntyminen. Kioskien osuus päivittäistavarakaupan kokonaisliikevaihdosta oli vuonna 2003 noin 5,9 prosenttia. Vuonna 1994 kioskien liikevaihto-osuus oli 8,3 prosenttia. Samana aikana kioskien lukumäärä on pudonnut noin 400 kioskialan yrityksellä. Hyödynnettävän aineiston mukaan vuonna 2003 Suomessa oli 1 430 kioskiyritystä.

Myös kioskien osalta tarkasteltavat kasvuluvut vastaavat alan yleistä kehitystä: liikevaihdon tasainen kehitys muuttui kasvuksi vuosituhannen vaihteessa. Taulukon 3 lukujen mukaan kioskien liikevaihto kasvoi kuitenkin vuosina 1994–2003

nopeammin kuin muilla päivittäistavarakaupan aloilla kahden alimman kvartiilin yrityksissä. Sen sijaan ylimmän kvartiilin yritysten kasvu ei ole ollut poikkeuksellista verrattuna muihin päivittäistavarakaupan aloihin.

Kioskialan mediaaniyrityksen tulos oli vuonna 2003 noin 59 prosenttia korkeampi kuin vuonna 1994. Taulukon 3 mukaan myös investoinnit ja henkilöstökulut alalla ovat nousseet: kasvu kioskialalla on siis ollut vahvaa kaikilla mittareilla mitattuna.

Kioskien strategisesti ehkäpä tärkein päätös koskee sijoittumista. Erityisen tärkeää nimenomaan kioskeille on myös tuotevalikoiman suunnittelu. Kioskien toiminta – kuten koko päivittäistavarakaupankin – perustuu nykyään yhä enemmän asiakaslähtöisyyteen.

Elintarvikkeiden juomien ja tupakan erikoismyymälöiden liikevaihdon huomattava kasvu tapahtui vuonna 2002. Kuten koko päivittäistavarakauppa-alalla myös erikoismyymälöissä yritysten liikevaihdot eivät juuri 1990-luvulla kasvaneet. Tuloksella mitattuna poikkeuksellisen hyviä vuosia alalla ovat olleet vuodet 2000 ja 2002. Erikoismyymälät ovat kaiken kaikkiaan pärjänneet hyvin kasvien kaupakäytön paineessa.

Elintarvikkeiden juomien ja tupakan erikoismyymälöitä oli Suomessa vuonna 2003 hieman alle 1500. Vielä 1990-luvulla erikoismyymälöiden lukumäärä oli kasvussa, mutta lukumäärä kääntyi laskuun 2000-luvulle siirryttäessä.

Koventunut kilpailu ei ole estänyt erikoiskauppojen investointien ja henkilöstökulujen kasvua. Sekä investoinnit että henkilöstökulut ovat kasvaneet nopeammin kuin päivittäistavarakaupassa keskimäärin.

Ruokapalvelut

Liitteessä 7 on esitetty ruokapalveluiden liikevaihdon, tuloksen, investointien ja henkilöstökulujen kehitys vuosina 1994–2003. Ruokapalveluiden osalta liitteessä on kuvattu sekä alan kokonaiskehitys että kyseisten muuttujien kvartiiliarvojen kehitys. Liitteessä on esitetty myös ruokapalveluiden eri alojen kasvulukujen kehitys 1994–2003.

Taulukkoon 4 on koottu kasvumuuttujien kvartiililuvuissa tapahtuneet kokonaismuutokset vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Tarkasteltaessa palvelualaa yleisellä tasolla voidaan todeta, että palvelut ovat laajin toimiala sekä tuotannon arvolla että työllisyydellä mitattuna kaikissa kehittyneissä maissa. Lisäksi palvelusektorin merkitys erityisesti työllisyyden lähteenä on kasvussa. Suomessa yksityiset palvelut ovat kuitenkin sekä työllisyys- että tuotanto-osuudella mitaten pienempi sektori kuin muissa saman tulotason maissa.

Taulukko 4. Ruokapalveluiden kasvulukujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Ruokapalvelut	Liikevaihto								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsmistointa (yht.)	37546	61054	38,5	87337	133043	34,4	171658	243815	29,6
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	45042	72050	37,5	99392	152691	34,9	196946	316996	37,9
Kahvi, olut ja drinkkibaarit	30326	43662	30,4	75383	100420	24,9	135156	197634	31,6
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	23448	31562	25,7	52914	72596	27,1	108694	158759	31,5

Ruokapalvelut	Tulos								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsmistointa (yht.)	-160	1076	114,9	3936	9146	57,0	12479	22037	43,4
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	-614	588	204,4	3558	8668	59,0	12583	22769	44,7
Kahvi, olut ja drinkkibaarit	151	2618	94,2	4240	10004	57,6	12233	20769	41,1
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	717	2311	69,0	5260	9765	46,1	12410	19747	37,2

Ruokapalvelut	Investoinnit								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsmistointa (yht.)	590	1557	62,1	2256	5496	59,0	10445	22086	52,7
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	639	1715	62,7	2477	6329	60,9	10928	23610	53,7
Kahvi, olut ja drinkkibaarit	423	1199	64,7	1554	3730	58,3	7196	13364	46,2
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	489	1049	53,4	1675	4000	58,1	9250	18914	51,1

Ruokapalvelut	Henkilöstökulut								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsmistointa	4517	7217	37,4	15302	29343	47,9	42066	78174	46,2
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	5618	9654	41,8	17532	35173	50,2	48969	320996	84,7
Kahvi, olut ja drinkkibaarit	2917	4286	31,9	9743	19835	60,9	26650	52523	49,3
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	2586	3413	24,2	10390	13923	25,4	27348	42233	35,2

Palvelualan tuottavuus on viime aikoina ollut laajan huomion kohteena. Suomessa palvelujen tuottavuus on kohonnut viime vuosina, mutta se on yhä heikompi kuin EU-maissa keskimäärin. Heikompa tuottavuutta on selitetty muun muassa kilpailun vähäisyydellä, parhaiden voimavarojen ohjautumisella teollisuuteen sekä palkkajakauman kapeudella. Suomen palvelusektorin hyviä puolia ovat suuret reaali-investoinnit, tutkimus- ja kehityspanokset sekä työvoiman korkea koulutustaso. Yksityisistä palveluista hotelli- ja ruokapalvelualalla tuottavuuden on laskettu olevan heikointa ja eron EU-maiden keskiarvoon suurempi kuin muilla yksityisillä palvelualoilla. Tosin päivävästiaikin tutkimustuloksia on esitetty: Suomen hotelli- ja ravintolatoiminnan on laskettu olevan työn tuottavuudella mittattuna alan EU-maiden huippua.

Palvelusektorilla yrittäjyys – uusien yritysten syntyminen ja olemassa olevien yritysten kasvu – ovat erityisen tärkeitä alan työllisyyskehityksen kannalta: pienten yritysten osuus alan työllisyydestä on suurempi kuin teollisuudessa.

Kauppa on selvästi suurin palveluala. Edellä käsitellystä päivittäistavarakaupasta ruokapalveluala eroaa muun muassa siinä, että ruokapalveluiden kehitykseen vaikuttavat enemmän esimerkiksi elintason nousu ja kulutustottumuksien muutokset. Muita erityisesti ruokapalveluille ominaisia piirteitä ovat toiminnan auto-

matisoinnin ja varastoinnin mahdottomuus; molemmat kyseisistä piirteistä ovat teollisuusaloilla jatkuvan kehityksen kohteena.

Verrattaessa kaupan ja ruokapalvelujen kasvulukuja, nähdään, että kasvu on ollut lähes samansuuruista näillä palvelualoilla. Kaikilla mittareilla mitattuna ruokapalvelut ovat kasvaneet jopa hieman nopeammin kuin päivittäistavarakauppa. Liitteen 7 aikasarjojen perusteella kasvu ruokapalvelualalla on ollut erittäin tasaista ja muutokset kasvumuuttujien kvartiileissa suuruusluokaltaan yhtäläisiä. Tämä kertoo tasaisesta koko alaan kohdistuvasta kasvusta 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa.

Yritysten lukumäärän muutoksella mitattuna ruokapalveluiden kasvu on ollut selvästi nopeampaa kuin muilla tarkastelun kohteena olevilla toimialoilla. Liitteen 1 mukaan Suomessa oli vuonna 2003 noin 7 300 ravitsemistoiminnan yritystä. Lukumäärä on laskenut vuosituhaten vaihteen huippuluvuista, mutta verrattuna tarkastelujakson ensimmäiseen vuoteen 1994 Suomen ruokapalvelualan yritysten lukumäärä on kasvanut noin 700 yrityksellä.

Ruokapalveluala työllisti vuonna 2003 noin 13 800 henkilöä yli 9 kuukauden työsuhteilla. Alle 9 kuukauden työsuhteissa alalla työskenteli kyseisenä vuotena noin 53 000 henkilöä. Ruokapalveluissa lyhyet työsuhteet ovat tyypillisempiä kuin teollisuudessa ja kaupassa.

10 vuodessa ruokapalveluiden mediaaniyrityksen henkilöstökulut ovat kasvaneet noin 48 prosentilla. Vastaavana aikana tapahtunut kasvu alan mediaaniyrityksen reaali-investoinneissa on ollut 59 prosenttia.

Ravintolat, kahvila-ravintolat ja ruokakioskit ovat selvästi suurin ruokapalveluiden alatoimiala. Vuonna 2003 alalla toimi noin 5 500 yritystä, joissa työskenteli eripituisissa työsuhteissa yli 48 000 henkilöä.

Ravintoloiden, kahvila-ravintoloiden ja ruokakioskien kasvuluvut ovat hieman korkeammat kuin ruokapalvelu-alalla keskimäärin. Vuodesta 1994 vuoteen 2003 alan mediaaniyrityksen liikevaihto on kasvanut noin 35 prosenttia. Vastaavana ajanjaksona mediaaniyritys on parantanut tulostaan 59 prosentilla. Ottaen huomioon kaikki tarkasteltavat palvelualat ravintoloiden, kahvila-ravintoloiden ja ruokakioskien tuloksellisuuden kasvulukuihin yltävät vain päivittäistavarakaupan puolelta kioskit.

Myös investoinnit ja henkilöstökulut ovat kasvaneet selvästi. Investointiluvut tarkasteltavalla alalla – kuten koko ruokapalvelualallakin – ovat kuitenkin alhaisia, mikä selittyy alan työvoimavaltaisuudella ja muilla ominaispiirteillä. Keskimääräiset henkilöstökulut ovat ravintoloissa, kahvila-ravintoloissa ja ruokakioskeissa samaa tasoa kuin päivittäistavarakaupan yrityksillä, mutta alan

henkilöstökulujen kasvu on ollut jonkin verran nopeampaa kuin päivittäistavara-kaupan puolella.

Kahvi-, olut- ja drinkkibaareja on Suomessa vajaa 800. Vuonna 2003 alan noin 3 500 työntekijästä 3 000 työskenteli alalla alle 9 kuukauden työsuhteessa. Keskimääräiset henkilöstökulut ovat alalla kasvaneet nopeammin kuin muilla ruokapalvelualoilla.

Vuosina 1994–2003 kahvi-, olut- ja drinkkibaarien liikevaihto ei sen sijaan ole kasvanut yhtä voimakkaasti kuin muilla ruokapalvelualoilla. Alan keskimääräinen liikevaihto kasvoikin voimakkaammin vasta 2000-luvulla.

Tulostaso toimialalla on kasvanut tasaisesti koko tarkasteltavan ajanjakson. Mediaaniyritys on parantanut tulostaan kyseisenä ajanjaksona noin 58 prosentilla.

Kolmas alatoimiala ruokapalveluissa on *henkilöstö- ja laitosruokalat sekä ateriapalvelut*. Alan yli 1 000 yrityksessä työskenteli vuonna 2003 eripituisissa työsuhteissa noin 15 000 henkilöä.

Alan kasvuluvut eivät paljon poikkea ruokapalvelualan yleisestä kasvutrendistä: 1990-luvun loppupuolen tasainen kehitys kääntyi melko voimakkaaseen kasvuun 2000-luvulla. Tulos ja henkilöstökulut eivät ole tarkasteltavana 10 vuoden periodina kasvaneet alan mediaaniyrityksellä kuitenkaan yhtä paljon kuin ruokapalveluissa keskimäärin.

Yleisenä piirteenä koko ruokapalvelualalta voidaan todeta kasvulukujen kääntyminen laskuun vuonna 2003.

3.2 Toimialan rahoitusta kuvaavien tunnuslukujen kehitys

Edellä käsiteltiin elintarvike- ja ruokapalvelualan kasvulukuja 10 vuoden ajalta. Tässä luvussa tarkastelussa ovat alojen rahoitusasemassa tapahtuneet muutokset vastaavana ajanjaksona.

Alan kannattavuutta kuvataan tarkastelussa käyttökateprosentilla ja oman pääoman tuotto prosentilla, vakavaraisuutta omavaraisuusasteella sekä alan tehokkuutta jalostusarvon ja henkilöstökulujen suhteella. Tarkemmat laskukaavat rahoituksen tunnusluville esitellään liitteessä 3.

Teollisuus

Liitteessä 4 on esitetty elintarviketeollisuuden käyttökateprosentin, oman pääoman tuotto prosentien, omavaraisuusasteen sekä henkilöstökuluihin suhteutetun jalostusarvon kvartiiliarvojen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003. Vertailukohdina kuvioissa on koko teollisuussektorin vastaavat mediaaniarvot 1994–2003.

Liitteessä on esitetty myös elintarviketeollisuuden eri alojen rahoituksen tunnuslukujen aikasarjoja kyseiseltä periodilta.

Taulukkoon 5 on koottu rahoituksen tunnuslukujen kvartiileissa tapahtuneet muutokset 10 vuoden aikana.

Elintarviketeollisuuden kannattavuus on kehittynyt vakaasti 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Aineiston mukaan mediaaniyrityksen käyttökateprosentti on tarkasteltavana 10 vuoden periodina kohonnut 1,5 yksikköä eli noin 11 prosenttia. Elintarviketeollisuuden käyttökateprosentti on noussut EU-jäsenyyden alkuvuosina, mutta Venäjän viennin romahdus erityisesti vuosina 1998 ja 1999 veti yritysten kannattavuutta alaspäin. Elintarviketeollisuuden kannattavuus on jonkin verran heikompi kuin teollisuudessa keskimäärin.

Oman pääoman tuottoprosentti kertoo samansuuntaisesta kannattavuuden kehityksestä elintarviketeollisuudessa kuin käyttökateprosenttikin. Vuodesta 1994 vuoteen 2003 oman pääoman tuottoprosentti on kasvanut kuitenkin jonkin verran voimakkaammin kuin käyttökateprosentti: mediaaniyrityksen oman pääoman tuotto kasvoi kyseisenä ajanjaksona 2,9 yksikköä eli 18,9 prosenttia. Kyseisen kannattavuusmittarin kvartiilit eivät ole kuitenkaan kasvaneet yhtäläisesti: 2000-luvulla ylimmän kvartiilin oman pääoman tuottoerotiluvut notkahtivat, kun taas alimmissa kvartiileissa tunnusluku jatkoi tasaista kasvua. Verrattuna koko teollisuussektorin keskimääräisiin oman pääoman tuottolukuihin eroa ei ole yhtä paljon kuin käyttökateprosentin osalta.

Elintarviketeollisuusyritysten vakavaraisuus on hyvä; keskimääräinen omavaraisuusaste on parantunut jatkuvasti. Alan mediaaniyrityksen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli 50 prosenttia. Vuonna 1994 mediaaniyrityksen omavaraisuusaste oli 34 prosenttia; omavaraisuusaste on siis keskimäärin kasvanut 32 prosenttia, mikä kertoo selvästä velkaantumisen vähenemisestä alan yrityksissä.

Myös tehokkuusmittarin jalostusarvo/henkilöstökulut kokonaiskehitys vuosina 1994–2003 on ollut positiivista. Kyseisellä mittarilla mitattuna toiminnan tehottuminen on yltänyt kaikkiin kvartiileihin, vaikka voimakkainta kasvu onkin ollut jo ennestään tehokkaan tuotannon yrityksissä.

Suomen elintarviketeollisuuden eri alat ovat hyvin heterogeenisiä. Kasvulukujen tarkastelu osoitti, että erot eri alojen kehityksessä olivat jopa huomattavia. Sama pätee myös rahoituksen tunnuslukujen kehitykseen.

Taulukko 5. Elintarviketeollisuuden rahoituksen tunnuslukujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Elintarviketeollisuus	Käyttökate-%								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	4,6	5,3	13,0	12,2	13,7	11,2	25,2	28,3	10,9
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilytyskäsittely	2,2	4,2	47,6	7,0	10,8	35,2	14,7	21,5	31,6
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	-1,5	4,3	134,9	9,3	12,5	25,6	17,9	25,5	29,8
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	5,8	6,7	13,4	15,4	16,4	6,1	29,3	30,9	5,2
Maitotalustuotteiden valmistus	-1,3	1,3	200,0	4,7	5,8	19,0	10,3	14,9	30,9
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	6,1	4,1	-48,8	14,1	15,4	8,4	22,3	26,3	15,2
Eläinten ruokien valmistus	3,4	5,2	34,6	11,7	8,6	-36,0	26,9	21,8	-23,4
Leivonnaisten valmistus	4,6	4,8	4,2	13,5	14,7	8,2	21,9	25,7	14,8
Muu elintarviketeollisuuden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	7,3	6,4	-14,1	15,7	15,3	-2,6	28,1	29,7	5,4
Juomien valmistus	0,8	3,9	79,5	11,1	14,1	21,3	18,0	26,2	31,3

Elintarviketeollisuus	Oman pääoman tuotto-%								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	-3,1	0,02	15660,0	12,5	15,4	18,9	33,0	48,9	32,5
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilytyskäsittely	-0,8	0,04	2100,0	15,8	18,9	16,4	26,4	50,2	47,4
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	-5,2	0,8	750,0	8,2	18,2	54,9	25,7	52,6	51,1
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	-4,8	0,3	1700,0	13,1	18,3	28,4	36,9	41,4	10,9
Maitotalustuotteiden valmistus	-5,1	0,1	6200,0	5,1	5,6	8,9	18,0	53,7	66,6
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	0,1	-2,9	-103,4	14,0	12,3	-13,8	36,7	42,7	14,1
Eläinten ruokien valmistus	0,9	0,07	-1185,7	9,5	11,4	16,7	32,7	37,7	13,3
Leivonnaisten valmistus	-0,7	-0,3	133,3	14,15	12,8	-10,5	34,1	40,8	16,4
Muu elintarviketeollisuuden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	-4,3	-1,5	186,7	13,9	14,8	6,1	52,9	59,1	10,5
Juomien valmistus	-2,4	-1,7	41,2	8,2	8,7	5,7	16,6	28,9	35,6

Elintarviketeollisuus	Omavaraisuusaste								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	11,7	15,3	23,2	34,0	50,0	32,0	59,0	63,4	6,8
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilytyskäsittely	15,8	18,6	15,1	22,4	43,4	48,4	53,6	67,2	20,2
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	11,9	10,5	-13,3	20,1	38,6	47,9	57,9	61,1	5,2
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	11,7	12,9	9,3	21,9	42,1	48,0	56,7	63,4	10,6
Maitotalustuotteiden valmistus	9,4	9,7	3,1	27,0	36,4	23,6	54,3	59,1	8,1
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	21	23,1	9,1	47,1	63,2	25,5	63,1	72,5	13,0
Eläinten ruokien valmistus	15,8	16,1	1,9	38,5	44,7	13,9	61,7	68,9	10,4
Leivonnaisten valmistus	13,9	16,3	14,7	42,1	44,4	5,2	63,6	66,1	3,8
Muu elintarviketeollisuuden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	12,3	14	12,1	35,2	39,1	10,0	62,3	64,6	3,6
Juomien valmistus	16,4	9,8	-67,3	51,2	44,1	-16,1	60,5	59,7	-1,3

Elintarviketeollisuus	Jalostusarvo/Henkilöstökulut								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Elintarviketeollisuus	1,6	1,7	5,0	2,3	2,6	12,1	4,1	5,2	22,6
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilytyskäsittely	1,6	1,8	11,1	2,1	2,4	12,5	4,1	4,5	8,9
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	1,5	1,8	16,7	2,7	2,7	0,0	5,8	6,2	6,5
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	1,9	2	5,0	2,8	3,3	15,2	5,4	6,5	16,9
Maitotalustuotteiden valmistus	1,9	1,7	-11,8	2,5	2,5	0,0	3,0	3,9	23,1
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	1,9	2,1	9,5	2,9	3,3	12,1	7,1	6,6	-7,6
Eläinten ruokien valmistus	2,0	2,7	25,9	3,4	4,1	17,1	4,9	5,1	3,9
Leivonnaisten valmistus	1,7	2,1	19,0	2,5	3,4	26,5	4,0	6,1	34,4
Muu elintarviketeollisuuden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	1,6	1,6	0,0	2,2	2,1	-4,8	3,7	4,3	14,0
Juomien valmistus	2,2	2,1	-4,8	3,4	3,3	-3,0	6,1	5,1	-19,6

Teurastuksessa ja lihan jalostuksessa käyttökateprosentti nousi Suomen EU-kauden alussa, mutta Venäjän viennin romahdus vei kannattavuutta alaspäin. Vaikka kannattavuus on parantunut liha-alalla enemmän kuin elintarviketeolli-

suudessa keskimäärin, on alan käyttökateprosentti yleisesti alemmalla tasolla kuin koko elintarviketeollisuuden vastaava luku.

Sen sijaan oman pääoman tuotolla mitattuna ala oli vuonna 2003 kannattavin toimiala elintarviketeollisuudessa. Keskimääräinen oman pääoman tuottoaste vuonna 2003 teurastuksessa ja lihan jalostuksessa oli noin 19 prosenttia. Vuonna 1994 vastaava luku oli noin 16 prosenttia.

Liha-alan omavaraisuusaste ei yllä elintarviketeollisuuden keskimääräiselle tasolle, mutta vakavaraisuuden kasvu teurastuksessa ja lihan jalostuksessa on kuitenkin ollut tarkasteltavana 10 vuoden jaksona nopeampaa kuin elintarviketeollisuudessa yleensä.

Alan tehokkuus on hieman elintarviketeollisuuden tehokkuuslukujen alapuolella: vuonna 2003 liha-alan tehokkuus mitattuna jalostusarvon ja henkilöstökulujen suhteella oli 2,4. Tehokkuusluku on kuitenkin kehittynyt myönteisesti vuodesta 1994, jolloin kyseinen luku oli 2,1.

Kalatuotteiden valmistuksessa ja säilönnässä käyttökateprosentti on kehittynyt jokseenkin vastaavasti kuin teurastuksessa ja lihan jalostuksessa; tosin kala-alan kannattavuus on jopa hieman liha-alaa korkeampi. Vuonna 2003 alan mediaanirytyksen käyttökateprosentti oli 12,5 prosenttia.

Oman pääoman tuottoprosentin kasvu mediaanirytyksellä on ollut huikea: vuonna 1994 luku oli 8,2 prosenttia ja vuonna 2003 se oli jo 18,2 prosenttia. Oman pääoman tuotto alalla on siis 10 vuodessa kasvanut liki 55 prosenttia.

Molemmat kannattavuutta mittaavat luvut ovat kasvaneet kaikissa kvartiileissa. Voidaan siis puhua yleisestä ja laajasta kannattavuuden noususta koko kalatalouden alalla.

Kala-alan vakavaraisuus jää melko paljon elintarviketeollisuuden keskimääräisen tason alapuolelle. Omavaraisuusasteen kasvu alalla on kuitenkin ollut nopeampaa kuin elintarviketeollisuudessa keskimäärin.

Alan tehokkuus on samaa tasoa kuin elintarviketeollisuudessa keskimäärin: vuonna 2003 kala-alan keskimääräinen jalostusarvon ja henkilöstökulujen suhde oli 2,7. Keskimääräisessä tehokkuusluvussa ei ole tapahtunut tarkasteltavan 10 vuoden aikana muutosta. Sen sijaan alhaisen tehokkuuden yrityksissä tehokkuus on noussut kyseisenä ajanjaksona.

Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostuksen ja säilönnän kasvulukujen perusteella toimiala oli yksi parhaiten menestyneimmistä aloista elintarviketeollisuudessa. Vuonna 2003 ala oli myös kannattavin toimiala elintarviketeollisuudessa. Keskimääräinen käyttökateprosentti alalla vuonna 2003 oli 16,4

prosenttia. Kasvua kyseissä luvussa vuodesta 1994 on 1,0 yksikkö eli 6,1 prosenttia. Alan käyttökateprosentti oli siis varsin korkealla tasolla jo vuonna 1994.

Oman pääoman tuottoprosentin kasvu alalla on ollut hieman nopeampaa kuin elintarviketeollisuudessa yleensä. Vuonna 2003 alan mediaaniyrityksen oman pääoman tuottoprosentti oli 16,3 prosenttia. Luku on korkeampi kuin koko elintarviketeollisuuden vastaava luku.

Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostuksen ja säilönnän vakavaraisuus on jonkin verran alle elintarviketeollisuuden keskimääräisen tason. Vakavaraisuuden kehitys alalla on kuitenkin ollut myönteisempää kuin elintarviketeollisuudessa keskimäärin; mediaaniyrityksen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli 42,1 prosenttia, kun vastaava luku vuonna 1994 oli vain 21,9 prosenttia.

Ala on myös hyvin tehokas: tehokkuus mittari jalostusarvo/henkilöstökulut oli hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostuksessa ja säilönnässä vuonna 2003 keskimäärin 3,3. Kasvua kyseisessä luvussa vuodesta 1994 on 0,5 yksikköä eli 15,2 prosenttia.

Maitotaloustuotteiden valmistuksessa käyttökateprosentilla mitattu kannattavuus on heikkoa, vaikkakin alan yritysten kannattavuus on 10 vuodessa parantunut. Alan mediaaniyrityksen käyttökateprosentti vuonna 2003 oli 5,7 prosenttia. Kyseinen luku vuonna 1994 oli 4,9 prosenttia, eli luku on kasvanut 1,2 yksikköä, 19 prosenttia. Vieläkin voimakkaampaa käyttökateprosentilla mitatun kannattavuuden kasvu on kuitenkin ollut ylä- ja erityisesti alakvartiilin yrityksissä. Vuonna 1994 alakvartiilin kyseiset kannattavuusluvut olivat negatiivisia, mutta vuonna 2003 luvut olivat nousseet jo yli 0-kannattavuustason.

Myös oman pääomantuotto prosenttiluvut kertovat huonosta kannattavuuden tasosta alalla. Kyseinen kannattavuusmittari ei ole myöskään kasvanut meijerialalla yhtä voimakkaasti kuin elintarviketeollisuudessa yleensä.

Omavaraisuusaste on sekin maitotaloustuotteiden valmistuksessa heikoin huomiotaessa kaikki elintarviketeollisuuden toimialat. Vuonna 2003 keskimääräinen omavaraisuusaste alalla oli 36,4 prosenttia.

Alan tehokkuus vastaa elintarviketeollisuuden keskimääräisiä tehokkuuslukuja: vuonna 2003 maitoalan tehokkuus jalostusarvon ja henkilöstökulujen suhteella mitattuna oli 2,5.

On kuitenkin syytä korostaa, että meijerialalla on paljon osuustoiminnallisia yrityksiä, jotka poikkeavat osakeyhtiöistä tuloksenjako- ja pääoman keräämistavoiltaan. Tämä vaikeuttaa alan vertailua muihin elintarviketeollisuuden aloihin.

Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistuksessa käyttökateprosentti on keskimäärin korkea, mutta se ei ole kasvanut yhtä voimakkaasti kuin elintarviketeollisuudessa yleensä. Toinen kannattavuusmittari, oman pääoman tuottoprosentti, oli kahdessa alimmassa kvartiilissa vuonna 2003 jopa matalammalla tasolla kuin vuonna 1994. Vuonna 2003 keskimääräinen käyttökateprosentti alalla oli 15,4 prosenttia ja keskimääräinen oman pääoman tuottoaste 12,3 prosenttia.

Alan omavaraisuusaste on sen sijaan korkeampi kuin yhdelläkään toisella elintarviketeollisuuden alalla; vuonna 2003 myllyalan mediaaniyrityksen omavaraisuusaste oli yli 63 prosenttia. Myllyalan tehokkuus on myös varsin hyvä: vuonna 2003 alan mediaaniyrityksen jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusluku oli 3,3. Yläkvartiilin yrityksen kyseinen tehokkuusluku vuonna 2003 on kuitenkin pudonnut vuoden 1994 tasosta.

Eläinten ruokien valmistus on ainoa elintarviketeollisuuden toimiala, jossa keskimääräinen käyttökateprosentti oli vuonna 2003 huomattavasti alhaisempi kuin vuonna 1994. Vuonna 2004 alan mediaaniyrityksen kannattavuus käyttökateprosentilla mitattuna oli 8,6 prosenttia, kun vastaava luku vuonna 1994 oli vielä 11,7 prosenttia.

Oman pääoman tuottoasteella mitatut kannattavuusluvut jäävät vastaavien koko elintarvikesektorin lukujen alapuolelle. Keskimääräinen oman pääomantuotto-prosentti kasvoi kuitenkin alalla vuosina 1994–2003, vaikkakin vuodesta 1998 vuoteen 1999 kyseinen mittari laski voimakkaasti. Keskimääräisellä oman pääoman tuottoasteella mitattuna parhaita vuosia alalla tarkasteltavana ajanjaksona olivat vuodet 1997 ja 1998.

Alan keskimääräinen vakavaraisuus on jokseenkin samalla tasolla kuin elintarviketeollisuudessa yleensäkin. Vakavaraisuus on myös parantunut kaikissa kvartiileissa vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Eläinten ruokien valmistus oli vuonna 2003 jalostusarvo/henkilöstökulut -mittarilla mitattuna tehokkain elintarviketeollisuuden ala. Tehokkuus on myös kasvanut kaikissa kvartiileissa.

Leivonnaisten valmistuksen yritysten käyttökateprosentit ovat yleisesti melko korkeita. Alan kannattavuus onkin hyvä ja se on kehittynyt vakaasti. Leipomoala on kuitenkin toinen elintarviketeollisuuden ala, jossa mediaaniyrityksen oman pääoman tuottoprosentti oli vuonna 2003 matalammalla tasolla kuin vuonna 1994. Mediaaniyrityksen käyttökateprosentti vuonna 2003 oli 14,7 prosenttia ja oman pääoman tuottoaste vastaavasti 12,8 prosenttia.

Alan vakavaraisuus on suhteellisen korkealla tasolla, mutta se ei ole kasvanut yhtä paljon kuin elintarviketeollisuudessa yleensä. Keskimääräinen omavarai-

suusaste vuonna 2003 oli 44,4 prosenttia. Vastaava luku vuonna 1994 oli 42,1 prosenttia.

Sen sijaan tehokkuus – jalostusarvo/henkilöstökulut – ei ole kasvanut muilla elintarviketeollisuuden aloilla yhtä voimakkaasti kuin leivonnaisten valmistuksessa. Tehokkuus on lisääntynyt kaikissa kvartiileissa; voimakkainta tehokkuuden kasvu on kuitenkin ollut jo ennestään tehokkailla yrityksillä.

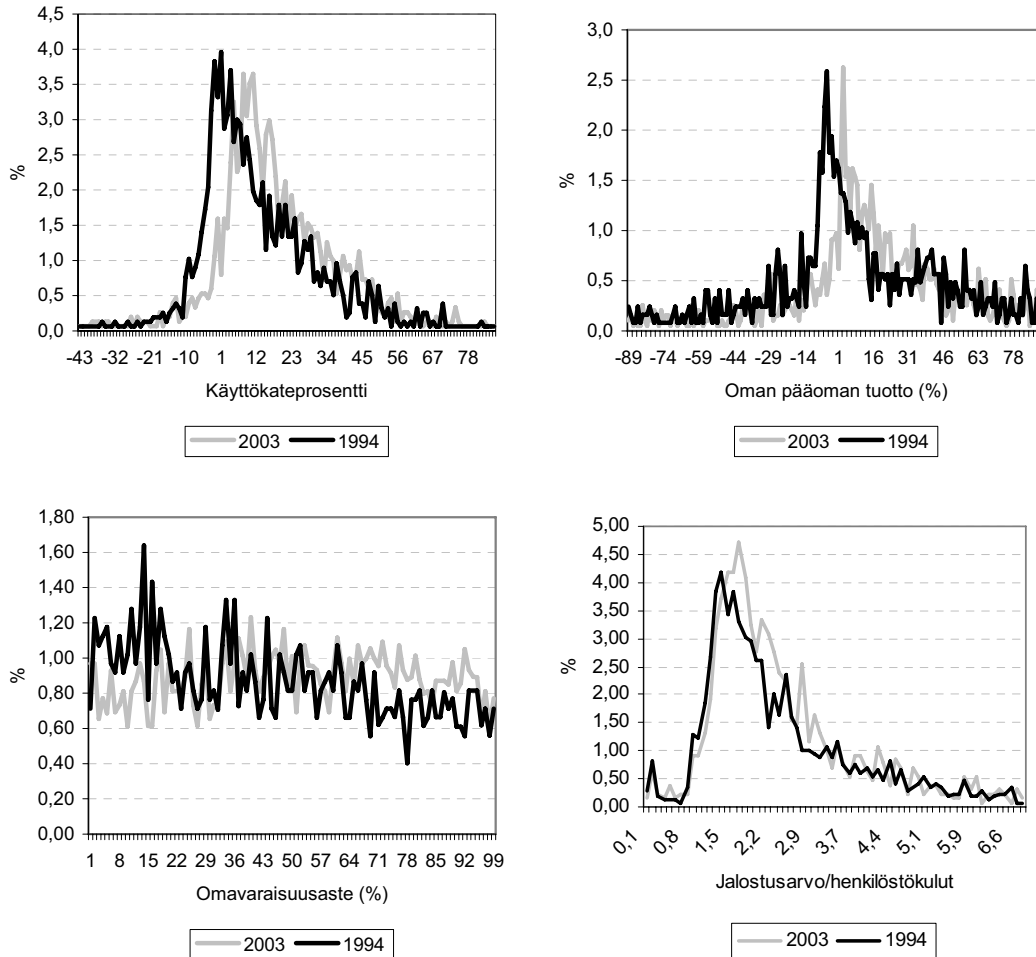
Juomien valmistuksessa yritysten keskimääräinen kannattavuus on käyttökateprosentilla mitattuna melko hyvä. Alan keskimääräinen oman pääoman tuotto-prosentti on sen sijaan alhainen. Molemmat kannattavuusmittarit ovat kuitenkin parantuneet vuodesta 1994 vuoteen 2003. Mediaaniyrityksen käyttökateprosentti vuonna 2003 oli 14,1 prosenttia ja oman pääoman tuottoaste vastaavasti 8,7 prosenttia. Alan keskimääräinen käyttökateprosentti oli korkeimmalla tasolla vuonna 1997, jonka jälkeen se on tullut tasaisesti alaspäin. Oman pääoman tuotto-prosentilla mitattuna vuodet 1999–2001 olivat tarkasteltavan periodin heikoimpia vuosia. Huomioitavaa myös on, että juomien valmistuksessa alakvartiilin yrityksen käyttökateprosentti on ollut koko tarkasteltavan 10 vuoden jakson negatiivinen.

Juomien valmistus on ainoa elintarviketeollisuuden toimiala, jossa vakavaraisuus oli vuonna 1994 yleisesti korkeammalla tasolla kuin vuonna 2003. Omavaraisuusasteet eivät kuitenkaan ole heikkoja: mediaaniyrityksen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli 44,1 prosenttia.

Myös jalostusarvo/henkilöstökulut -luvut ovat laskeneet vuosien 1994 ja 2003 välillä. Tulos pätee kaikkiin kvartiileihin. Tehokkuusluvut eivät kuitenkaan alalla ole heikkoja: mediaaniyrityksen jalostusarvo/henkilöstökulut -luku vuonna 2003 oli 3,3.

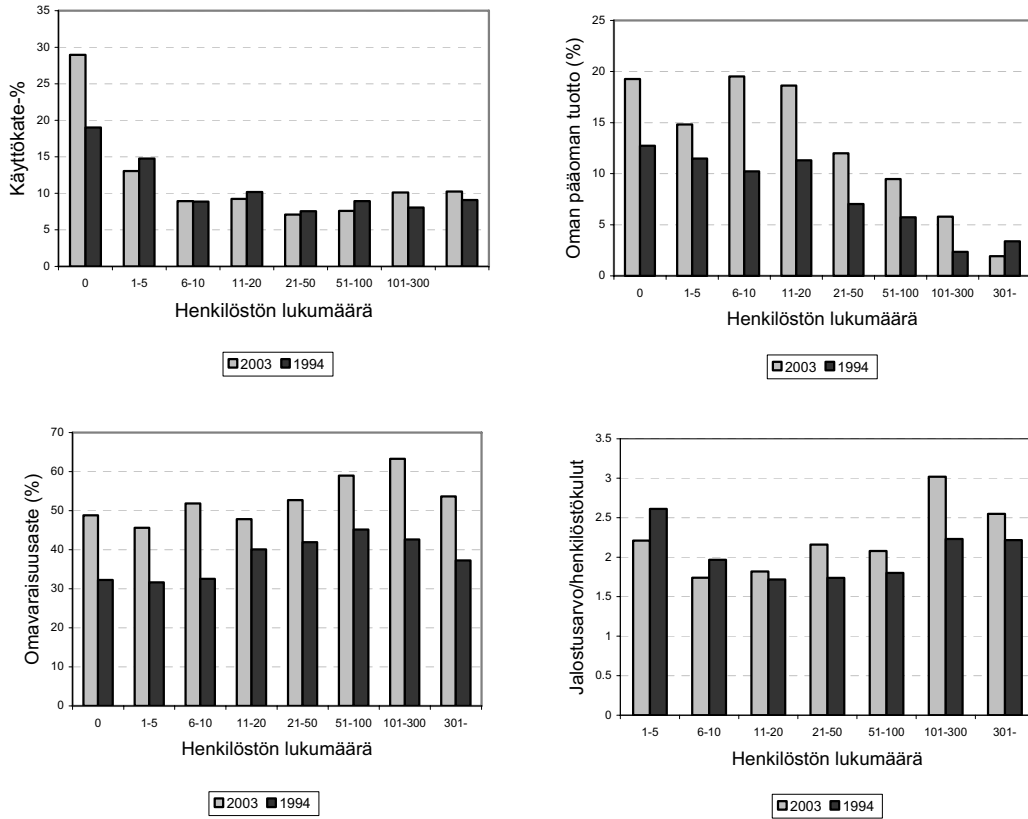
Seuraavissa kuvioissa on esitetty tarkasteltavien neljän yrityksen rahoitusasemaa kuvaavan tunnusluvun jakaumat suomalaisten elintarviketeollisuuden yritysten osalta vuosina 1994 ja 2003. Kyseiset jakaumat antavat paremman kuvan elintarviketeollisuuden yritysten rahoitusasemasta kuin pelkät edellä esitetyt kvartiililuvut.

Kuvio 2. *Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusmittarin jakaumat elintarviketeollisuudessa vuosina 1994 ja 2003.*

Erikokoisilla yrityksillä rahoitusmittarien keskimääräiset arvot vaihtelevat huomattavasti. Erityisesti tässä tutkimuksessa hyödynnettävän datan osalta täytyy huomioida erittäin runsas hyvin pienten yritysten lukumäärä. Kuten aiemmin todettiin, tarkasteluihin on otettu mukaan kaikki ne yritykset, joilta löytyy liikevaihtotieto. Rajaus on melko löysä; esimerkiksi Tilastokeskus asettaa tiukemmat rajat yrityksen määrittelylle. Tästä syystä seuraavissa kuvioissa on esitetty rahoituksen tunnuslukujen mediaaniarvot kokoluokittain. Tiedot ovat vuodelta 2003.

Kuvio 3. Elintarviketeollisuuden käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuusasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusmittarin mediaaniarvot kokoluokittain vuonna 2003.

Pienimmät yritykset ovat kuvioissa esitettyjen lukujen perusteella kannattavimpia; ero suurimpien luokkien yritysten kannattavuuslukuihin on jopa huomattava. Sen sijaan vakavaraisuuden ja tehokkuuden osalta luvut ovat päinvastaiset – henkilöstön lukumäärällä mitattuna suurimmat yritykset ovat vakavaraisimpia ja tehokkaampia – joskaan erot eivät ole yhtä suuria kuin kannattavuuslukujen kohdalla.

Erityisesti kannattavuuslukujen perusteella on selvää, että pienimpien yritysten huomattavan korkeat kannattavuusluvut nostavat myös edellä esitettyjä koko elintarviketeollisuussektorista laskettuja kannattavuuslukuja. Tämä saattaa jокseenkin vääristää alan todellista kuvaa, koska on epäselvää, harjoittavatko kaikki kyseisistä nollan työntekijän yrityksistä oikeaa alaan kuuluvaa liiketoimintaa. Keskimääräisiä lukuja voisi olla hyödyllisintä esittää painotettuina yrityksen koolla.

Kauppa

Kasvulukujen lisäksi liitteessä 5 on esitetty elintarvikkeiden vähittäiskaupan ja liitteessä 6 elintarvikkeiden tukkukaupan rahoituksen tunnuslukujen – käyttökapiteprosentin, oman pääoman tuotto-prosentin, omavaraisuusasteen sekä henkilöstökuluihin suhteutetun jalostusarvon – kvartiiliarvojen kehitys vuosina 1994–2003. Vertailukohtana kuvioissa on koko vähittäis-/tukkukaupan vastaavat mediaaniarvot tarkasteltavana ajanjaksona. Liitteessä on esitetty myös elintarvikkeiden vähittäiskaupan eri alatoimialojen rahoituksen tunnuslukujen aikasarjoja 1994–2003.

Taulukkoon 6 on koottu rahoituksen tunnuslukujen kvartiililuvuissa tapahtuneet kokonaisuutokset vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Taulukko 6. Elintarvikkeiden kaupan rahoituksen tunnuslukujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Kauppa	Käyttökate-%								
	Alakvartiili 1994	Alakvartiili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartiili 1994	Ylakvartiili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	0,7	1,5	53,3	4,9	3,4	-44,1	12,9	11,9	-8,4
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	2,2	0,8	-175,0	5,7	4,9	-16,3	11,3	10,5	-7,6
Supermarkеткаuppa	1,6	0,1	-1500,0	3,4	1,9	-78,9	4,9	3,9	-25,6
Yleisvähittäiskauppa	1,9	0,9	-111,1	4,4	3,4	-29,4	7,1	6,7	-6,0
Kioskit	3,7	2,1	-76,2	9,9	8,1	-22,2	16,4	14,3	-14,7
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä	2,9	0,3	-866,7	9,6	7,4	-29,7	17,2	16,4	-4,9

Kauppa	Oman pääoman tuotto-%								
	Alakvartiili 1994	Alakvartiili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartiili 1994	Ylakvartiili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	-2	-2,8	-28,6	8,7	12,7	31,5	27,1	37,5	27,7
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	0,1	0,5	80,0	17,5	21,2	17,5	32,3	35,5	9,0
Supermarkеткаuppa	4,6	5,7	19,3	14,5	16,9	14,2	23,7	26,7	11,2
Yleisvähittäiskauppa	2,2	2,3	4,3	17,3	25,2	31,3	36,2	39,4	8,1
Kioskit	-9,3	-7,6	22,4	18,4	21,3	13,6	39,6	41,6	4,8
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä	-6,2	-4,7	31,9	17,4	25,1	30,7	30,6	36,1	15,2

Kauppa	Omavaraisuusaste								
	Alakvartiili 1994	Alakvartiili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartiili 1994	Ylakvartiili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	13,4	12,8	-4,7	39,5	46,2	14,5	64,7	68,5	5,5
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	10,4	12,9	19,4	31,8	36,9	13,8	60,6	59,4	-2,0
Supermarkеткаuppa	9,3	26,7	66,2	29,2	51,9	43,7	57,7	76,3	24,4
Yleisvähittäiskauppa	11,6	10,7	-8,4	32,7	37,5	12,8	66,2	69,4	4,6
Kioskit	6,4	5,3	-20,8	30,3	26,4	-14,8	61,4	71,9	14,6
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä	10,2	11,2	8,9	31,6	41,5	23,9	57,9	61,4	5,7

Kauppa	Jalostusarvo/Henkilöstökulut								
	Alakvartiili 1994	Alakvartiili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Ylakvartiili 1994	Ylakvartiili 2003	Muutos (%)
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	1,9	1,9	0,0	2,9	2,9	0,0	5,7	5,5	-3,6
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	2	2	0,0	2,8	2,9	3,4	5,4	5,1	-5,9
Supermarkеткаuppa	1,9	2,3	17,4	2,3	2,8	17,9	2,7	3,4	20,6
Yleisvähittäiskauppa	2,0	2,2	9,1	2,7	3,4	20,6	4,5	5,1	11,8
Kioskit	1,8	1,6	-12,5	3,1	2,5	-24,0	5,2	4,6	-13,0
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä	2,0	2,1	4,8	3,5	3,4	-2,9	5,9	5,9	0,0

Elintarvikkeiden vähittäiskaupan kannattavuus on kehittynyt vakaasti 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun ensimmäisinä vuosina. Jyrkkä pudotus kyseisessä kannattavuusmittarissa tapahtui vuonna 2003, jolloin käyttökateprosenttiluvut putosivat koko tarkastelujakson alimmalle tasolle. Myös elintarvikkeiden tukkukaupan kannattavuus on käyttökateprosentilla mitattuna laskenut vuosina 2002 ja 2003 aiempien vuosien tasosta. Vuosi 1998 oli tukkukaupan kannattavuuden osalta myös erittäin heikko.

Liitteiden 5 ja 6 käyttökateprosentin aikasarjoista nähdään, että elintarvikkeiden vähittäis- ja tukku-kaupan kannattavuus on selvästi heikompaa kuin vähittäis- ja tukkukaupan aloilla keskimäärin.

Oman pääoman tuottoprosentti kertoo vakaasta kannattavuuden kehityksestä elintarvikkeiden vähittäis- ja tukkukaupassa. Oman pääoman tuottoprosentissa ei ole tapahtunut samanlaista pudotusta vuonna 2003 kuin käyttökateprosentissa ja näin ollen kokonaismuutos vuodesta 1994 vuoteen 2003 on positiivinen: kyseisellä aikavälillä mediaaniyrityksen oman pääoman tuottoprosentti kasvoi elintarvikkeiden vähittäiskaupassa 3,7 yksikköä eli 17,5 prosenttia ja elintarvikkeiden tukkukaupassa 4 yksikköä eli 31,5 prosenttia. Verrattaessa tuottoja koko vähittäiskaupan ja koko tukkukaupan keskimääräisiin oman pääoman tuottolukuihin eroa ei ole yhtä paljon kuin käyttökateprosentteissa, mutta tämänkin mittarin mukaan elintarvikkeiden vähittäis- ja tukkukaupan kannattavuus on heikompaa kuin kannattavuus vähittäis- ja tukkukaupan aloilla yleensä.

Huomion arvoista myös on, että oman pääoman tuottoaste on vuonna 2003 edelleen negatiivinen elintarvikkeiden tukkukaupan alakvartiilin yrityksellä.

Elintarvikkeiden päivittäistavarakaupan yritysten vakavaraisuus ei ole yhtä korkealla tasolla kuin elintarviketeollisuuden yrityksissä. Elintarvikkeiden vähittäiskaupan mediaaniyrityksen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli noin 37 prosenttia. Elintarvikkeiden tukkukaupassa vastaava luku oli 46 prosenttia. Elintarvikkeiden tukkukaupan vakavaraisuus on siis hyvä ja selvästi parempi kuin elintarvikkeiden päivittäistavarakaupassa.

Tehokkuusmittarin, jalostusarvo/henkilöstökulut, kokonaiskehitys vuosina 1994–2003 on ollut alalla tasaista; kyseisellä mittarilla mitattuna elintarvikkeiden kaupan tehokkuudessa tapahtuneet muutokset ovat olleet pieniä. Kyseiset tehokkuusluvut eivät myöskään juuri poikkea vastaavista koko kaupan alalta lasketuista keskimääräisistä luvuista. Keskimääräinen jalostusarvo/henkilöstökulut -luku oli vuonna 2003 sekä elintarvikkeiden tukkukaupassa että vähittäiskaupassa 2,9, mikä vastaa varsin hyvää tehokkuustasoa.

Päivittäistavarakaupan eri aloilla rahoituksen tunnusluvut eivät kuitenkaan ole kehittyneet yhtäläisesti.

Supermarketkaupan keskimääräinen käyttökateprosentti romahti vuonna 2003. Tätä ennen alan käyttökateprosentilla mitattu kannattavuus nousi vuosina 1996–1999 kääntyen vuosituhannen vaihteessa lievään laskuun. Vuonna 2003 alan keskimääräinen käyttökateprosentti oli 1,9 prosenttia, mikä on 1,5 yksikköä, eli 78,9 prosenttia, alhaisempi kuin vuonna 1994.

Oman pääomantuottoprosentti on supermarketkaupassa kehittynyt jokseenkin käyttökateprosentin kehitystä vastaavalla tavalla. Vuoden 2003 pudotus kyseisessä kannattavuusmittarissa ei kuitenkaan ollut yhtä voimakas kuin käyttökateprosentissa. Tästä syystä kokonaismuutos keskimääräisessä oman pääoman tuottoprosentissa vuosien 1994 ja 2003 välillä jää positiiviseksi. Mediaaniyrityksen oman pääoman tuottoaste vuonna 2003 oli 16,9 prosenttia, kun vastaava luku vuonna 1994 oli 14,5 prosenttia.

Supermarketkaupan vakavaraisuus on kasvanut voimakkaammin kuin muilla päivittäistavarakaupan aloilla. Supermarketkauppa on myös ainoa päivittäistavarakaupan ala, jossa omavaraisuusaste vuonna 2003 ylitti 50 prosenttia. Vakavaraisuus alalla on siis keskimäärin todella hyvä.

Supermarketkaupassa myös jalostusarvo/henkilöstökulut -mittarilla mitattu tehokkuus on kasvanut tarkasteltavana periodina tasaisesti kaikissa kvartiileissa. Keskimääräinen tehokkuusluku vuonna 2003 oli 2,8.

Myös elintarvikkeiden *yleisvähittäiskaupan* käyttökateprosentin vakaa kehitys 1990-luvun lopulla kääntyi jyrkkään laskuun vuonna 2003. Tosin käyttökateprosentin aleneminen yleisvähittäiskaupassa ei ollut yhtä voimakasta kuin supermarketkaupassa. Lasku koski kuitenkin kaikkia kvartiileja ja voimakkainta lasku oli jo ennestään heikoimmin kannattavilla alan yrityksillä. Keskimääräinen käyttökateprosentti yleisvähittäiskaupassa vuonna 2003 oli 3,4 prosenttia.

Kyseinen kaupan ala oli vuonna 2003 sekä käyttökateprosentilla että oman pääoman tuottoprosentilla mitattuna kannattavampi päivittäistavarakaupan ala kuin supermarketkauppa. Alan keskimääräinen oman pääoman tuottoprosentti vuonna 2003 oli 25,2 prosenttia: kasvua vuodesta 1994 vuoteen 2003 on yli 30 prosenttia.

Yleisvähittäiskaupan vakavaraisuus ei ole supermarketkaupan tasolla, vaikkakin se on korkeampi kuin päivittäistavarakaupassa keskimäärin. Vuonna 2003 mediaaniyrityksen omavaraisuusaste oli 37,5 prosenttia, kun se 10 vuotta aiemmin oli 32,7 prosenttia. Vakavaraisuus alan yrityksissä on kohtalaista.

Tarkasteltavan 10 vuoden aikana tehokkuus on kasvanut alan mediaaniyrityksessä enemmän kuin ala- ja yläkvartiilin yrityksissä. Kaiken kaikkiaan jalostusarvo/henkilöstökulut -mittarilla mitattu tehokkuus on alalla erittäin korkea.

Päivittäistavarakaupan toimialoista *kioskien* kannattavuus on laskenut käyttökateprosentilla mitattuna vähiten vuodesta 1994 vuoteen 2003. Lisäksi kyseisen mittarin mukaan kioskien kannattavuus vuonna 2003 oli parempi kuin muilla päivittäistavarakaupan aloilla. Myös oman pääoman tuotto prosentti oli alalla kyseisenä vuonna varsin hyvä. Mediaaniyrityksen käyttökateprosentti vuonna 2003 oli 8,1 prosenttia ja oman pääoman tuottoaste vastaavasti 21,3 prosenttia.

Alan keskimääräinen omavaraisuusaste on sen sijaan melko huono. Kioskien vakavaraisuus on heikentynyt verrattaessa vuosien 1994 ja 2003 vakavaraisuuslukuja; mediaaniyrityksen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli vain 26,4 prosenttia, kun vastaava luku vuonna 1994 oli 30,3 prosenttia.

Myös kioskien tehokkuus on laskenut kyseisten vuosien välillä. Alan keskimääräinen tehokkuus on heikompaa kuin päivittäistavarakaupassa yleensä.

Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan *erikoiskauppojen* kannattavuuskehitys vastaa lähinnä yleisvähittäiskaupan kannattavuuden kehitystä: käyttökateprosentin vakaa kehitys 1990-luvun lopulla kääntyi laskuun vuonna 2003. Lasku koskee kaikkia kvartiileja ja on voimakkainta kaikkein heikoimminkin kannattavissa alan yrityksissä. Mediaaniyrityksen käyttökateprosentti vuonna 2003 oli 7,4 prosenttia, kun se vuonna 1994 oli 9,6 prosenttia.

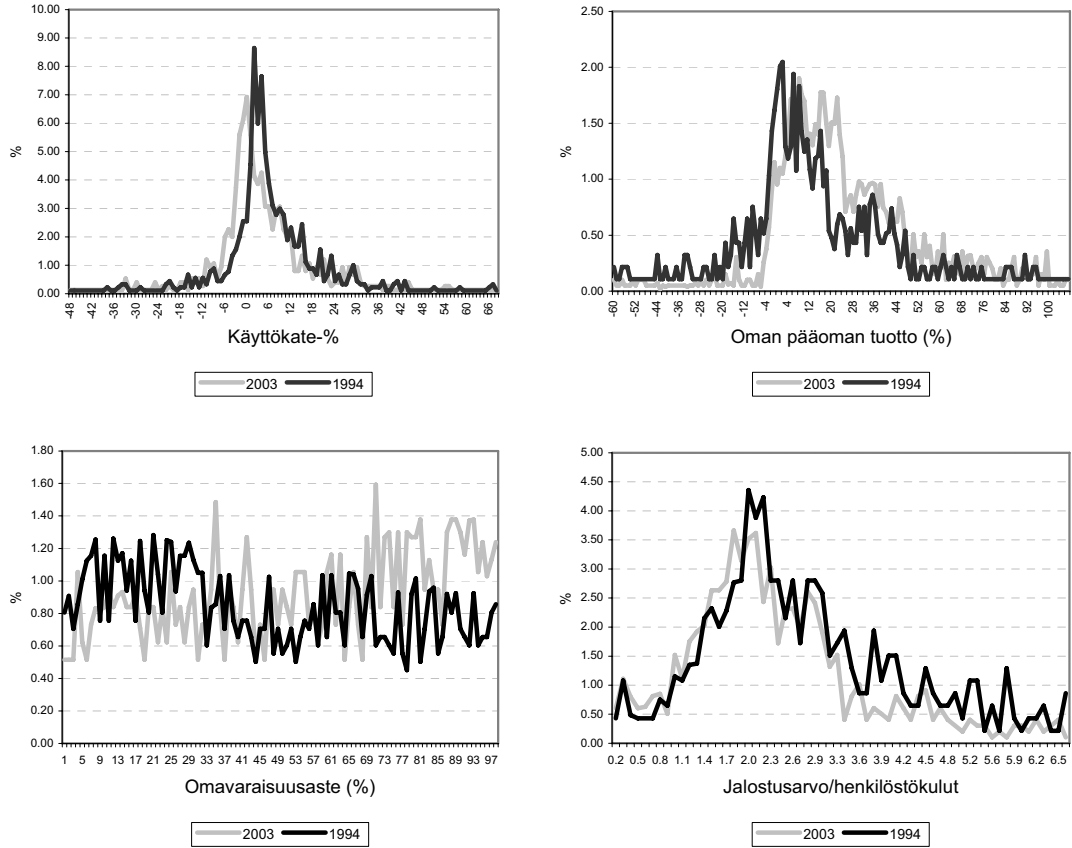
Toinen kannattavuusmittari, oman pääoman tuotto prosentti, on sen sijaan kehittynyt alalla vakaasti vuosina 1994–2003. Keskimäärin oman pääoman tuotto prosentti on kyseisenä ajanjaksona kasvanut 7,7 yksikköä eli yli 30 prosenttia.

Vuonna 2003 alan mediaaniyrityksen omavaraisuusaste oli 41,5 prosenttia, kun se 10 vuotta aiemmin oli 31,6 prosenttia. Vakavaraisuus alalla on keskimäärin hyvä.

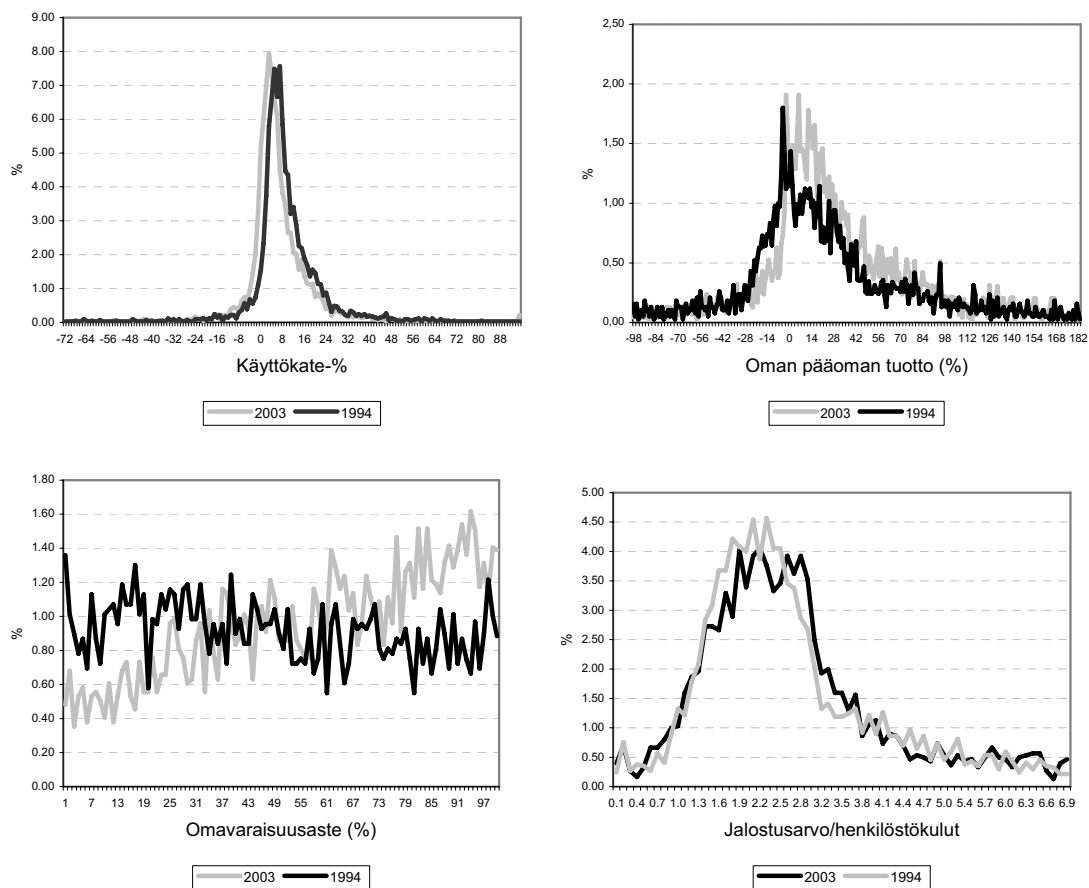
Erikoiskaupan tehokkuuden, jalostusarvo/henkilöstökulut -mittarin, kokonaiskehitys vuosina 1994–2003 on ollut tasaista; kyseisellä mittarilla mitattuna elintarvikkeiden erikoiskaupan toiminnan tehokkuudessa tapahtuneet muutokset ovat olleet pieniä. Keskimääräinen tehokkuusluku vuonna 2003 oli 3,4.

Seuraavissa kuvioissa on esitetty tarkasteltavien rahoituksen tunnuslukujen jakaumat elintarvikkeiden vähittäiskaupan ja tukkukaupan yritysten osalta vuosina 1994 ja 2003. Kyseiset jakaumat kuvaavat paremmin alojen rahoitustilannetta kuin edellä esitetyt kvartiililuvut.

Kuvio 4. Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusmittarin jakaumat elintarvikkeiden tukkukaupassa vuosina 1994 ja 2003.

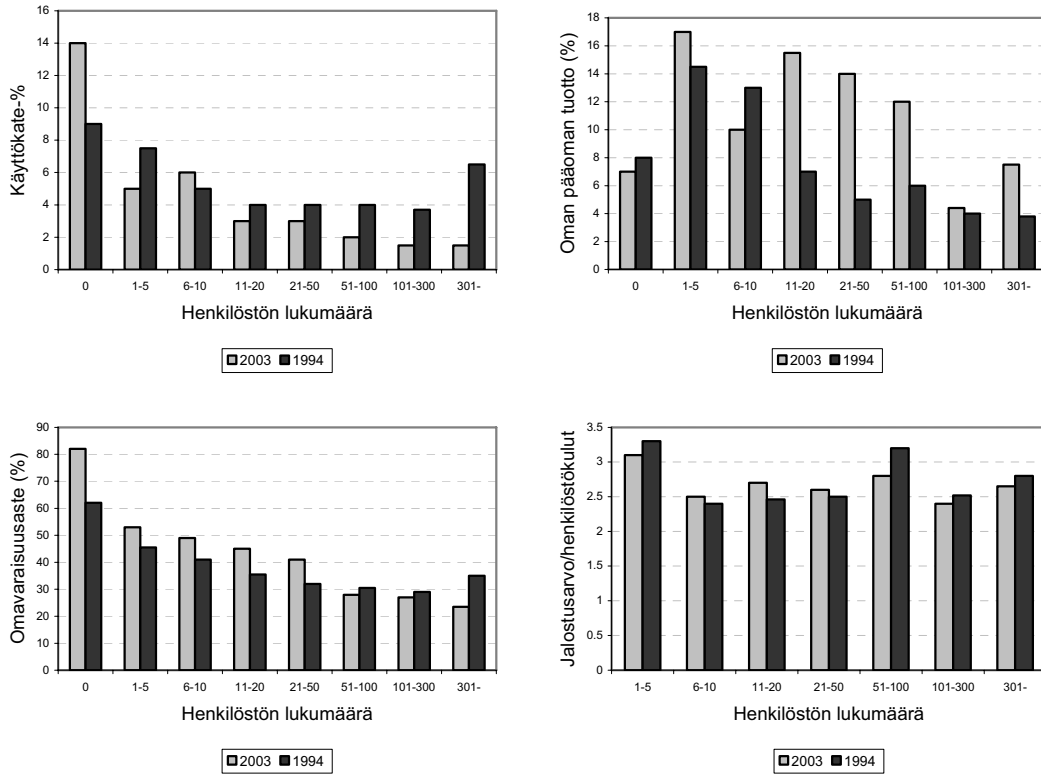

Kuvio 5. Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusmittarin jakaumat elintarvikkeiden vähittäiskaupassa vuosina 1994 ja 2003.

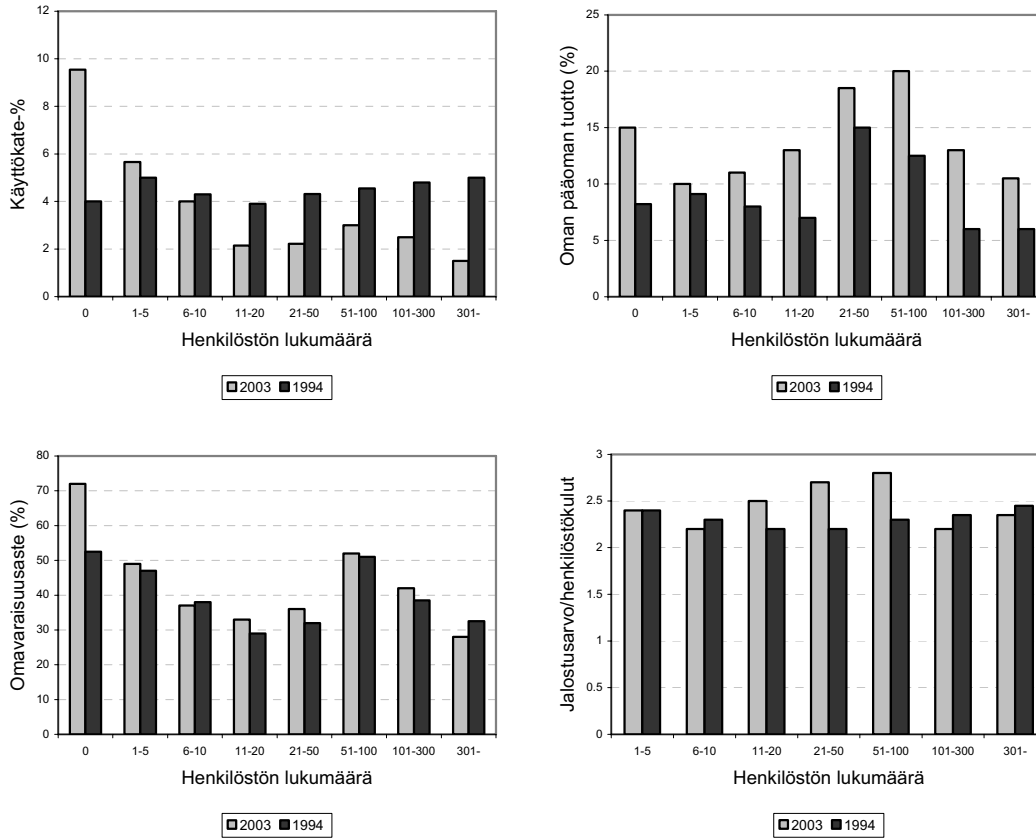

Kuten jo elintarviketeollisuuden rahoituksen tunnuslukujen analysoinnin yhteydessä mainittiin, erikokoisilla yrityksillä rahoitusmittarien keskimääräiset arvot vaihtelevat huomattavasti. Erityisen huomion arvoista on hyödynnettävän aineiston sisältämä suuri hyvin pienten yritysten lukumäärä. Seuraavissa kuvioissa onkin esitetty rahoituksen tunnuslukujen mediaaniarvot kokoluokittain vuodelta 2003. Tarkastelu on tehty erikseen tukku- ja vähittäiskaupan yrityksille.

Kuvio 6. Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulu -tehokkuusmittarin mediaaniarvot kokoluokittain elintarvikkeiden tukkukaupassa vuonna 2003.

Kuvio 7. Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusmittarin mediaaniarvot kokoluokittain elintarvikkeiden vähittäiskaupassa vuonna 2003.

Kuvioiden perusteella sekä elintarvikkeiden tukku- että vähittäiskaupassa pienimmät yritykset ovat kannattavimpia tarkasteltaessa keskimääräisiä käyttökateprosentteja. Pienten yritysten kannattavuus on lisäksi kasvanut selvästi vuodesta 1994 vuoteen 2003. Vastaavaa eroa pienten ja suurten yritysten välillä ei kuitenkaan ole oman pääoman tuottoasteella mitatussa kannattavuudessa. Keskimääräiset omavaraisuusteet ovat myös korkeimpia kaikkein pienimmissä yrityksissä. Sen sijaan keskimääräisen tehokkuuden osalta luvuissa ei ole merkittäviä eroja henkilöstön lukumäärällä mitattavien yritysten kokoluokkien välillä.⁸

⁸ Myös kaupan yritysten osalta on selvää, että kaikkein pienimpien yritysten poikkeavat luvut vaikuttavat koko elintarvikkeiden kaupasta laskettuihin vastaaviin tunnuslukuihin. Keskimääräisiä lukuja saattaisi olla hyödyllistä painottaa yrityksen koolla.

Ruokapalvelut

Liitteessä 7 on esitetty ruokapalveluiden käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoprosentin, omavaraisuusasteen sekä henkilöstökuluihin suhteutetun jalostusarvon kvartiiliarvojen kehitys vuosina 1994–2003. Kyseisessä liitteessä on esitetty myös ruokapalveluiden eri alatoimialojen rahoituksen tunnuslukujen kehitys vastaavina vuosina.

Taulukkoon 7 on koottu rahoituksen tunnuslukujen kvartiililuvuissa tapahtuneet kokonaismuutokset vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Taulukko 7. Ruokapalveluiden rahoituksen tunnuslukujen kehitys vuodesta 1994 vuoteen 2003.

Ruokapalvelut	Käyttökate-%								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsemistoiminta	3,5	4,8	27,1	11,4	10,7	-6,5	20,8	20	-4,0
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	2,8	2,1	-33,3	10,1	8,6	-17,4	18,7	15,3	-22,2
Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	4,9	1,8	-172,2	13,3	13,6	2,2	23	26,9	14,6
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	7,3	6,2	-17,7	15,9	13,5	-17,8	25,4	26,8	5,2

Ruokapalvelut	Oman pääoman tuotto-%								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsemistoiminta	-0,6	-1,3	-53,8	15,1	16,8	10,1	32,6	33,3	2,1
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	-0,7	-0,1	600,0	15,1	16,4	7,9	31,9	25,6	-24,6
Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	-1,2	-2,5	-62,0	14,8	16,6	10,8	28,5	32,5	12,3
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	1,2	-1,9	-163,2	17,3	19,6	11,7	33,7	36,2	6,9

Ruokapalvelut	Omavaraisuusaste								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsemistoiminta	9,4	12,8	26,6	25,3	31,5	19,7	62,3	64,1	2,8
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	9,5	12,4	23,4	22,9	25,9	11,6	59,3	63,1	6,0
Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	8,6	13,7	37,2	31,5	36,7	14,2	53,9	65,3	17,5
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	12,8	14,2	9,9	25,7	35,1	26,8	66,1	63,4	-4,3

Ruokapalvelut	Jalostusarvo/Henkilöstökulut								
	Alakvartili 1994	Alakvartili 2003	Muutos (%)	Mediaani 1994	Mediaani 2003	Muutos (%)	Yläkvartili 1994	Yläkvartili 2003	Muutos (%)
Ravitsemistoiminta	1,9	1,9	0,0	2,9	2,6	-11,5	5,9	5,2	-13,5
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	1,9	1,8	-5,6	2,8	2,5	-12,0	5,3	4,6	-15,2
Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	1,9	1,9	0,0	2,9	2,9	0,0	5,8	6,2	6,6
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	1,8	1,9	5,3	3,1	3,3	6,1	5,7	6	5,0

Ruokapalveluiden kannattavuus on kehittynyt huomattavan tasaisesti 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Johtopäätös voidaan tehdä tarkasteltaessa niin keskimääräisen käyttökateprosentin kuin keskimääräisen oman pääoman tuottoprosentinkin kehitystä (liite 8). Loivaan laskuun tarkasteltavat kannattavuusmittarit ovat kuitenkin kääntyneet viimeisimpinä tarkasteltavina vuosina.

Keskimäärin kannattavuus ruokapalvelualalla on hyvä, mutta alalla on myös melko suuri yritysjoukko, jonka kannattavuus on heikkoa. Oman pääoman tuotosteella mitattu kannattavuus oli vuonna 2003 alakvartiilin yrityksellä edelleen negatiivinen ja lisäksi luku on laskenut vuodesta 1994. Muissa kvartiileissa ky-

seinen kannattavuusmittari on sen sijaan noussut verrattaessa vuosia 1994 ja 2003.

Toimialan yritysten keskimääräinen vakavaraisuus ei ole niin korkealla tasolla kuin elintarviketeollisuuden ja elintarvikkeiden kaupan yrityksissä. Ruokapalveluiden mediaaniyrityksen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli noin 31,5 prosenttia. Keskimääräinen omavaraisuusaste on kuitenkin vuodesta 1994 noussut 6,2 yksikköä, eli melkein 20 prosenttia.

Tehokkuusmittarin, jalostusarvo/henkilöstökulut, kehitys vuosina 1994–2000 on alalla ollut tasaista; vuoden 2000 jälkeen tehokkuusluvut ovat kuitenkin kääntyneet laskuun. Ruokapalvelualan tehokkuus alkoi nousta jälleen vuonna 2003. Ruokapalveluiden jalostusarvon ja henkilöstökulujen suhteella mitattu tehokkuus on keskimäärin samalla tasolla kuin elintarvikkeiden kaupan yrityksissä.

Ravintoloissa, kahvilaravintoloissa ja ruokakioskeissa kannattavuusluvut ovat ruokapalvelualan heikoimmat. Erityisesti vuonna 2003 on näkyvissä keskimääräisen käyttökateprosentin selvä lasku. Oman pääoman tuottoprosentin kehitys on sen sijaan ollut vakaampaa. Vuonna 2003 alan keskimääräinen käyttökateprosentti oli 8,6 prosenttia, mikä on 1,5 yksikköä, eli 17,4 prosenttia, alhaisempi kuin vuonna 1994. Vastaavasti toimialan keskimääräinen oman pääoman tuottoaste vuonna 2003 oli 16,4 prosenttia. Kasvua keskimääräiseen lukuun vuodesta 1994 on kertynyt 1,3 yksikköä, 7,9 prosenttia.

Ravintolat, kahvilaravintolat ja ruokakioskit on ruokapalveluiden heikoin ala myös vakavaraisuutta ja tehokkuutta tarkasteltaessa. Alan keskimääräinen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli 25,9 prosenttia; vakavaraisuus on kuitenkin kasvanut tarkasteltavan 10 vuoden aikana. Sen sijaan jalostusarvo/henkilöstökulutmittari oli vuonna 1994 keskimääräin korkeammalla tasolla kuin vuonna 2003; keskimääräinen tehokkuusluku vuonna 2003 oli 2,5, kun se vuonna 1994 oli 2,8.

Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit on ainoa ravitsemistoiminnan ala, jossa käyttökateprosentilla mitattu kannattavuus on kasvanut vuodesta 1994 vuoteen 2003. Alan keskimääräinen kannattavuus onkin varsin hyvä sekä käyttökateprosentilla että oman pääoman tuottoprosentilla mitattuna. Mediaaniyrityksen käyttökateprosentti vuonna 2003 oli 13,6 prosenttia ja oman pääoman tuottoaste vastaavasti 16,6 prosenttia.

Alan vakavaraisuus on kasvanut voimakkaammin kuin muilla ruokapalvelun aloilla. Kahvi-, olut- ja drinkkibaarien keskimääräinen omavaraisuusaste vuonna 2003 oli 36,7 prosenttia.

Toimialan tehokkuuden, jalostusarvo/henkilöstökulut, kokonaiskehitys vuosina 1994–2003 on ollut tasaista; kyseisellä mittarilla mitattuna kahvi-, olut- ja drink-

kibaarien toiminnan tehokkuuden muutokset ovat olleet pieniä. Keskimääräinen tehokkuusluku vuonna 2003 oli 2,9.

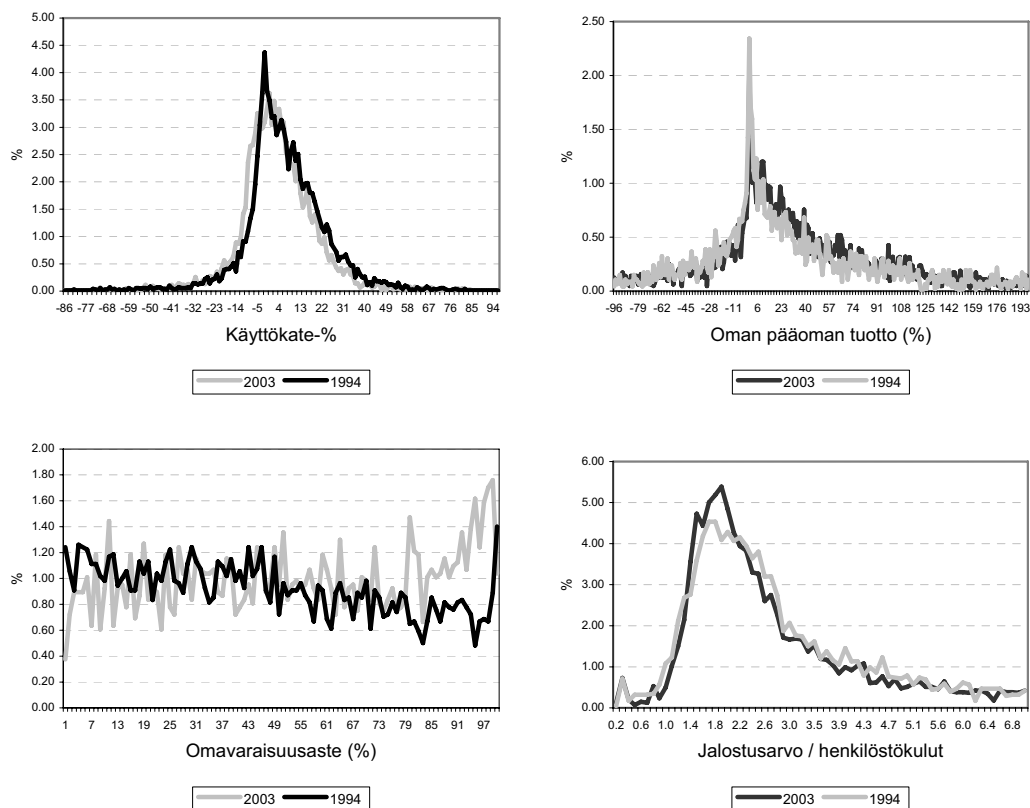
Henkilöstö- ja laitosruokaloiden sekä ateriapalveluiden kannattavuus on pudonnut keskimäärin enemmän kuin muilla ruokapalvelualoilla. Alan kannattavuus on kuitenkin edelleen hyvä: vuonna 2003 keskimääräinen käyttökateprosentti oli 13,5 prosenttia ja oman pääoman tuotto prosentti 19,6 prosenttia.

Henkilöstö- ja laitosruokaloiden sekä ateriapalveluiden vakavaraisuus on parantunut tarkasteltavana 10 vuoden periodina merkittävästi. Keskimääräinen omavaraisuusaste vuonna 2003 alalla oli 35,1 prosenttia, kun se vielä vuonna 1994 oli 25,7 prosenttia.

Myös tehokkuus on vuosina 1994–2000 kasvanut henkilöstö- ja laitosruokaloissa sekä ateriapalveluissa enemmän kuin muilla ruokapalvelualoilla. Ala on hyvin tehokas: tehokkuusmittari jalostusarvo/henkilöstökulut oli henkilöstö- ja laitosruokaloissa sekä ateriapalveluissa vuonna 2003 keskimäärin 3,3. Kasvua vuodesta 1994 on 0,2 yksikköä eli 6,1 prosenttia. Tehokkuuden kasvu on lisäksi yltänyt kaikkiin kvartiileihin.

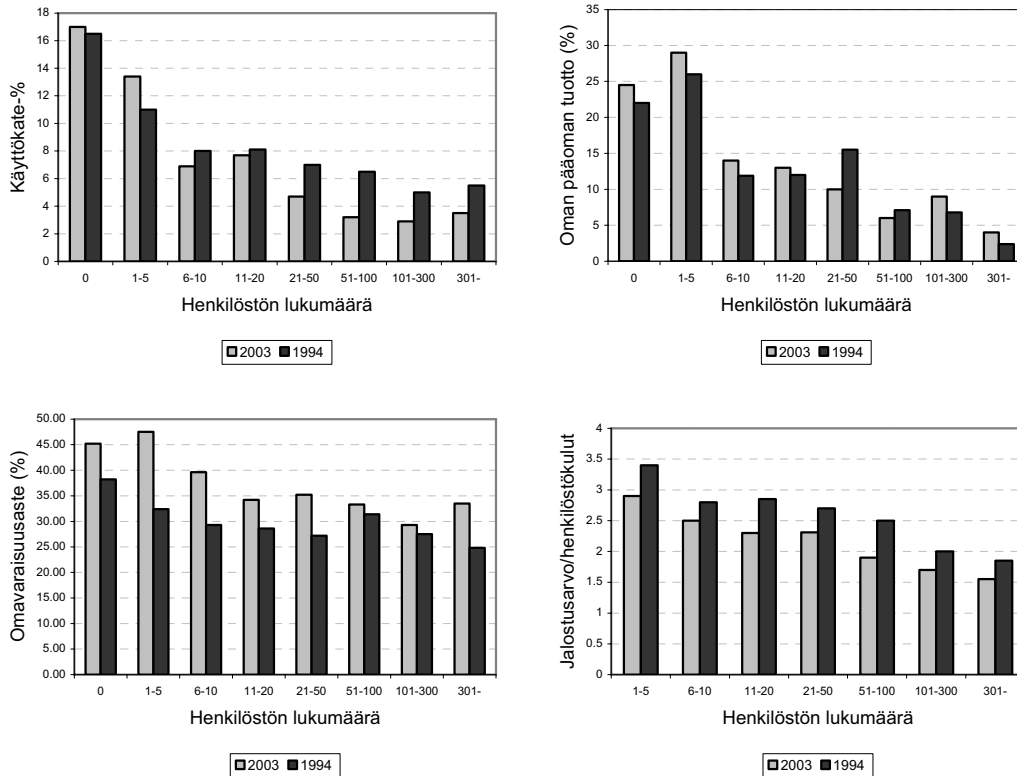
Seuraavissa kuvioissa on esitetty tarkasteltavien rahoituksen tunnuslukujen jakaumat ruokapalvelun yrityksissä vuosina 1994 ja 2003.

Kuvio 8. Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulut -tehokkuusmittarin jakaumat ruokapalveluissa vuosina 1994 ja 2003.

Kuten aiemmin on todettu erikokoisilla yrityksillä rahoitusmittarien keskimääräiset arvot vaihtelevat huomattavasti. Seuraavissa kuvioissa onkin esitetty rahoituksen tunnuslukujen mediaaniarvot kokoluokittain vuodelta 2003.

Kuvio 9. Käyttökateprosentin, oman pääoman tuottoasteen, omavaraisuusasteen ja jalostusarvo/henkilöstökulu -tehokkuusmittarin mediaaniarvot kokoluokittain ruokapalveluissa vuonna 2003.

Pienimmät yritykset ovat kuvioissa esitettyjen lukujen perusteella kannattavimpia; ero suurimpien luokkien yritysten keskimääräisiin kannattavuuslukuihin on melko suuri. Sen sijaan vakavaraisuuden ja tuottavuuden osalta erot luokkien välillä ovat pienemmät. Luvuista kuitenkin nähdään, että pienet ruokapalvelualan yritykset ovat keskimäärin tehokkaampia ja tehokkuus laskee tasaisesti yrityskoon kasvaessa. Myös vakavaraisuus on korkeimmalla tasolla pienimmillä yrityksillä.

Kuten edellä on selvitetty, erityisesti kannattavuuslukujen perusteella on selvää, että kaikkein pienimpien yritysten huomattavan korkeat kannattavuusluvut vaikuttavat myös esitettyihin koko ruokapalvelualalta laskettuihin kannattavuuslukuihin melko voimakkaasti. Tämä saattaa jokseenkin vääristää alan todellista tilannetta, koska on epäselvää, harjoittavatko kyseiset yritykset oikeaa alaan kuuluvaa liiketoimintaa. Keskimääräisiä lukuja voisi myös tässä tapauksessa olla hyödyllistä painottaa yrityksen koolla.

4 Kilpailullisuus elintarvike- ja ruokapalvelualalla

Kilpailulla ja toimivalla markkinarakenteella on keskeinen merkitys yritystoiminnan tehokkuuteen ja tuottavuuteen. Markkinakilpailusta johtuen yritysten on pakko pyrkiä tehostamaan toimintaansa ja saavuttamaan näin kilpailuetu suhteessa kilpailijoihinsa. Kilpailu ajaakin yritykset panostamaan tehokkaampiin tuotantotapoihin, uusiin tuote- ja palvelukonsepteihin sekä innovaatiotoimintaan.

Kilpailuetu voi perustua joko yritysspesifeihin tekijöihin, institutionaalisiin tekijöihin tai toimialan erityispiirteisiin. Markkinoiden luonteesta riippuu, minkälaisen merkityksen erilaiset kilpailuedut saavat. Tehokkuuden tarkasteleminen markkinoilla edellyttääkin markkinoiden erityispiirteiden ja kilpailukäyttäytymisen tuntemista. Esimerkiksi tavaroita tuottavat markkinat eroavat kilpailukäyttäytymiseen liittyvien piirteiden osalta palvelumarkkinoista, joilla jo palvelujen määrittelemiseen liittyvät ongelmat luovat epätäydellisyyttä kilpailuun.

Kilpailu pakottaa yritykset minimoimaan sekä kustannukset että myynnistä saatavan voiton. Mikäli yrityksellä on markkinavoimaa, se pystyy välttämään osaksi kilpailupaineita ja saavuttamaan korkeamman tulostason. Arrowlaisen näkemyksen mukaan markkinoiden tehokkuus ja tuottavuus edellyttävät hajautunutta markkinarakennetta, mahdollisimman täydellistä kilpailutilannetta, jossa jo markkinoilla pysyminen edellyttää tehokasta ja innovatiivista toimintaa. Perinteinen schumpeteriläinen näkemys katsoo päinvastaisesti: epätäydellisen kilpailun mahdollistamat voitot ovat tärkeä motiivi yritysten innovaatiotoiminnalle ja sitä kautta koko talouskasvun lähtökohta.

Yleisesti yksimielisiä ollaan kuitenkin siitä, että hyödykemarkkinoiden kilpailutekijät heijastuvat yritysten ja toimialojen välisiin tuottavuuseroihin. Epätäydellinen kilpailu vähentää kuluttajien hyvinvointia sekä määrittelee keskeisesti toimialarakennetta ja toimialan tuotantoa.

Markkinoiden kilpailullisuuden mittaamiseen on kehitetty monia tapoja. Kilpailullisuusmittareita laskettaessa oleellinen kysymys on, kuinka tulisi rajata ne markkinat, joille mittarin arvo lasketaan. Tarkka vastaaminen esitettyyn kysymykseen vaatii selvitystä siitä, mitkä hyödykkeet/palvelut ovat substituoituvia keskenään. Tämä puolestaan edellyttää kysynnän ja tarjonnan ristijousten laskemista. Kilpailullisuutta kuvaavien mittareiden heikko puoli yleisesti on, että ne jättävät usein huomioimatta ulkomailta erityisesti tuonnin kautta kohdistuvat kilpailupaineet. Lisäksi kyseisten mittareiden on vaikea huomioida maantieteellisiä tekijöitä: onko kuluttajalla/ostajalla edes mahdollisuutta kääntyä toisen tarjoajan puoleen.

Luvussa tarkastellaan Suomen elintarviketeollisuuden, elintarvikkeiden kaupan ja ruokapalvelualan kilpailullisuutta. Luvussa 4.1. esitellään alojen merkittävimpiä

toimijoita. Lukujen 4.2. ja 4.3. tarkastelut perustuvat luvuissa esiteltäviin markkinoiden keskittyneisyys- ja suorituskykymittareihin.

4.1 Elintarvike- ja ruokapalvelualan yritysten markkinavoima

Toimialan rakenteesta ja kilpailutilanteesta kertoo hyvin paljon jo tiedot yritysten markkinaosuuksista. Liitteessä 9 on esitetty elintarvike- ja ruokapalvelualan suurimpien yritysten markkinaosuustietoja vuodelta 2003. Liitteessä 10 on tietoja suurimpien kotimaisten ja eräiden ulkomaisten elintarvikealan yritysten liikevaihdon, voiton ja henkilöstön kehityksestä. Tiedot on kerätty yritysten vuosikertomuksista. Muualla tutkimuksessa hyödynnettävän aineiston käyttöehdot eivät salli yksittäisten yritysten tietojen julkaisemista.

Markkinaosuustietoja tarkasteltaessa tulee huomioida, että käytettävässä aineistossa konsernirakenteita ei pystytä kartoittamaan, vaan samaan konserniin kuuluvat yritykset ovat aineistossa erillisiä yrityksiä. Markkinoiden kilpailullisuutta tarkasteltaessa tämä ei välttämättä ole ongelma, sillä konsernit saattavat toimia monillakin eri aloilla ja kilpailla siten monilla markkinoilla. Toinen huomioitava seikka liittyy päivittäistavarakauppaan: kauppaketjut, joiden myymälät toimivat yrittäjävetoisina, ovat aineistossa mukana myymäläkohtaisesti. Tähän aineiston piirteeseen palataan tarkemmin seuraavassa luvussa, jossa tarkastellaan toimialojen keskittyneisyyttä.

Tarkastellaan ensin elintarviketeollisuuden eri alojen markkinaosuustietoja.

Teurastuksessa ja lihan jalostuksessa on selvästi kaksi alaa hallitsevaa yritystä, jotka keräävät noin 200 yrityksen liha-alan liikevaihdosta melkein puolet. Hie-
man alle puolet alan työntekijöistä työskentelee jommassakummassa kyseisistä yrityksistä. Toimiala on kokonaisuudessaan hyvin sirpaloitunut; alalla toimii edelleen huomattava määrä myös pieniä lihanpalvaamoja.

Kalatuotteiden valmistuksessa ja säilönnässä yritysten markkinaosuudet ovat jakautuneet tasaisemmin kuin liha-alalla, eikä yksikään yritys yllä 20 prosentin osuuteen alan kokonaisliikevaihdosta. Kala-alalla on kuitenkin selkeä markkinajohtaja 17 prosentin markkinaosuudella. Yli 5 prosentin markkinaosuus on 8 yrityksellä. Vuonna 2003 alalla toimi 135 yritystä, joista 10 suurimman yrityksen yhteenlaskettu osuus kokonaisliikevaihdosta oli 68,5 prosenttia.

Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostuksen ja säilönnässä on 4 alaa hallitsevaa suurta yritystä. Kaikilla näillä yrityksillä on yli 10 prosentin osuus alan kokonaisliikevaihdosta. Ala on erittäin pienyritysvaltainen, sillä 10 suurimmalla yrityksellä on hallussaan 83 prosenttia alan markkinoista.

Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistuksessa toimi vuonna 2003 vajaa 20 yritystä. Alan markkinajohtaja hallitsee noin 70 prosenttia markkinoista.

Myös *maitotaloustuotteiden valmistuksessa* on selkeä markkinajohtaja. Kyseisen yrityksen markkinaosuus vuonna 2003 oli 78,5 prosenttia. Myös alan toiseksi suurimmalla yrityksellä on yli 10 prosentin markkinaosuus. Alalla toimii noin 40 yritystä, joista suurin osa on paikallisesti toimivia meijereitä.

Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistuksessa suurin yritys vie kolmanneksen alan kokonaisliikevaihdosta. Yli 20 prosentin markkinaosuus on myös alan toiseksi suurimmalla yrityksellä. Alalla on yhteensä 7 yritystä, joiden markkinaosuudet ovat yli 5 prosenttia. Vuonna 2003 alalla toimi noin 80 yritystä, joista 10 suurimman yrityksen yhteenlaskettu osuus kokonaisliikevaihdosta oli 93,5 prosenttia.

Eläinten ruokien valmistuksessa on selvästi kaksi alaa hallitsevaa yritystä, jotka vuonna 2003 keräsivät alan kokonaisliikevaihdosta yhteensä melkein 60 prosenttia.

Myös *leivonnaisten valmistuksessa* alaa hallitsee kaksi yritystä: kyseisillä yrityksillä on molemmilla hallussaan reilu 18 prosentin markkinaosuus. Kymmenen suurimman yrityksen yhteenlaskettu osuus alan kokonaisliikevaihdosta oli prosenttia. Luku on verraten pieni, mikä kertoo alan kilpailullisuudesta.

Juomien valmistuksessa on myös selvästi kaksi alaa hallitsevaa yritystä: molemmilla on hallussaan reilu 30 prosenttia juomien valmistuksen kokonaisliikevaihdosta.

Liitteessä 9 on esitetty myös *elintarvikkeiden vähittäis- ja tukkukaupan* suurimpien yritysten-markkinaosuuksia vuonna 2003.

Koska Suomen suurten kaupparyhmittymien, K- ja S-ryhmän, myymälät ovat yrittäjävetoisia, ovat niiden tiedot aineistossa myymäläkohtaisesti. Molemmilla ryhmillä oli vuonna 2003 hallussaan noin 35 prosentin osuudet Suomen päivittäistavarakaupasta.

Tarkastellaan seuraavaksi hieman lähemmin päivittäistavarakaupan suurimpia markkinatoimijoita. Kyseiset tiedot perustuvat ketjujen omiin ilmoituksiin.

S-ryhmään kuuluvat osuuskaupat (22 alueosuuskauppaa ja 20 paikallisosuuskauppaa) sekä Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta (SOK) ja sen tytäryhtiöt. Ryhmään kuuluvia päivittäistavaraketjuja ovat Prisma, S-Market, Alepa ja Sale.

K-ryhmään kuuluvia päivittäistavaraketjuja ovat K-citymarket, K-supermarket, K-market, K-extra, K-pikkolo sekä Cassa. Yrittäjävetoiset kaupat toimivat Ruokakeskon alaisuudessa.

Tradeka Oy on keskitetysti toimiva päivittäistavarayritys, jonka kaikki kaupat ovat Tradeka Oy:n omistuksessa. Tradeka Oy:lla on kolme päivittäistavaraketjua:

Siwa, Valintatalo ja Euromarket. Vuonna 2005 yritykseen liittyi lisäksi Wihuri Oy:n päivittäistavaraketjut Etujätti, Sesto ja Ruokavarasto.

Suomen Spar Oy:n pääomistaja on ruotsalainen Axfood Ab. Yritykseen kuuluvia ketjuja ovat Spar ja Eurospar. Liikkeistä osa kauppiasyrittäjien ja osa Suomen Spar Oy:n omituksessa. Äskettäin varmistui Suomen Spar Oy:n omistamien myymälöiden siirtyminen SOK:lle.

Saksalaisesta *Lidl*-päivittäistavaraketjusta on kasvamassa merkittävä toimija Suomen päivittäistavarakauppaan: Vuonna 2003 ketjulla oli hallussaan noin 0,6 prosenttia Suomen päivittäistavarakaupasta. Vuonna 2004 Lidl Suomi Ky:n markkinaosuus oli kasvanut melkein 3 prosenttiin.

Elintarvikkeiden tukkukaupan suuret yritykset ovat tiiviissä yhteistyössä vähittäisketjujen kanssa. Alan kolmella suurimmalla yrityksellä oli jokaisella vuonna 2003 hallussaan reilun 10 prosentin markkinaosuus.

Liitteessä 9 on viimeisenä esitetty Suomen *ruokapalvelualan* yritysten markkinaosuuksia vuonna 2003. Markkinaosuudet ovat jakautuneet melko tasaisesti, eikä yksikään yritys yllä 10 prosentin osuuteen alan kokonaisliikevaihdosta. Kymmenen suurimman yrityksen yhteenlaskettu osuus kokonaisliikevaihdosta oli noin 25 prosenttia, mikä kertoo alan kilpailullisuudesta ja vähäisestä keskittyneisyydestä.

4.2 Elintarvike- ja ruokapalvelualan keskittyminen: Herfindahl-Hirschman-indeksi

Markkinaosuus kertoo jo paljon yrityksen markkinavoimasta. Herfindahl-Hirschman-indeksi (HHI) muuntaa markkinaosuudet toimialan keskittyneisyyden mittariksi. Indeksiluku lasketaan yksinkertaisesti siten, että alalla toimivien yritysten markkinaosuuksien neliöt lasketaan yhteen. Näin ollen suurin mahdollinen arvo Herfindahl-Hirschman-indeksille on 10000. Johtopäätöksissä markkinoiden keskittymisestä voidaan noudattaa seuraavaa kaavaa:

HHI < 1000: Markkinat eivät ole keskittyneet

1000 < HHI < 1800: Markkinat ovat kohtalaisen keskittyneet

HHI > 1800: Markkinat ovat keskittyneet.

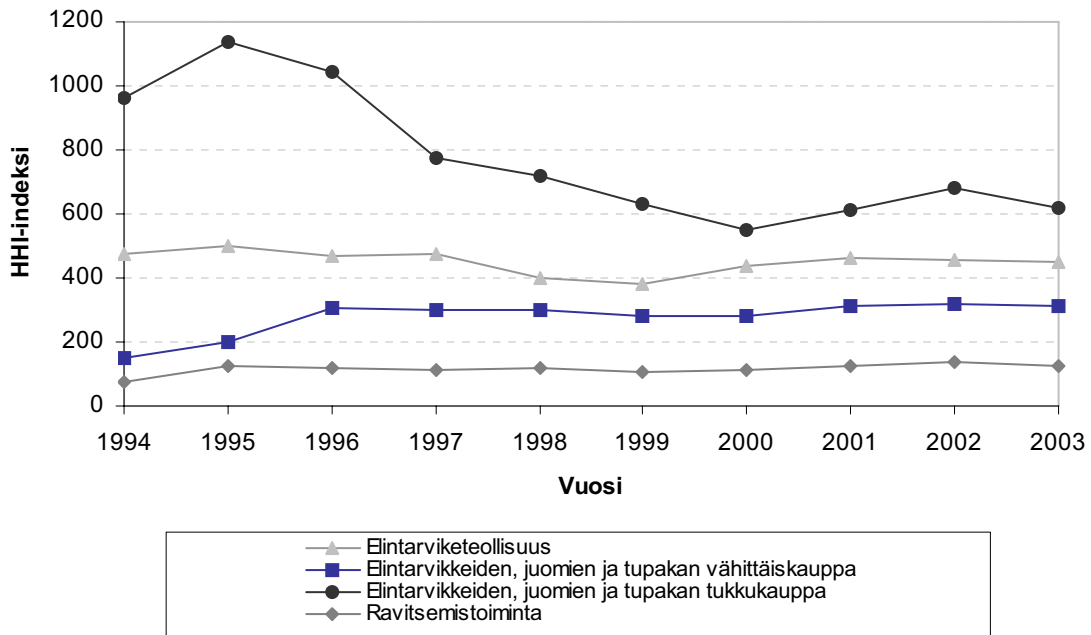
Kasvava keskittyneisyys toimialalla johtaa markkinavoiman kasvuun ja nostaa hintatasoa yli tason, mikä vallitsee kilpailullisilla markkinoilla. Talousteorian mukaan markkinoiden keskittyneisyydellä on negatiivinen vaikutus kilpailullisuuteen ja alan yritysten taloudelliseen suorituskykyyn.

HHI huomioi sekä markkinoilla toimivien yritysten lukumäärän että niiden suhteellisen koon. Se heijastaa ennen kaikkea toimialan rakennetta, mutta sitä voidaan pitää yhtenä lähtökohtana analysoitaessa markkinoiden kilpailullisuutta.

Kuviossa 10 on esitetty elintarvike- ja ruokapalvelualan HH-indeksin arvot vuosilta 1994–2003.

Kuvio 10. Herfindahl-Hirschman-indeksin kehitys 1994–2003.

Kuvion mukaan Suomen elintarvike- ja ruokapalveluala ei ole keskittynyt. Ruokapalvelualan keskittyminen on vieläkin vähäisempää kuin elintarviketeollisuudessa ja elintarvikkeiden tukku- ja vähittäiskaupassa. Aikasarjat osoittavat, että Herfindahl-Hirschman-indeksillä mitattuna kilpailullisuus on Suomen elintarviketeollisuudessa ja elintarvikkeiden tukkukaupassa lisääntynyt vuoden 1994 jälkeen. Vastaavasti elintarvikkeiden vähittäiskaupan ja ruokapalveluiden aloilla HH-indeksillä mitattu kilpailullisuus on 1990-luvun puolivälin jälkeen vähentynyt.

Suurin muutos alan keskittyneisyydessä on tapahtunut elintarvikkeiden tukkukaupassa, jonka HHI-luku on pudonnut 1990-luvun puolivälin arvosta melko voimakkaasti. Ala on siis nykyään vähemmän keskittynyt ja kilpailullisempi kuin 1990-luvun puolivälissä.

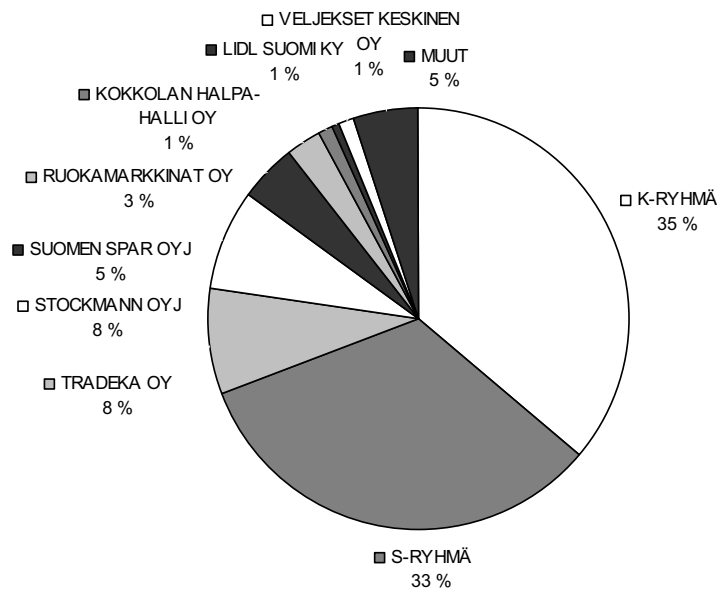
Elintarviketeollisuuden HHI-luku on viime vuosina ollut noin 500, mikä tarkoittaa, että Suomen elintarviketeollisuus ei ole keskittynyt. Elintarviketeollisuus on kuitenkin hajanainen toimiala ja keskittyneisyyden aste vaihtelee eri alato-

mialojen välillä. Elintarviketeollisuuden eri alojen HHI-lukuja vertaillaan kuviossa 13.

Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskaupan lukujen osalta tulee jälleen huomioida hyödynnettävän aineiston luonne. Vaikka ketjuuntumiskehitys on merkinnyt yksittäisten kauppiaiden päätösvallan vähenemistä, eivät kauppiat ole jääneet täysin ainoastaan ketjuyksikön päätösten toimeenpanijan rooliin. Lisäksi vähittäiskauppaketjuun kuuluvien yritysten kurinalaisuus ja yhteiselimien päätösten noudattaminen saattavat vaihdella huomattavasti. Yrittäjyysperusta saattaa ajaa samaan ketjuun kuuluvat myymälät kilpailemaan myös keskenään. Tästä syystä päivittäistavarakaupan Herfindahl-Hirschman-indeksi esitettiin yllä yritystasolta laskettuna.

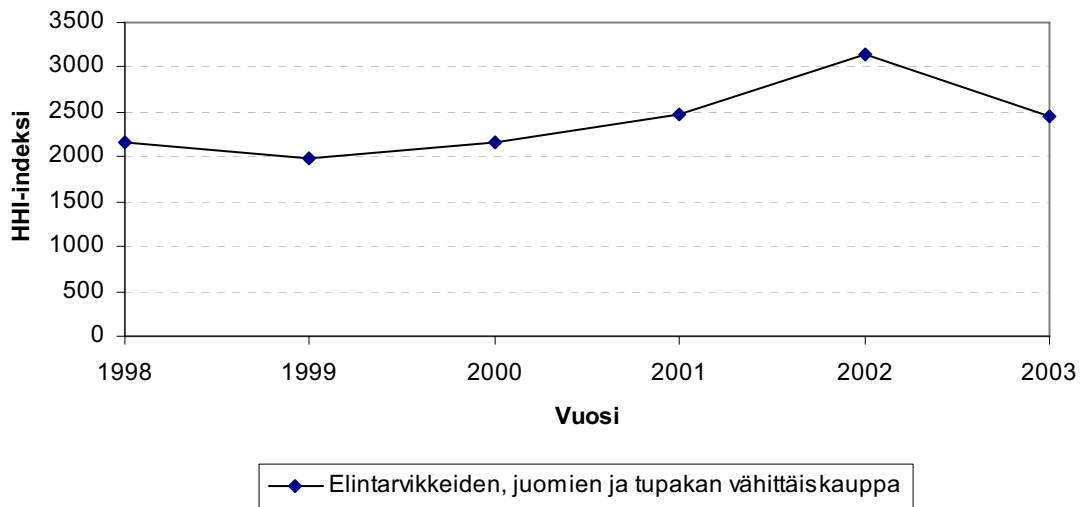
Yleensä päivittäistavarakaupan kilpailullisuutta ja keskittyneisyyttä tarkasteltaessa huomioidaan kuitenkin kaupparyhmittymät ja niiden markkinaosuudet. Kuviossa 11 on esitetty elintarvikkeiden vähittäiskaupan suurimpien toimijoiden markkinaosuudet vuonna 2003. Kuviossa 12 puolestaan on laskettu Herfindahl-Hirschman-indeksin kehitys, kun päivittäistavaroiden vähittäiskauppaa tarkastellaan kaupparyhmittymätasolla⁹.

Kuvio 11. Päivittäiskaupparyhmiä markkinaosuudet vuonna 2003.

⁹ Markkinaosuuslaskelmat on tehty siten, että hyödynnettävään aineistoon on lisätty Ruokakeskon ja S-ryhmään kuuluvien päivittäistavarakauppaketjujen liikevaihtotiedot. Kyseiset liikevaihtotiedot on kerätty kaupparyhmiä tilinpäätöstiedoista.

Kuvio 12. Herfindahl-Hirschman-indeksin kehitys päivittäistavarakauppa-
ketjuissa 1998–2003.

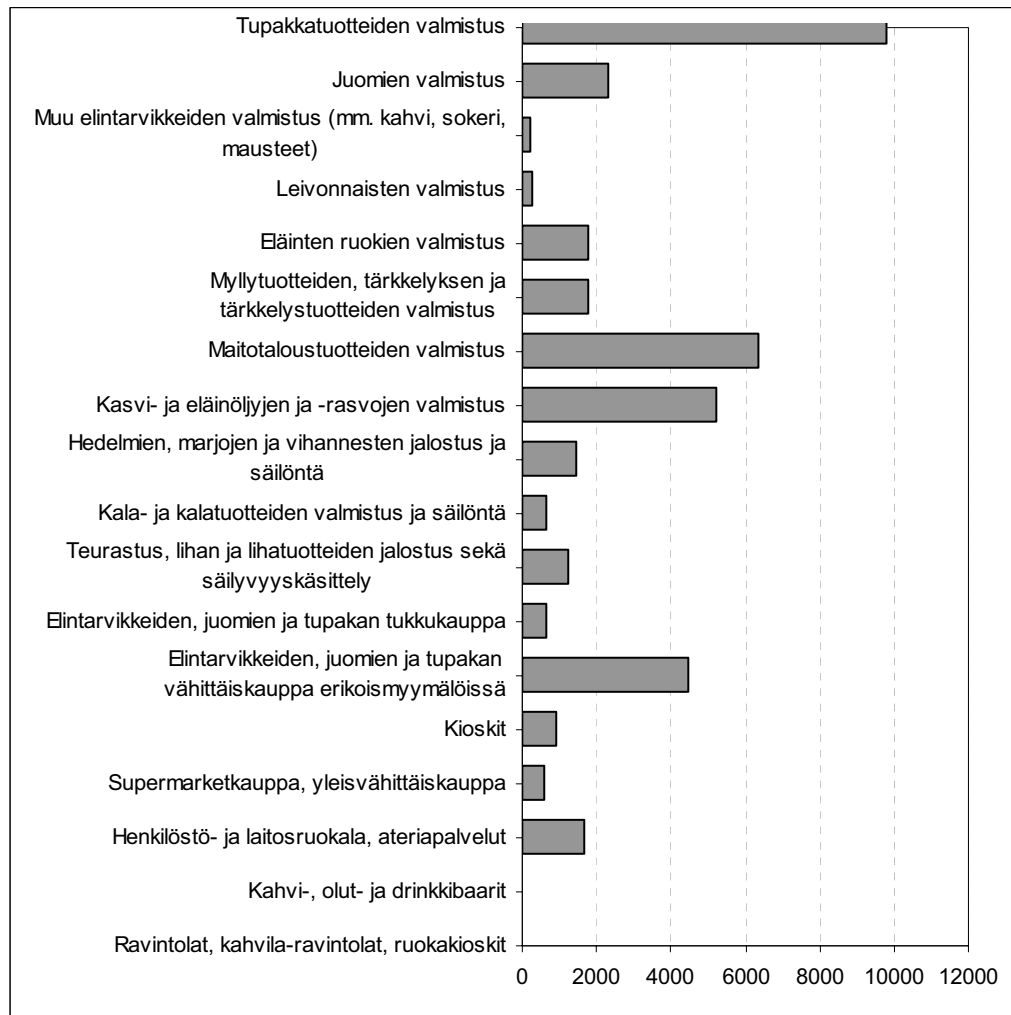

Ketjutasolla tarkasteltuna päivittäistavarakauppa on Suomessa erittäin keskittynyttä. Vuonna 2003 alan keskittyneisyys oli jonkin verran vähäisempää kuin vuotta aiemmin, mutta vuonna 2004 tapahtuneiden uudelleenjärjestelyiden seurauksena päivittäistavarakaupan keskittyneisyys oli jälleen nousussa.

Alla olevassa taulukossa on esitetty vuoden 2003 HHI-lukuja tarkemmalla toimialajaolla. Elintarviketeollisuudessa korkean keskittyneisyyden aloja ovat tupakkatuotteiden valmistus, juomien valmistus, maitotaloustuotteiden valmistus, sekä kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus. Tupakkatuotteiden valmistuksessa indeksiluku on lähellä 10 000, koska Amer Oy hallitsi vuonna 2003 Suomen tupakkateollisuutta melkein täydellisesti. Maitotaloustuotteiden valmistuksessa tulee esille Valion huomattava asema alan markkinoilla sekä kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistuksessa Ravintoraison merkitys alan johtajana.

Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan kaupan osalta vähittäiskaupan erikoismyymälät ovat hyvin keskittynyt ala. Ruokapalvelut ovat – kuten edelläkin todettiin – vähiten keskittynyt tarkasteltavista toimialoista. Ruokapalveluissa henkilöstö- ja laitosravintolat sekä ateriapalvelut ovat keskittynein toimiala.

Kuvio 13. Toimialoittaiset Herfindahl-Hirschman-indeksiluvut vuonna 2003.

Vertailun helpottamiseksi taulukossa 8 on esitetty Herfindahl-Hirschman-indeksiluvut eri toimialoilta. Indeksilukuja laskettaessa on hyödynnetty yritysten markkinaosuustietoja vuodelta 2003. Erittäin keskittyneitä toimialoja Suomessa ovat kocsin, öljytuotteiden ja ydinpolttoaineen valmistus, metalliteollisuus, sähkö- ja elektroniikkateollisuus, vakuutustoiminta sekä virkistystoiminta.

Elintarviketeollisuuden keskittyneisyyden voidaan katsoa olevan samalla tasolla kuin teollisuudessa keskimäärin.

Kaupassa ja hotelli- ja ravintolapalveluissa keskittyneisyysluvut ovat hyvin alhaisia, mikä viittaa kireään kilpailuun kyseisillä toimialoilla.

Taulukko 8. Herfindahl-Hirschman-indeksiluvut päätoimialoittain vuonna 2003.

Toimiala	HHI-indeksi
elintarviketeollisuus	397
tekstiilien valmistus	315
nahan ja nahkatuotteiden valmistus	500
sahatavaran ja puutuotteiden valmistus	459
massan, paperin ja paperituotteiden valmistus	692
kustantaminen, painaminen ja tallenteiden jäljentäminen	182
koksin, öljytuotteiden ja ydinpolttoaineen valmistus	9060
kemianteollisuus	386
kumi- ja muoviteollisuus	368
ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	268
metalliteollisuus	1682
metallituotteiden valmistus	101
koneiden ja laitteiden valmistus	299
elektroniikka- ja sähkötuotteiden valmistus	5819
kulukoneuvojen valmistus	738
muu valmistus	169
sähkö-, kaasua- ja vesihuolto	400
rakentaminen	89
mootoriajoneuvojen kauppa ja korjaus	85
tukkukauppa	109
vähittäiskauppa	86
majoitus- ja ravitsemistoiminta	89
kuljetus, varastointi ja tietoliikenne	149
rahoituksen välitys	225
vakuutustoiminta	1968
kiinteistöalan palvelut	67
laitteiden ja kulkuneuvojen vuokraus	456
tietojenkäsittelypalvelut	254
muu liike-elämää palveleva toiminta	152
virkestys, kulttuuri- ja urheilutoiminta	1782

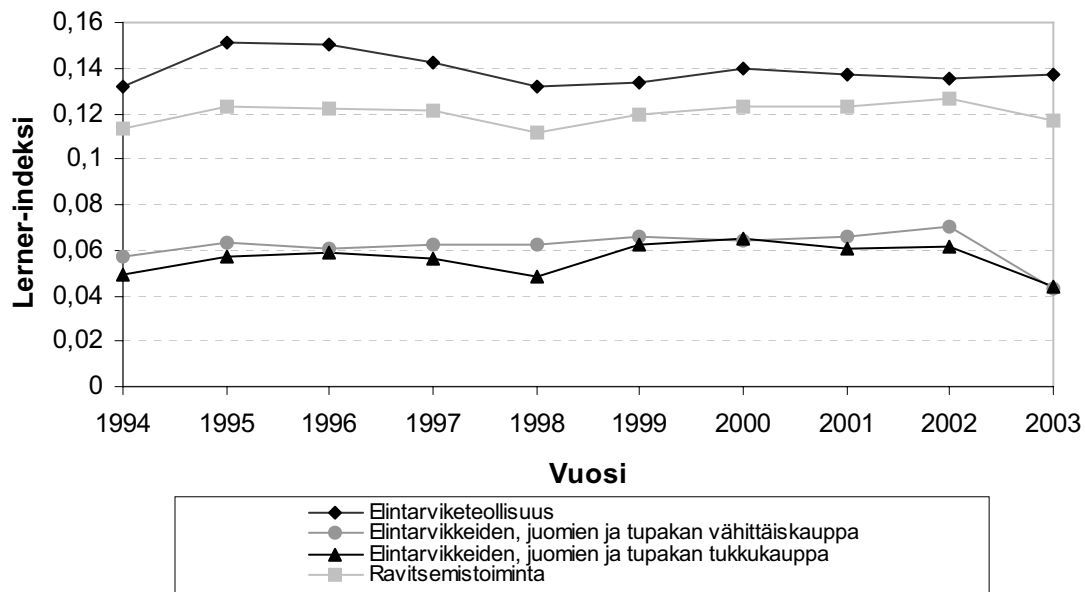
4.3 Elintarvike- ja ruokapalvelualan suorituskyky: Lerner-indeksi

Markkinoiden suorituskykyä mitataan yleisesti Lerner-indeksillä. Lerner-indeksi on mittari markkinahinnan suhteesta rajakustannuksiin: mitä lähempänä markkinahinta on tuotteen rajakustannuksia, sitä kilpailullisemmat markkinat ovat. Kilpailun johdosta yritykset joutuvat laskemaan voittotavoitteensa minimitasolle.

Koska yrityksen marginaalikustannukset ovat talousteoreettinen käsite, ei niitä voida empiirisesti tarkastella. Tästä syystä Lerner-indeksi lasketaan käytännössä yleisesti siten, että liikevaihdosta vähennetään tuotantokustannukset ja saatu luku jaetaan liikevaihdolla

Kuviossa 14 on esitetty Lerner-indeksin mediaaniarvon aikasarja 1994–2003 elintarvike- ja ruoka-palvelualalla.

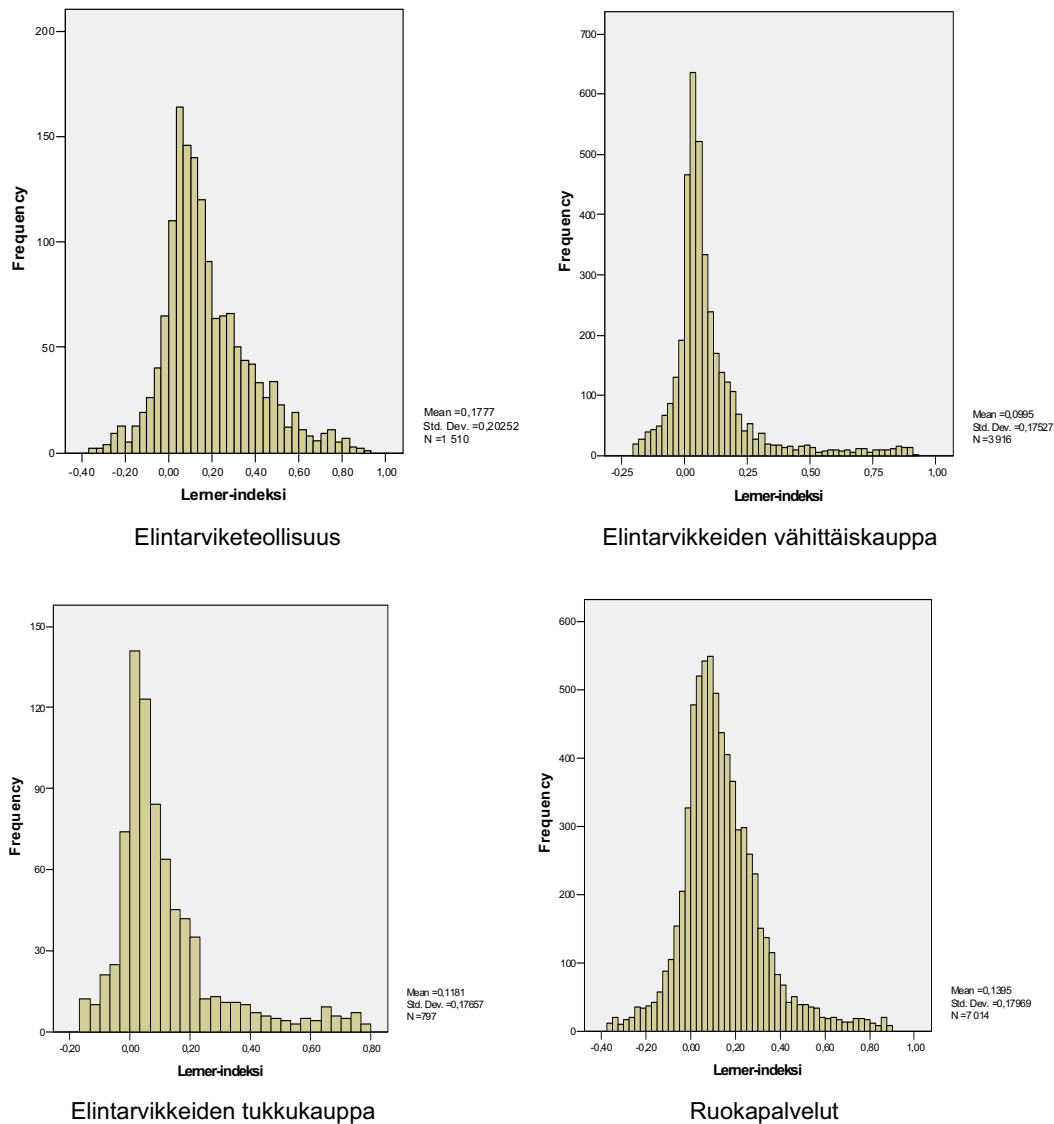
Kuvio 14. Lerner-indeksin mediaaniarvon kehitys 1994–2003.

Alhainen Lerner-indeksin arvo kertoo markkinahinnan ja rajakustannusten olevan lähellä toisiaan, mikä puolestaan viittaa voimakkaaseen kilpailuun toimialalla. Alojen erilaisesta luonteesta johtuen teollisuuden, kaupan ja palvelujen vertailu ei välttämättä ole hedelmällistä. Lerner-indeksin kehitys on kaikilla tarkasteltavilla aloilla ollut tasaista. Huomattava piirre on kuitenkin indeksiluvussa vuonna 2003 tapahtunut suhteellisen jyrkkä pudotus elintarvikkeiden tukku- ja vähittäiskaupan aloilla. Tämä voidaan tulkita kilpailun kiristymiseksi kaupanalalla.

Edellä käsitelty Herfindahl-Hirschman-indeksi lasketaan toimialalle, kun taas Lerner-indeksi lasketaan yrityskohtaisesti. Tästä syystä eräs Lerner-indeksin kiinnostava ominaisuus on indeksiluvun jakauma. Kuviossa 15 on esitetty elintarviketeollisuuden, elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukaupan, vähittäiskaupan sekä ruokapalveluiden Lerner-indeksin jakaumat vuonna 2003.

Kuvio 15. Lerner-indeksin jakaumat vuonna 2003.

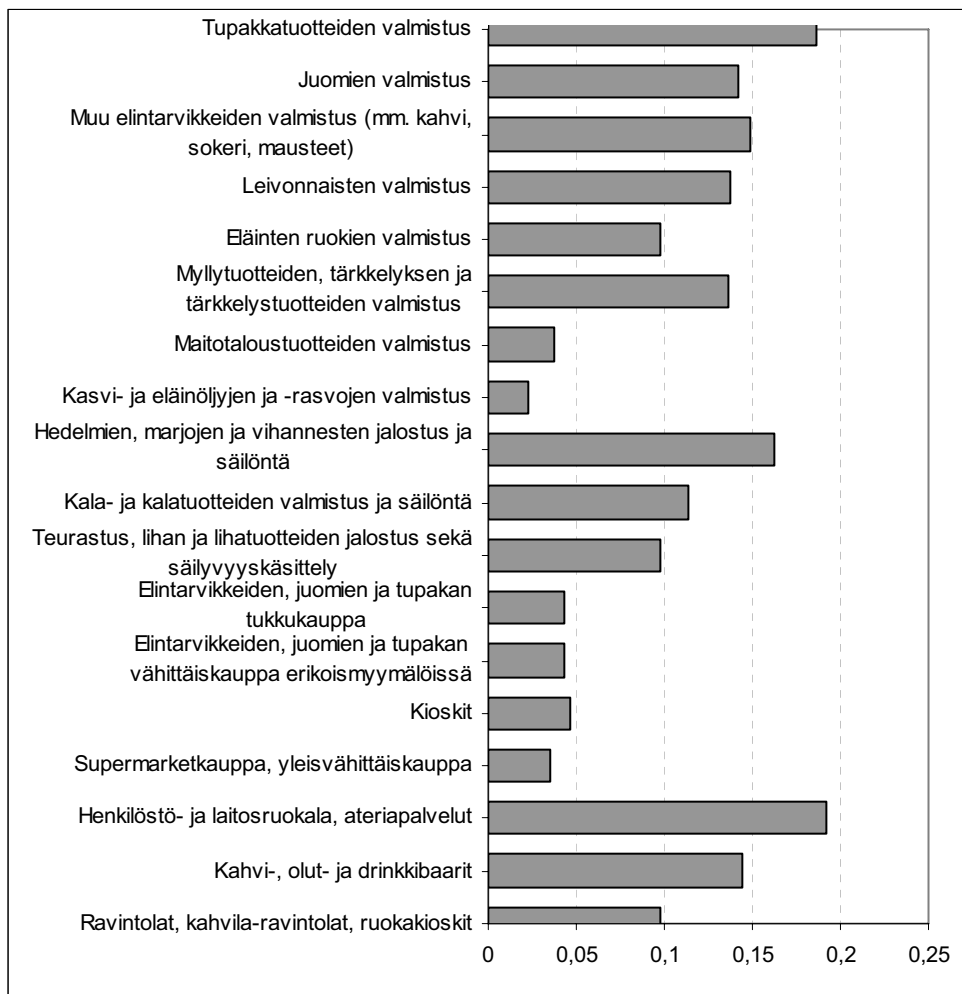

Kaupanalalla Lerner-indeksin jakaumat ovat keskittyneet enemmän vasemmalle kuin teollisuudessa ja ruokapalveluissa, mikä kuvaa kaupan kireää kilpailutilannetta. Tähän viittaa myös se, että päivittäistavarakaupassa indeksin keskiarvo pienin. Selvästi näkyvänä piirteenä voidaan mainita myös teollisuuden Lerner-indeksin suuri hajonta. Elintarviketeollisuuden eri alatoimialojen kilpailutilanteen voidaan siis päätellä vaihtelevan huomattavasti.

Alla olevassa kuviossa on esitetty vuoden 2003 Lerner-indeksiluvut tarkemmalla toimialajaolla. Elintarviketeollisuuden aloja, joilla suorituskyky on alhainen – ja joilla siten voidaan olettaa olevan kireämpi kilpailu – ovat maitotaloustuotteiden valmistus sekä kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus. Mielenkiintoinen piirre on, että kyseisten alojen todettiin edellä olevan voimakkaasti keskittyneitä. Keskittyneilläkin aloilla kilpailu voi olla kovaa ja voitot pieniä.

Edellä todettiin kaupan keskittyneisyyden olevan korkea, jos tarkastelun kohteena ovat kaupparyhmät. Lerner-indeksi osoittaa kuitenkin kaupanalan olevan kilpailullinen korkeasta keskittymisasteesta huolimatta. Ruokapalvelualalla tilanne on talousteoriasta johdettujen odotusten mukainen: mitä korkeampi keskittymisaste alatoimialalla on (esim. henkilöstö- ja laitosruokalat), sitä parempi on myös alan taloudellinen suorituskyky ja sitä vähäisempää voidaan alan kilpailullisuuden olettaa olevan.

Kuvio 16. Toimialoittaiset Lerner-indeksiluvut vuonna 2003.

5 Johtopäätöksiä

Elintarvikkeiden arvonlisäveron alentamisen välittyminen hintoihin on ollut aiheena niin julkisessa keskustelussa kuin tutkimuksissa, joiden tulokset eivät ole ristiriidattomia. Selvää on, että aihe on paitsi tärkeä myös haastava.

Markkinoiden kilpailullisuus sekä toimialan rakenne ja keskittyminen ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat arvonlisäverotuksen kohtaantoon. Kilpailullisilla markkinoilla, joissa keskittymisaste on alhainen, kilpailupaineet ajavat veromuutokset – kuten muidenkin kustannusten muutokset – suoraan hintoihin. Jos yrityksellä on markkinavoimaa, saattaa sillä olla myös päätösvaltaa veronalennuksen kohtaan tokysymyksessä. Epätäydellisen kilpailun oloissa yritys ei ota toimintaympäristöään ja markkinaolosuhteita annettuina, vaan se pystyy omilla toimillaan ja päätöksillään vaikuttamaan niihin.

Suomen elintarviketeollisuus on hajanainen toimiala, johon liittyy monia erityispiirteitä. Alan kehitys on kuitenkin ollut vakaata ja se on selvinnyt kohtaamistaan haasteista hyvin. Elintarviketeollisuuden kannattavuus ja vakavaraisuus ovat keskimäärin hyvällä tasolla – tosin hieman koko teollisuussektorista laskettujen keskimääräisten lukujen alapuolella.

Alan haasteet jatkuvat edelleen: Maataloustuotteiden maailmankauppa vapautuu WTO-prosessin myötä. EU laajentuu ja lähes kaikki Euroopan maat kuuluvat siihen. Ulkomaiset yritykset toimivat aktiivisesti Suomessa, ja kotimainen/ulkomainen-jako menettää merkitystään. Elintarvikkeiden jalostukseen on kehittynyt vahva polarisaatio suuriin teollisuuslaitoksiin ja paikallisiin pienyrityksiin. Perustuotteiden markkinoiden rinnalla toimivat vaihtoehtoiset markkinat, joilla tuotteet on erilaistettu tuotantotavan, alkuperän ja ominaisuuksien suhteen. Tuotannon automatisoinnin, järkiperaistämisen ja verkottumisen sekä tehokkaan logistiikan ansiosta suomalaisten elintarvikeyritysten kannattavuus on hyvä. Kansallisia vahvuuksia täytyy osata hyödyntää myös viennissä.

Perinteisesti kotimarkkinoilla toiminut elintarviketeollisuus alkoi kansainvälistyä suhteellisen myöhään: ennen vuotta 1995 Suomessa oli hyvin vähän elintarviketeollisuusyrityksiä, joilla oli toimintaa ulkomailla. Tilanne on kuitenkin muuttunut. Etabloituminen ulkomaille merkitsee suomalaisten yritysten kilpailukyvyille ja kannattavuudelle uusia mahdollisuuksia. Kansainvälisille markkinoille kasvaminen on suuri haaste elintarviketeollisuudessa.

Suomen elintarviketeollisuudessa on myös kasvuyrityksiä ja yritysten lukumäärä on lisääntynyt vuosittain. Alalla on tervettä kilpailua. Elintarviketeollisuuden työllisyys on kuitenkin ollut lievässä laskussa, eikä alan yritykset toimi yhtä tehokkaasti kuin teollisuusyritykset yleensä.

Päivittäistavarakaupassa tärkeää on kotimarkkinakaupan kilpailukyvyn säilyminen laajentuvassa EU:ssa. Vain kilpailukykyinen kotimarkkinakauppa pystyy huolehtimaan kaupan palvelujen tarjonnasta koko maassa ja työllistämään yhteiskunnan odottamalla tavalla.

Suomen päivittäistavarakaupalla ei mene huonosti: rahoituksen tunnusluvuilla mitattuna tilanne alalla on hyvä ja alan kehitys 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa on ollut myönteistä. Viimeisimpien vuosien osalta on kuitenkin näkyvissä kannattavuuden heikkenemistä. Kiristynyt kilpailutilanne alkaa siis näkyä.

Suomen päivittäistavarakaupassa on kaksi suurta markkinatoimijaa, joilla molemmilla on hallussaan yli kolmannes alan markkinoista. Alaa voidaan näin ollen pitää erittäin keskittyneenä. Päivittäistavarakauppa kuitenkin kansainvälistyy: kilpailu lisääntyy suomalaisessa päivittäistavarakaupassa pakottaen myös kotimaiset toimijat kehittämään toimintaansa. Suomen markkinoita valtaa globaalit kauppaketjut kilpailukeinoinaan erityisesti edullinen hinta.

Päivittäistavarakaupassa on tapahtunut merkittäviä uudelleenjärjestelyitä. Kaupan rakenteen kehittymisellä on merkittävä vaikutus myös elintarviketeollisuuteen. Kaupan ostoneuvotteluvoiman kannustaa elintarvikeyrityksiä liittoutumaan ja yhdistymään, jotta riittävä neuvottelu- ja kilpailukyky sekä kapasiteetti ovat säävutettävissä. Teollisuus ja kauppa hakevatkin uudenlaista asetelmaa, jossa tiiviillä yhteistyöllä tavoitellaan kilpailuetua. Toimiva elintarvikeklusteri on tärkeä niin yksittäiselle kuluttajalle kuin koko taloudelle. Se on kansantaloudellisesti merkittävä yhteiskuntaan ja alueitten kehittymiseen monipuolisesti vaikuttava talouden sektori. Elinkeinopoliittisena periaatteena on turvata kotimaisen elintarvikeklusterin toimintaedellytykset ja kilpailukyky.

Pienyritysten määrä ja työllistävyys ovat suurimmat palveluissa. Ruokapalvelualalla on niin aloittaneita kuin lopettaneitakin yrityksiä suhteessa yrityskantaan enemmän kuin muilla toimialoilla; muutos yritysten lukumäärässä on viime vuosina ollut positiivinen vaikkakin pieni. Yritykset ovat lyhytikäisiä, mikä johtuu alhaisesta yritystoiminnan aloittamiskynnyksestä, ylikapasiteetista ja kovasta kilpailusta.

Erilaiset mittarit kertovat vakaasta kehityksestä Suomen ruokapalvelualalla. Yritysten lukumäärä on lisääntynyt vuosituhanen vaihteessa ja samoin alan työllisyys on tasaisessa kasvussa. Alan yritysten kannattavuus on melko hyvä ja vakavaraisuuskin tyydyttävä. Kilpailu ruokapalvelualalla on kireää, mikä alkaa heijastua myös rahoituksen tunnuslukujen kehitykseen.

Lähteet

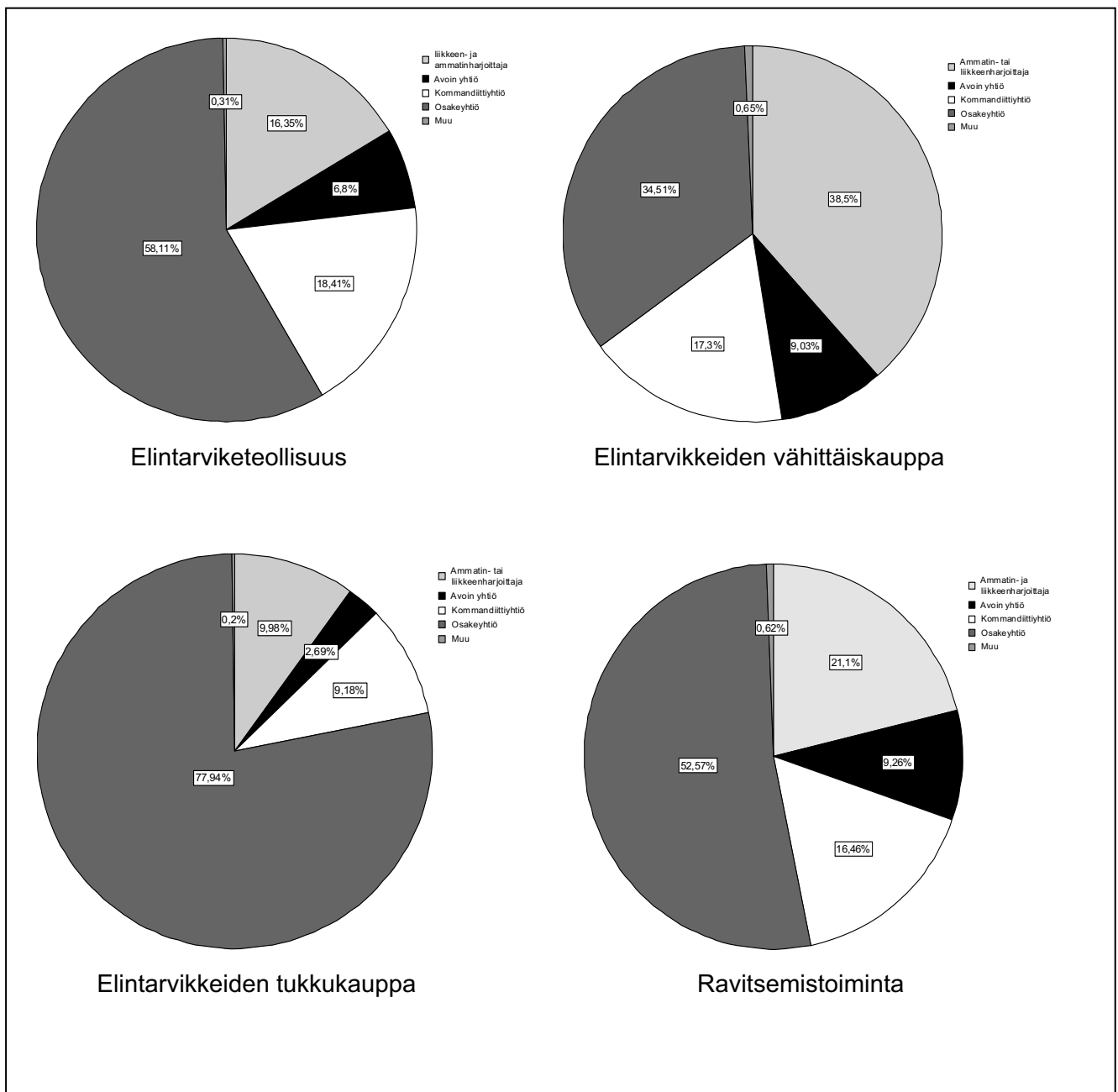
- Harrison, D. – Rude, J. (2004): Measuring Industry Concentration in Canada's Food Processing Sectors 1990-2001. Agriculture and Rural Working Paper Series.
- Hyrsky, K. – Lipponen, H. (2004): Yrittäjyyskatsaus 2004. KTM julkaisuja 18/2004. Helsinki.
- Kilponen, J. – Santavirta, T. (2004): Competition and Innovation – Microeconomic Evidence Using Finnish Data. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Kindey, J. (2004): Concentration of Ownership in Food Retailing: A Review of the Evidence about Consumer Impact. The Retail Food Industry Center. University of Minnesota.
- KTM Julkaisuja (17/2005): Kaupan työryhmän mietintö. Helsinki.
- Lankinen, H. (2004): Veronalennus menee hintoihin. Vitriini 6/2004. Helsinki.
- Lindblom, A. (2003): Vaihdatasuhteen muutosvoimat: tapaustutkimus vaihdantasuhteen muutoksesta ja muutoksen taustalla vaikuttaneista toimintaympäristön tapahtumista. Turun Kauppakorkeakoulu. Turku.
- Lopez, R. – Azzam, A. – Liron-Espana, C. (2001): Market Power and/or Efficiency: An Application to U.S. Food Processing. Food Marketing Policy Center. University of Connecticut.
- Sinko, P. – Vihriälä, V. et al (2005): Palvelualojen kehitys, tuottavuus ja kilpailu. Valtioneuvoston kanslia. Helsinki.
- Tirole, J.(1988): The Theory of Industrial Organization. The MIT Press. London.
- Volk, R. – Laaksonen, K. – Kallio, P. – Mäkimattila, M. (2000): Elintarviketeollisuuden rakenteen, kannattavuuden ja kansainvälistymisen kehitys Suomen EU-jäsenyyden aikana. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Helsinki.
- Vuosikertomukset: S-ryhmä, Kesko, Valio, Atria, HK Ruokatalo, Fazer, Lännen tehtaot, Saarioinen, Hartwall, Sinerbychoff, Raisio, Carlsberg, Heineken, Arla, Danone, Barilla, Sara Lee, Nestle, Unilever, Dansucker, Moxsel, Tate & Lyle, United Biscuits, Lantmännen, Nutreco, Altria, Associated British Foods

LIITE 1: Toimialat ja yritysten lukumäärät

Elintarvike- ja ruokapalvelualan yritysten lukumäärät 1994–2003.

Koodi	Toimialajako	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Teollisuus											
15	Elintarviketeollisuus	1693	1670	1710	1770	1797	1980	1989	1950	1712	1783
151	Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	172	164	162	171	172	210	204	207	198	204
152	Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	127	129	133	131	137	157	155	150	127	135
153	Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	120	124	130	146	148	170	182	175	157	155
154	Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus	6	9	8	8	13	13	11	12	13	17
155	Maitotaloustuotteiden valmistus	38	32	39	36	39	39	41	43	42	41
156	Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	106	105	102	106	105	115	111	106	82	81
157	Eläinten ruokien valmistus	68	70	71	78	79	72	81	82	70	76
1581	Leivonnaisten valmistus	135	143	154	174	183	179	189	178	154	160
1583	Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	879	828	843	843	835	932	915	897	773	812
159	Juomien valmistus	39	62	65	74	80	89	96	95	90	97
160	Tupakkatuotteiden valmistus	3	4	3	3	6	4	4	5	6	5
Kauppa											
513	Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	825	868	935	1001	1051	1107	1091	1078	986	1002
52	Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	6862	6803	6612	6398	6376	6021	5882	5735	5592	5504
521	Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoistumattomissa myymälöissä	5305	5204	4945	4756	4664	4389	4299	4192	4095	4021
52111	Supermarketkauppa	375	356	312	286	265	248	230	217	202	194
52112	Yleisvähittäiskauppa	3089	3057	2872	2821	2779	2622	2568	2496	2448	2397
52113	Kioskit	1841	1791	1761	1649	1620	1519	1501	1479	1445	1430
522	Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä	1557	1599	1667	1642	1712	1632	1583	1543	1497	1483
Ruokapalvelut											
55	Ravintolainhoito	6679	6790	6887	7201	7157	8281	8413	8457	7071	7296
533	Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	4771	4877	4912	5136	5118	5974	6062	6123	5278	5473
554	Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	842	805	866	902	888	978	970	962	757	765
555	Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	1066	1108	1109	1163	1151	1329	1381	1372	1036	1058

LIITE 2: Elintarvike ja ruokapalvelualan yritykset luokiteltuna oikeudellisen muodon mukaan (vuosi 2003)

LIITE 3: Rahoituksen tunnuslukujen laskentakaavat**KANNATTAVUUS**

$$\text{Käyttökate-\%} = 100 * \text{Käyttökate} / \text{Liikevaihto}$$

Käyttökateprosentti kertoo varsinaisen liiketoiminnan tuloksen ennen poistoja ja rahoituseriä.

PÄÄOMAN TUOTTO

$$\text{Oman pääoman tuotto-\%} = \text{Nettotulos} / \text{Oikaistu oma pääoma}$$

$$\text{Oikaistu oma pääoma} = \text{Oma pääoma} + \text{Kertynyt poistoero} + \text{Vapaaehtoiset varaukset}$$

Oman pääoman tuottoprosentin tavoitetaso määräytyy omistajien asettamien tuottovaatimusten mukaan. Tunnusluku mittaa yrityksen kykyä huolehtia omistajilta saaduista pääomista.

VAKAVARAISUUS

$$\text{Omavaraisuusaste} = \text{Oikaistu oma pääoma} / \text{Taseen loppusumma}$$

Omavaraisuuden ohjearvot:

35 - % Hyvä

20 - 35% Tyydyttävä

alle 20% Heikko

TEHOKKUUS

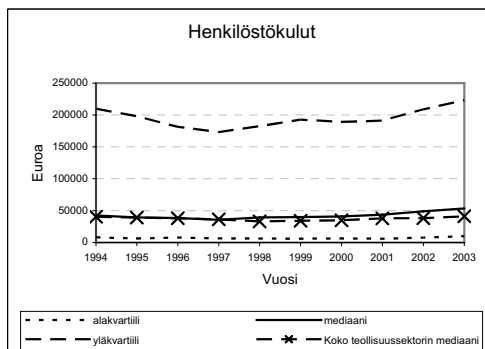
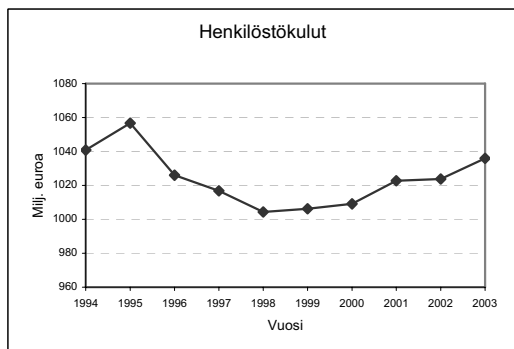
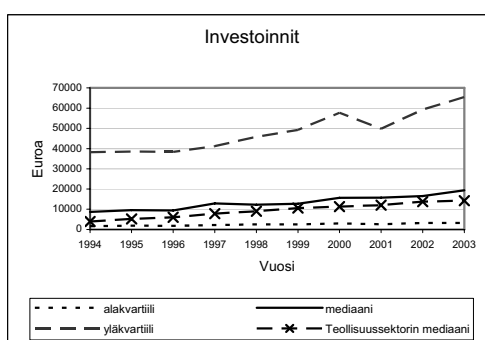
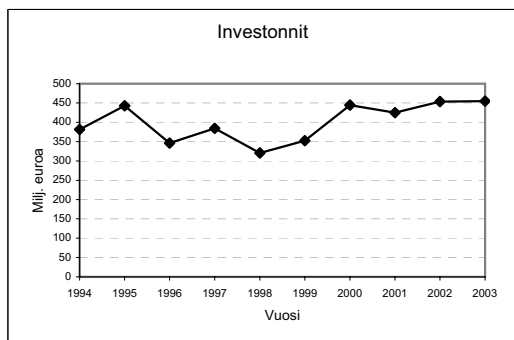
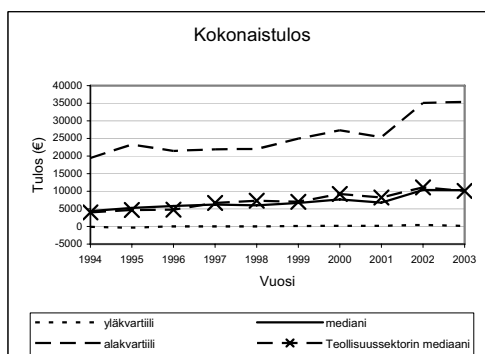
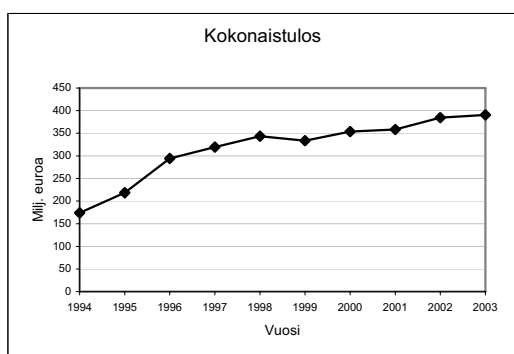
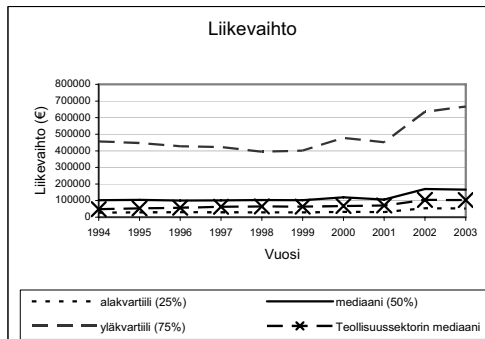
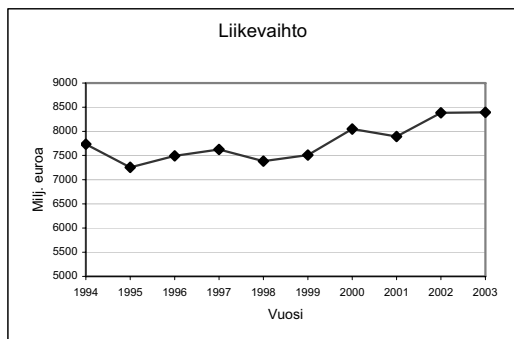
Jalostusarvo/Henkilöstökulut

$$\text{Jalostusarvo} = \text{Liikevaihto} - \text{Ostot}$$

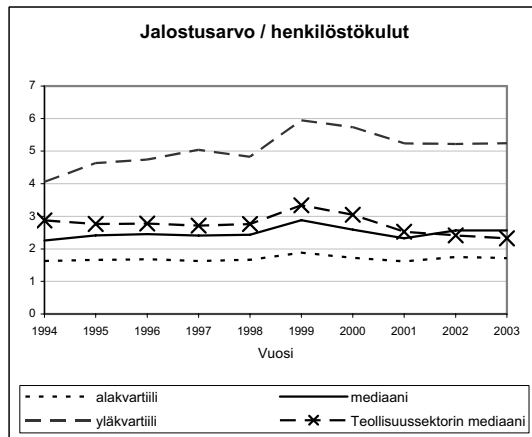
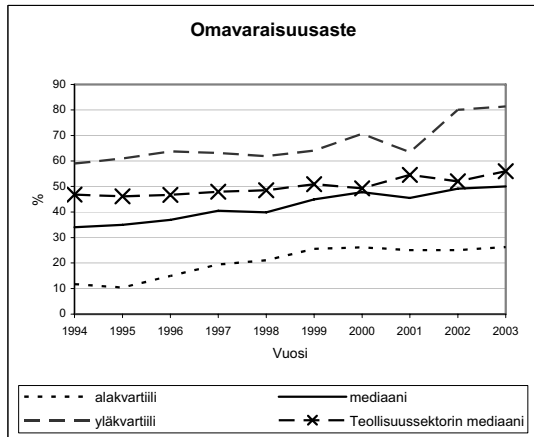
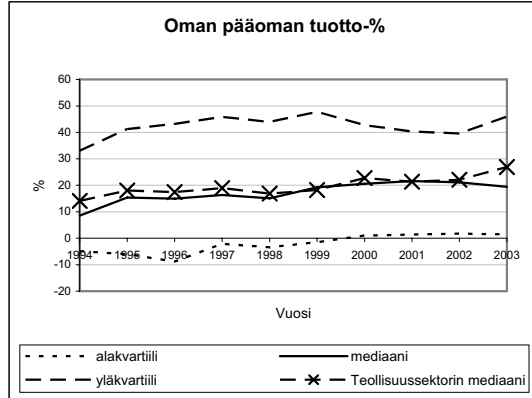
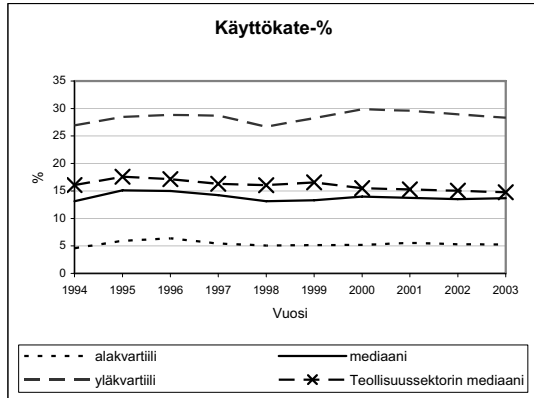
Ohjearvo: yli 2 Hyvä

LIITE 4: Elintarviketeollisuuden tunnusluvut

Elintarviketeollisuuden kasvu 1994–2003

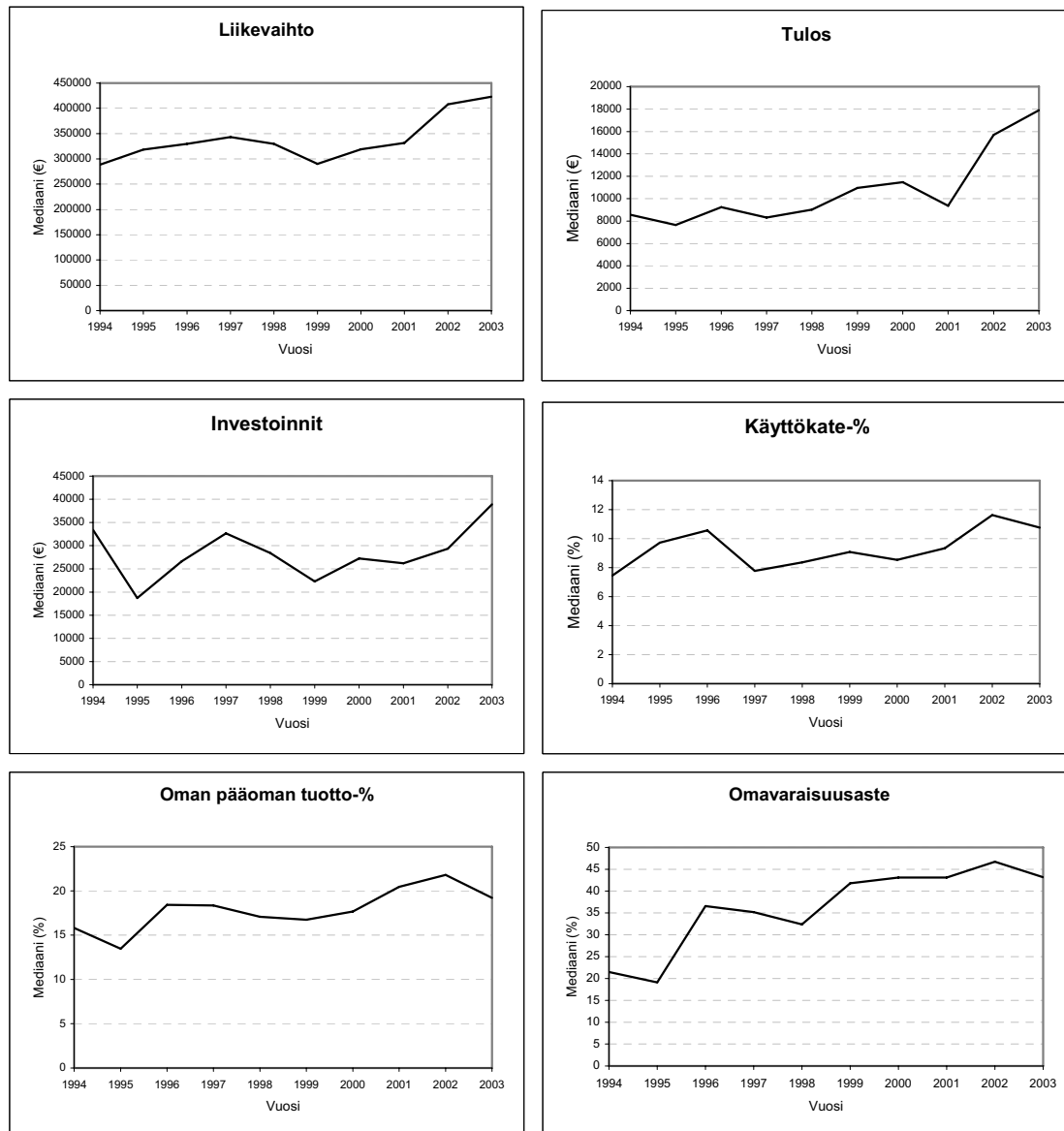
Elintarviketeollisuuden rahoituksen tunnusluvut 1994–2003

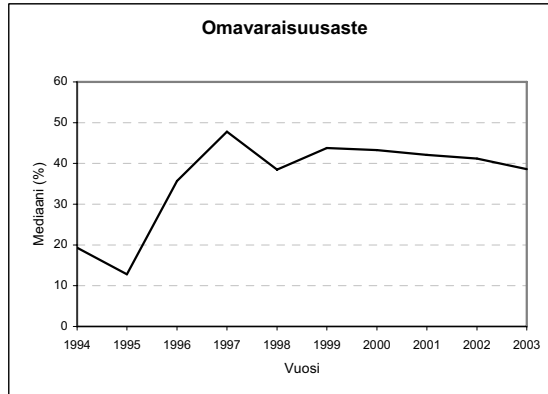
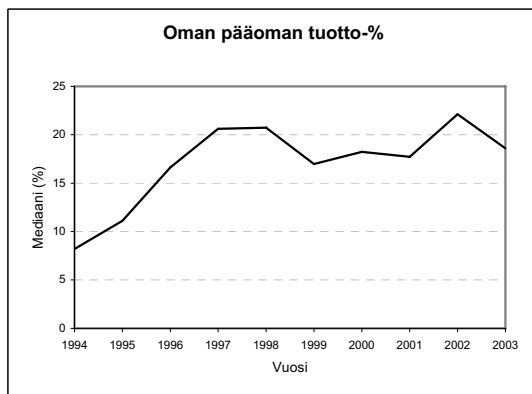
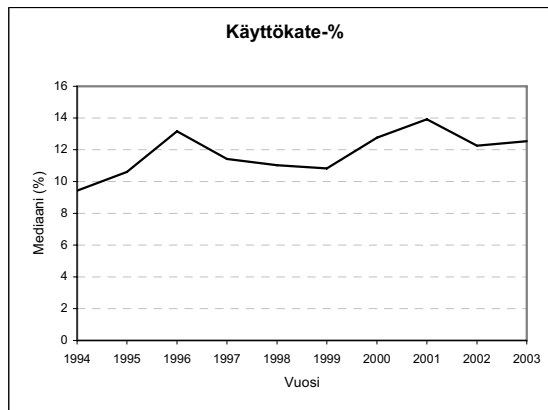
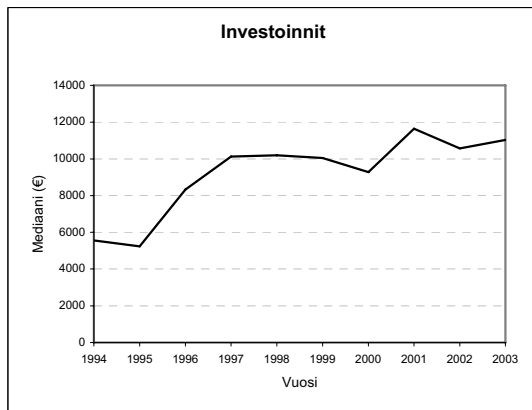
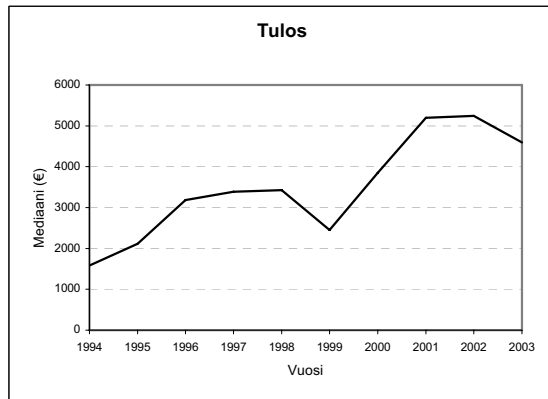
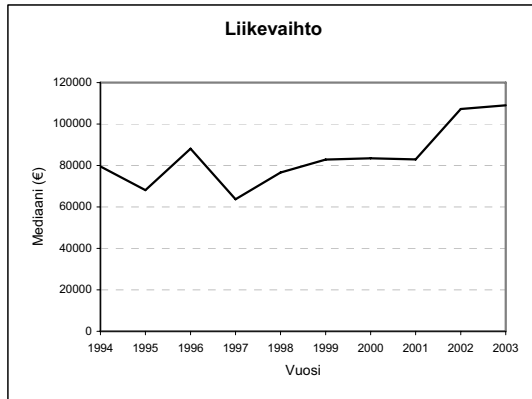

Kehitys Elintarviketeollisuuden eri aloilla vuosina 1994–2003

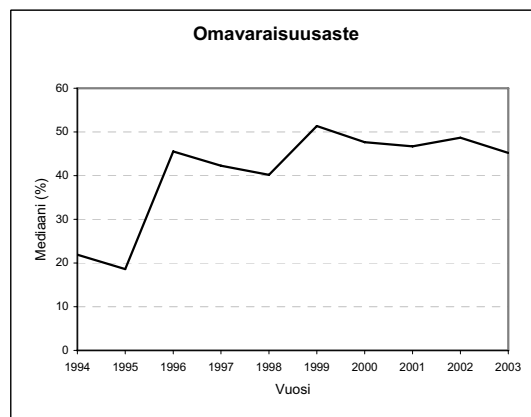
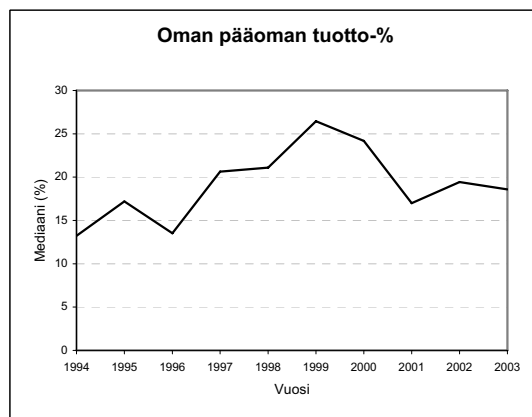
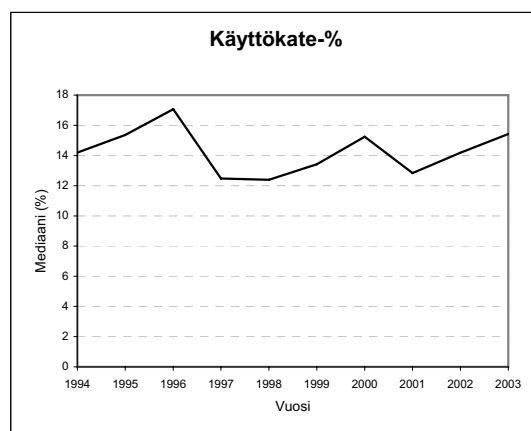
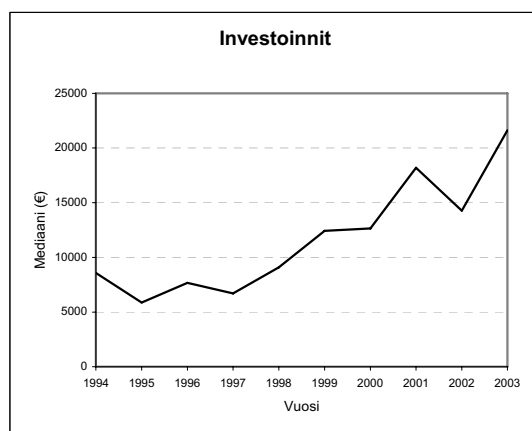
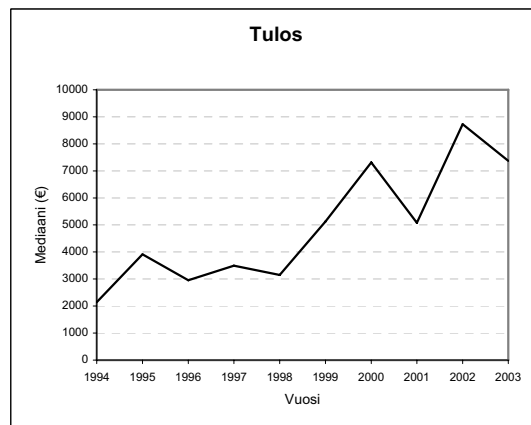
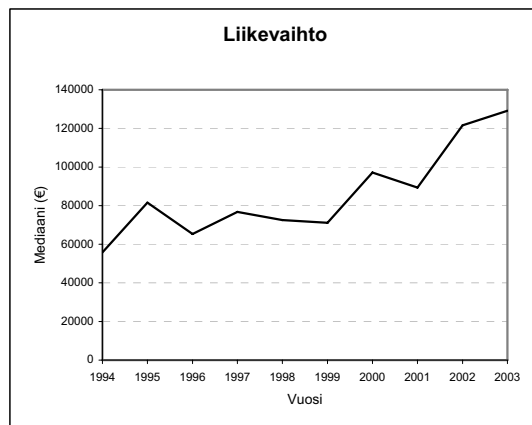
Teurastus ja lihan jalostus

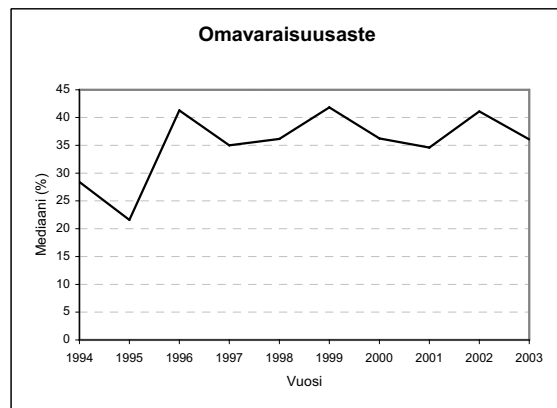
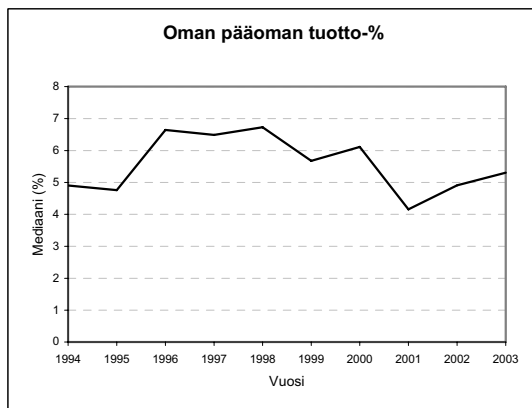
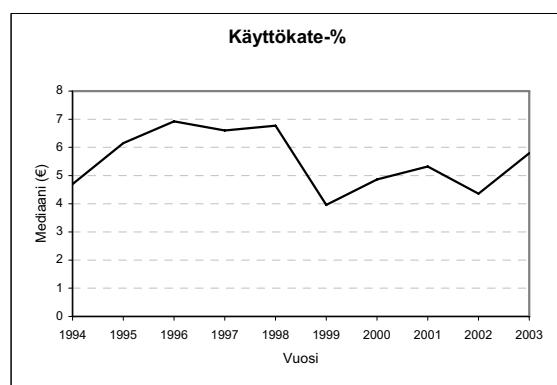
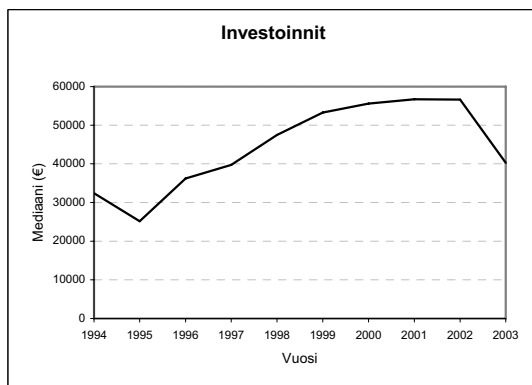
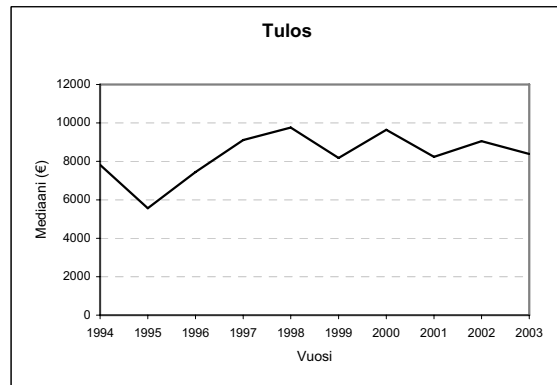
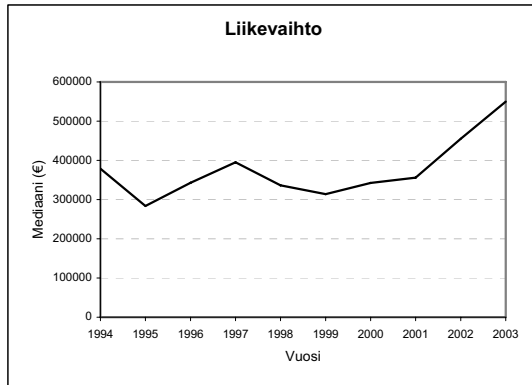
Kalatuotteiden valmistus ja säilöntä

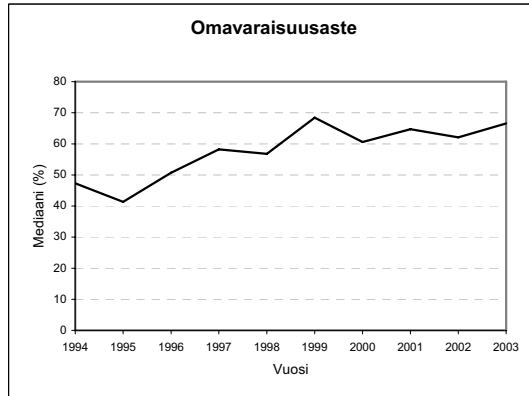
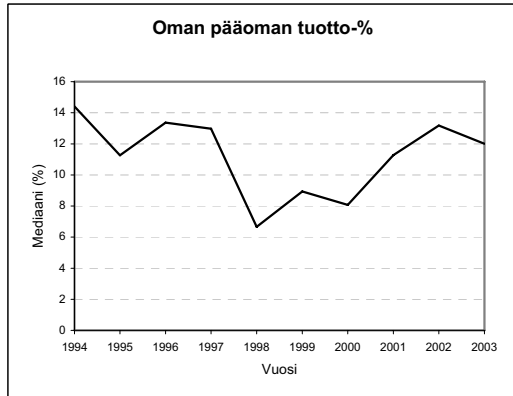
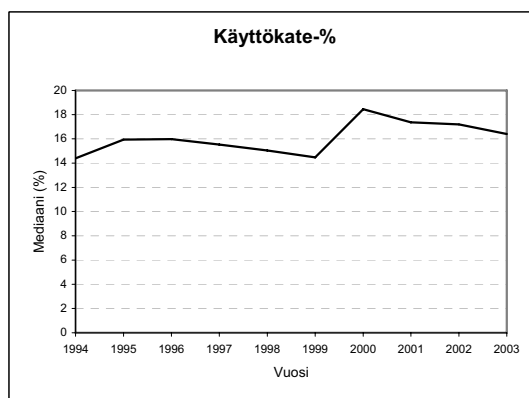
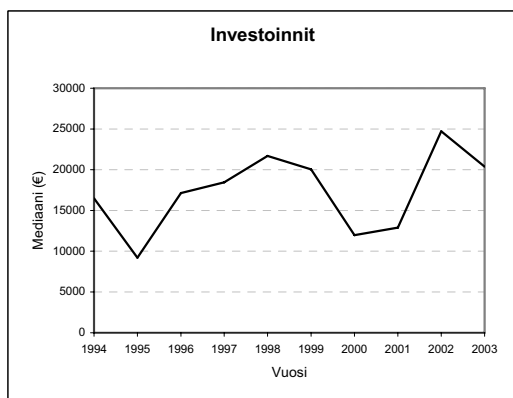
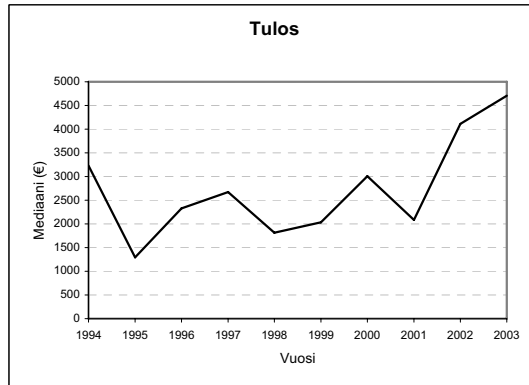
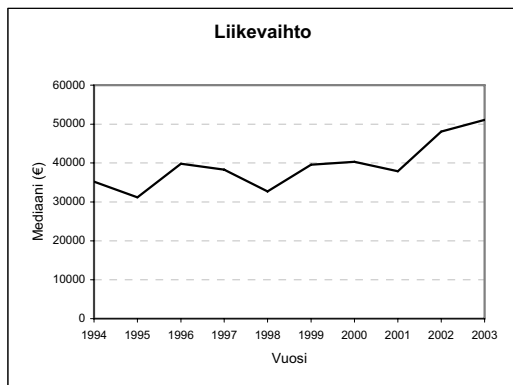
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä

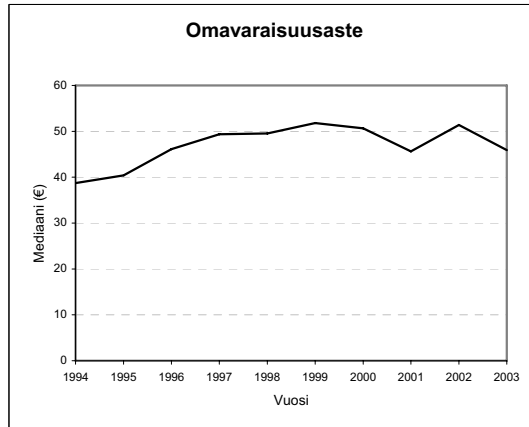
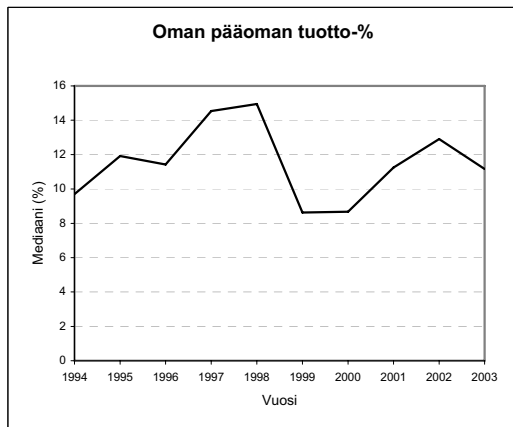
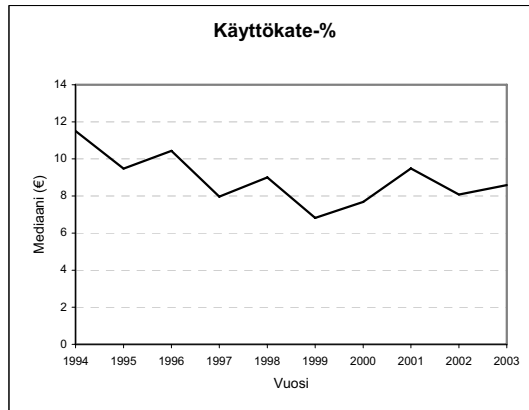
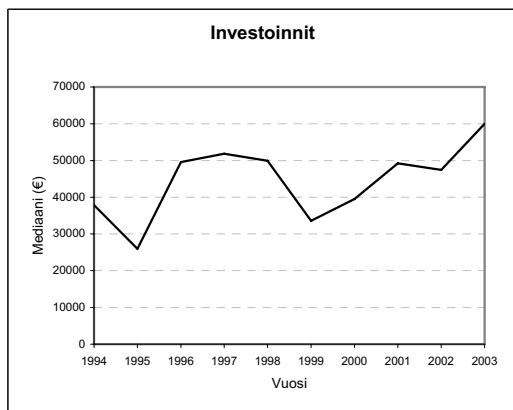
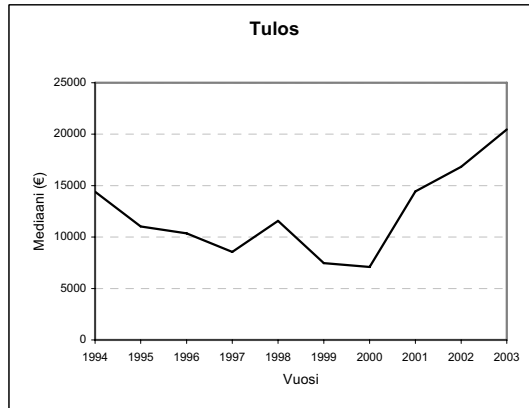
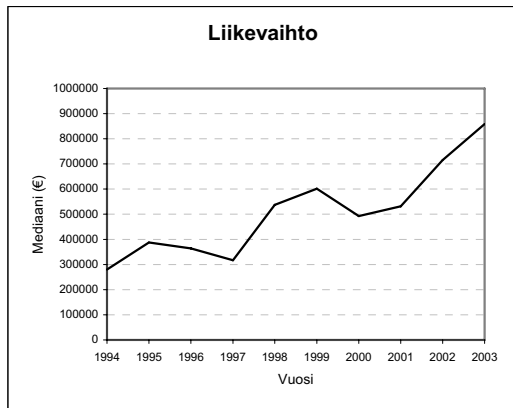
Maitotaloustuotteiden valmistus

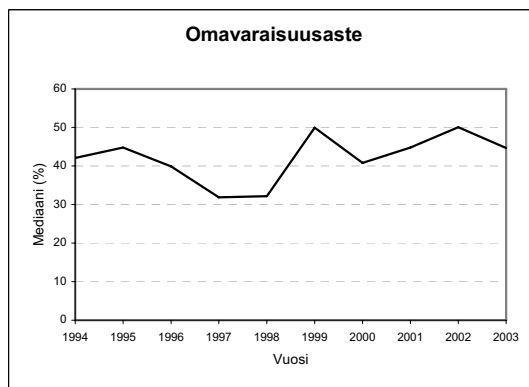
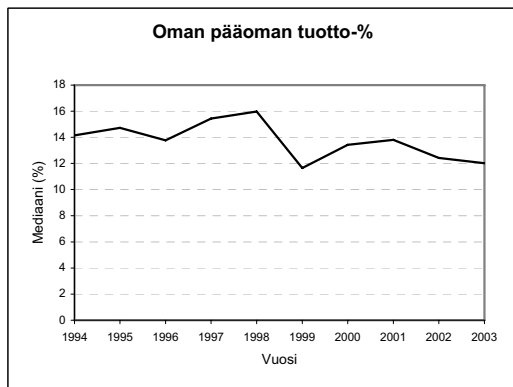
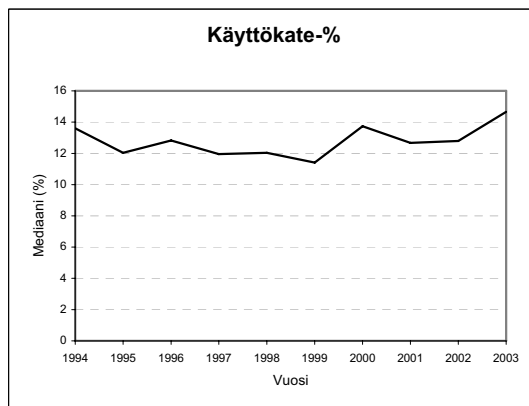
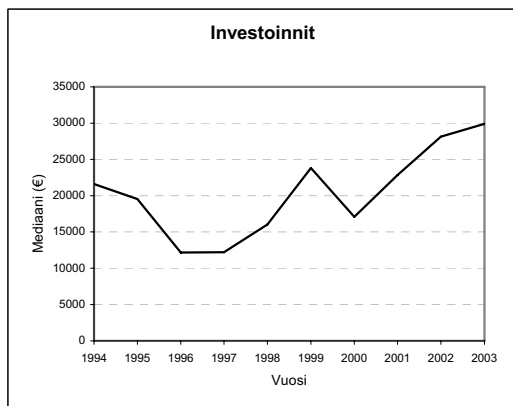
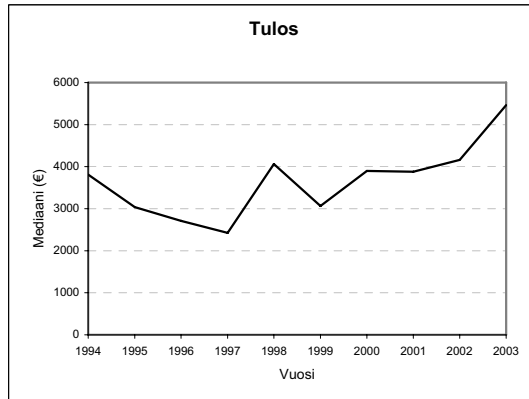
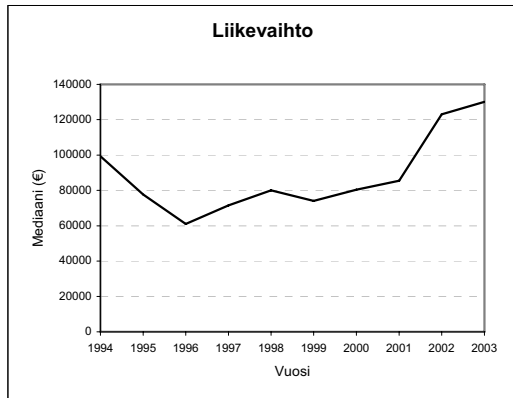
Mylly- ja tärkkelystuotteiden valmistus

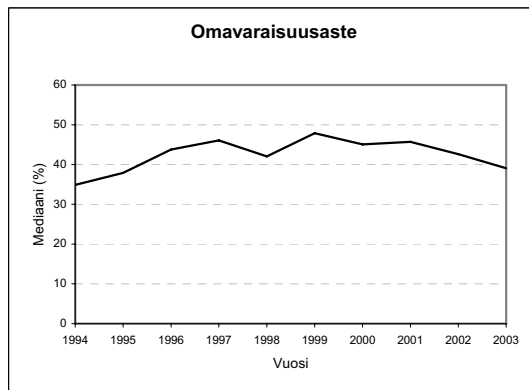
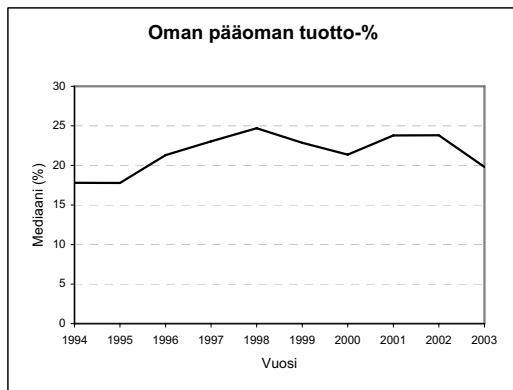
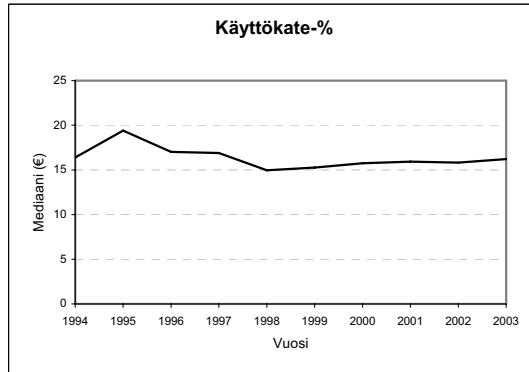
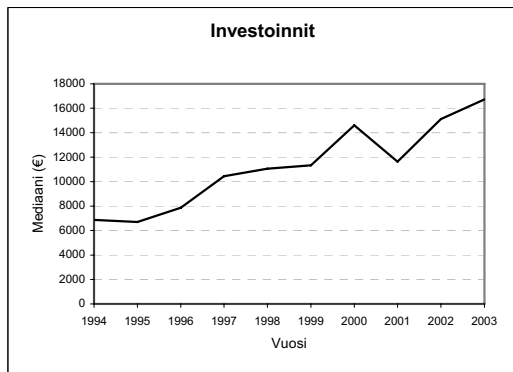
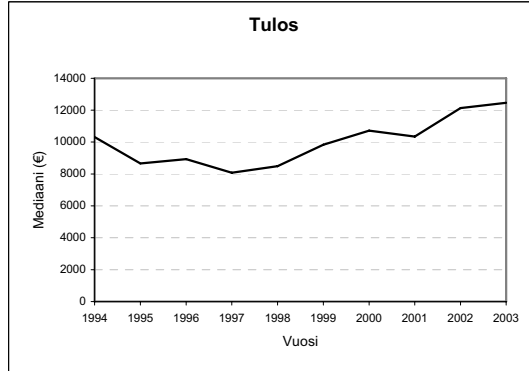
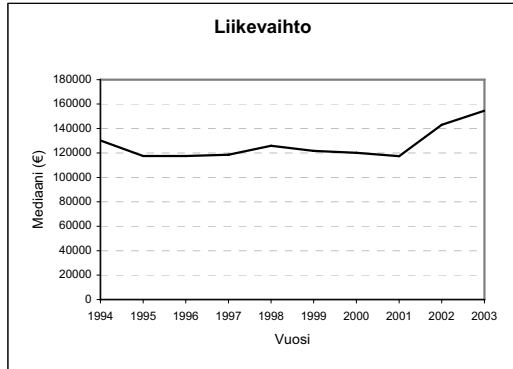
Eläinten ruokien valmistus

Leivonnaiset

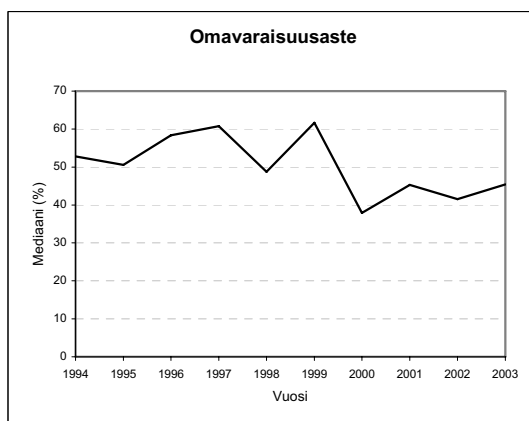
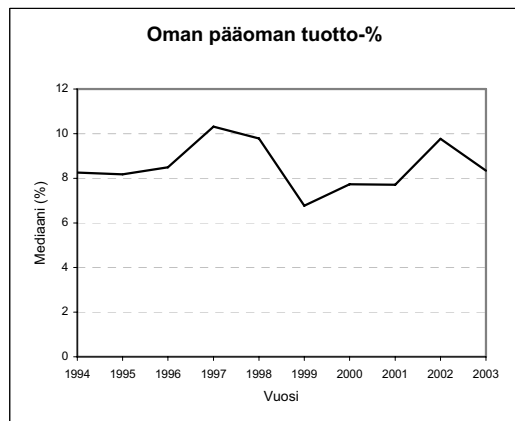
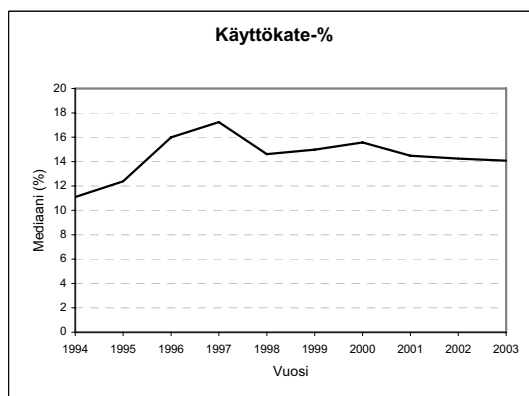
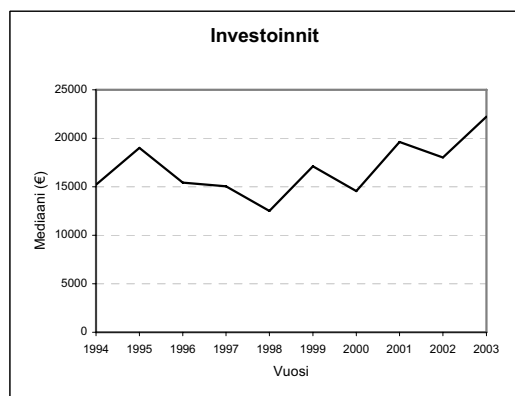
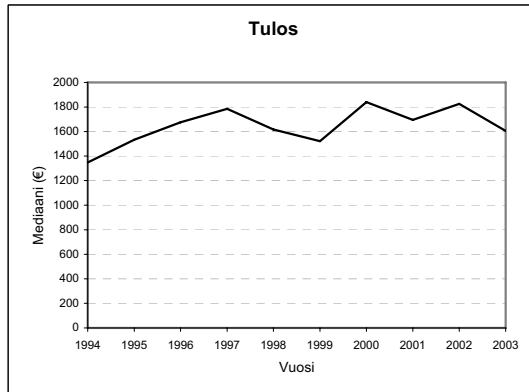
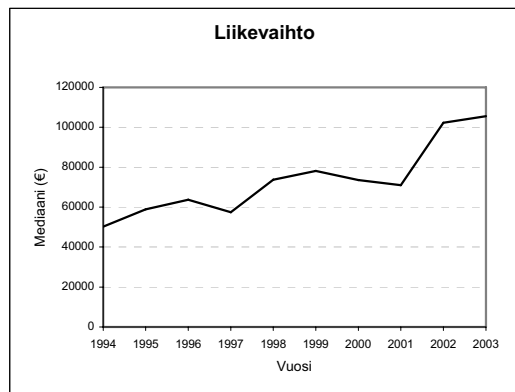

Muu elintarviketeollisuus (1583)

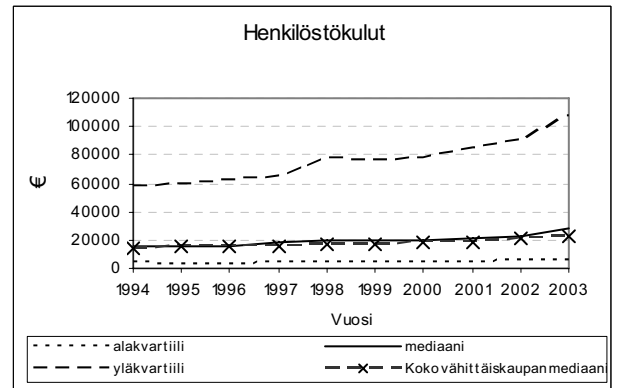
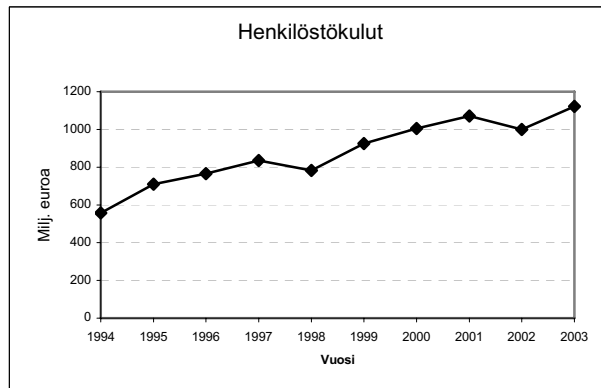
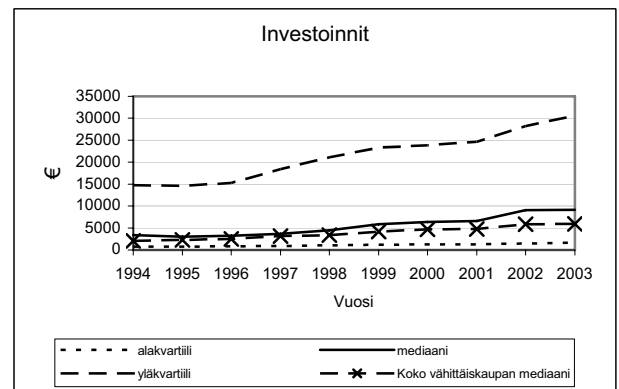
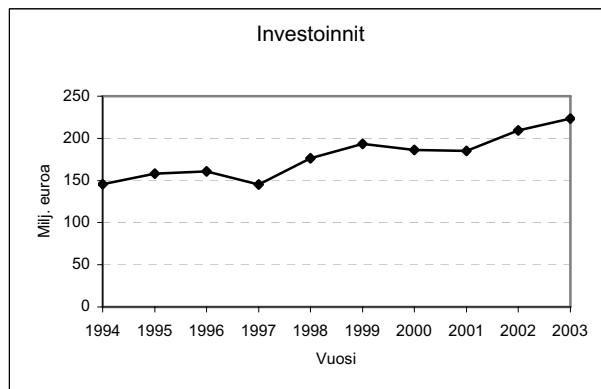
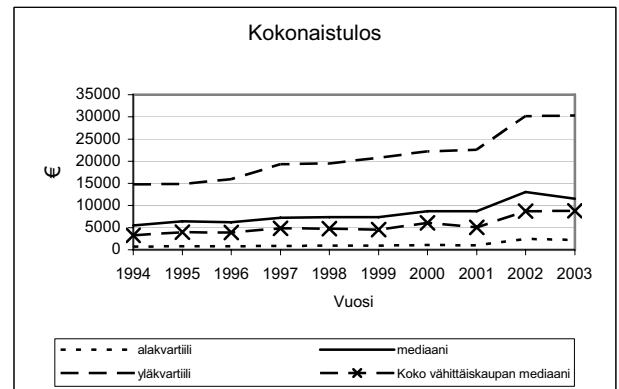
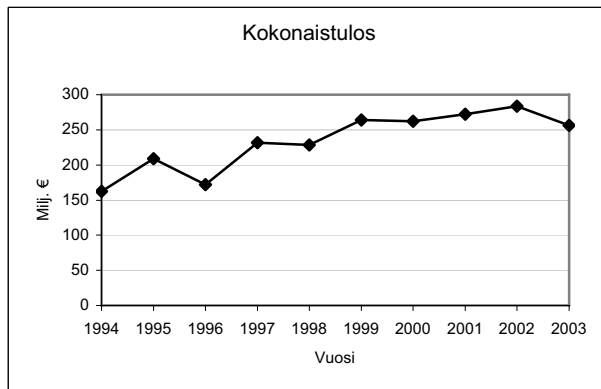
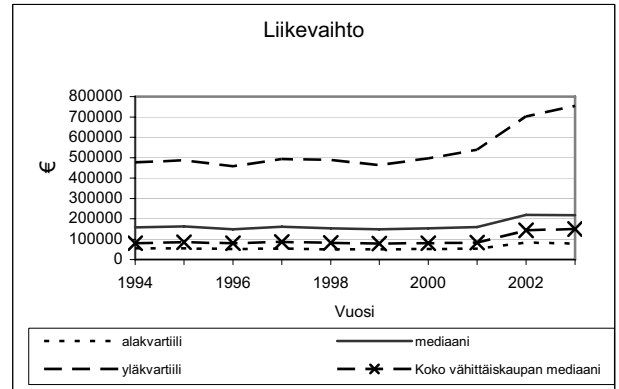
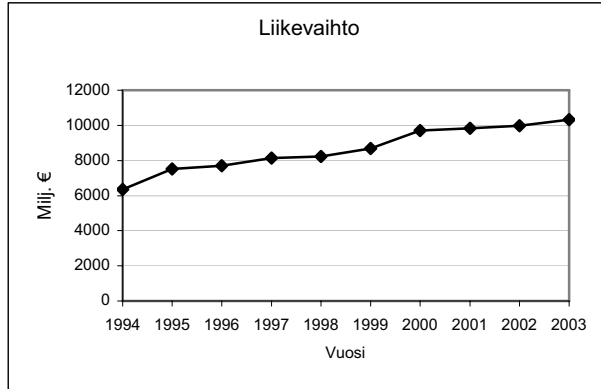

Juomateollisuus

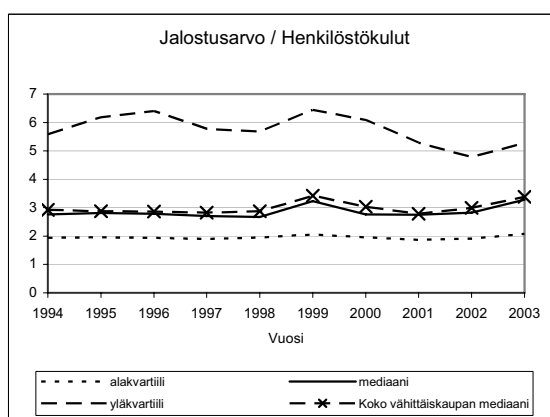
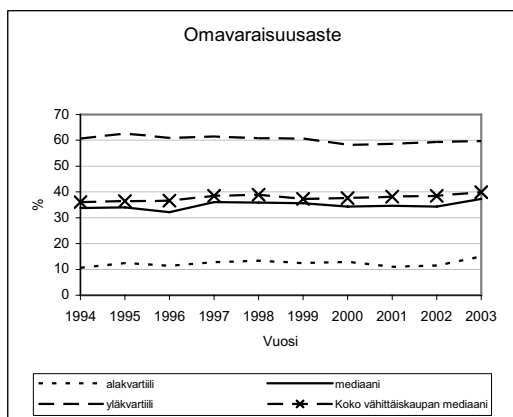
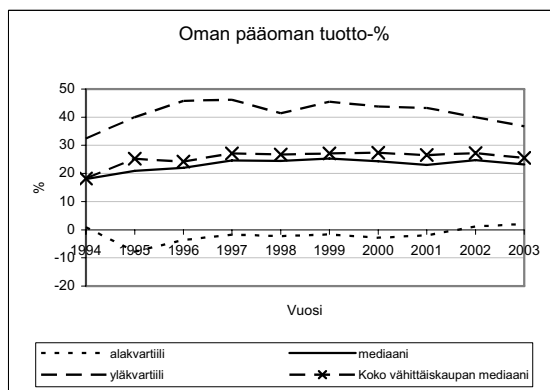
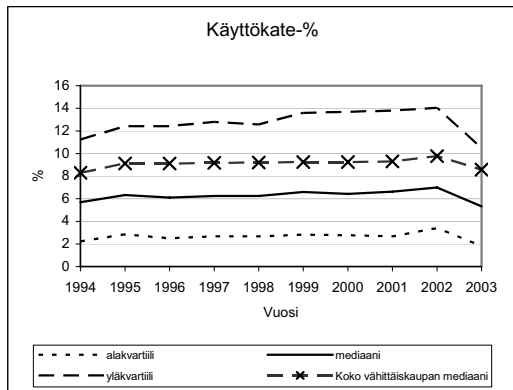

LIITE 5: Elintarvikkeiden vähittäiskaupan tunnusluvut

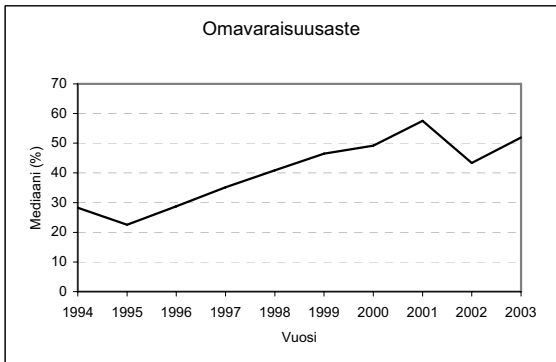
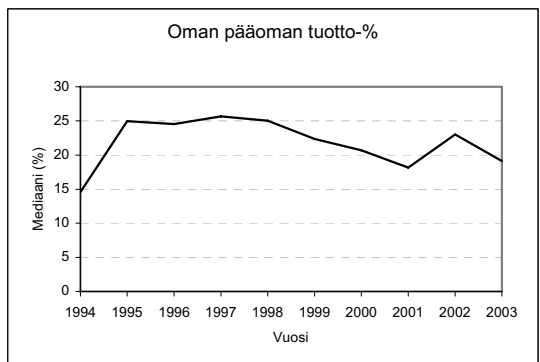
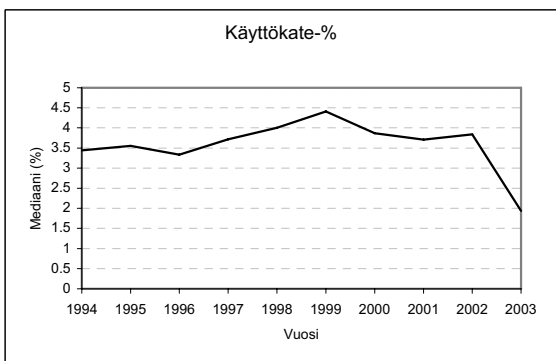
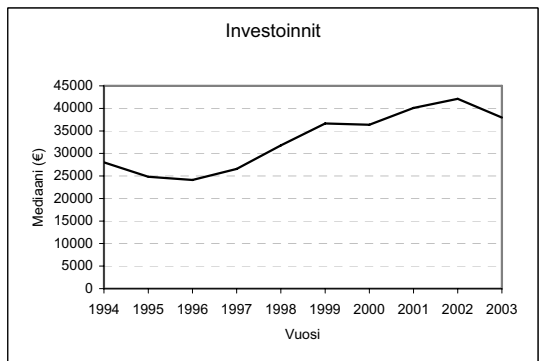
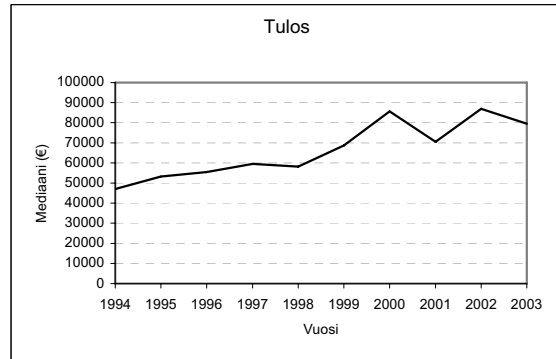
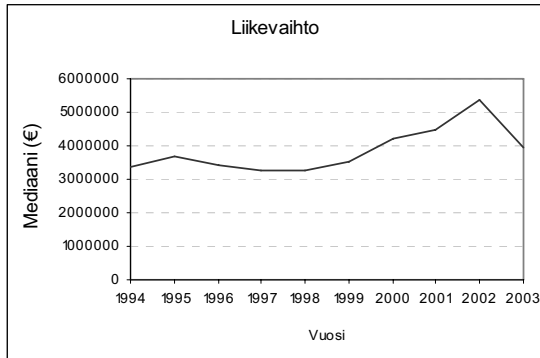
Elintarvikkeiden vähittäiskaupan kasvu 1994–2003

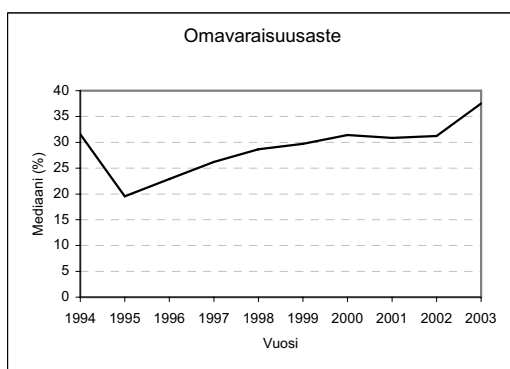
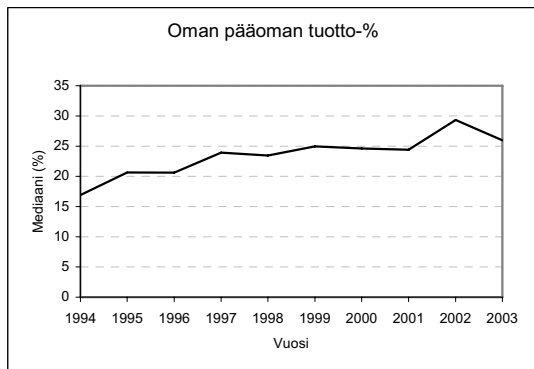
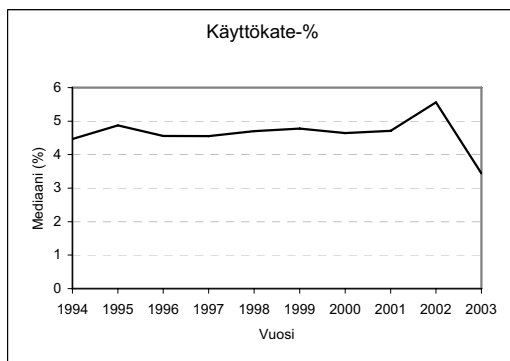
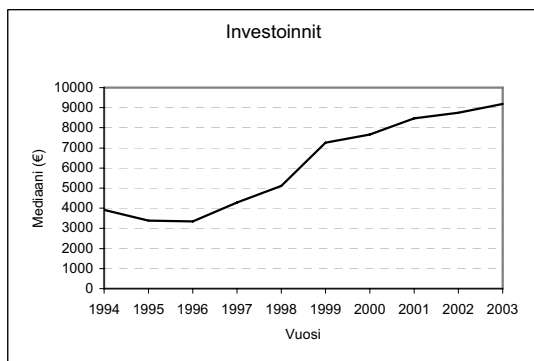
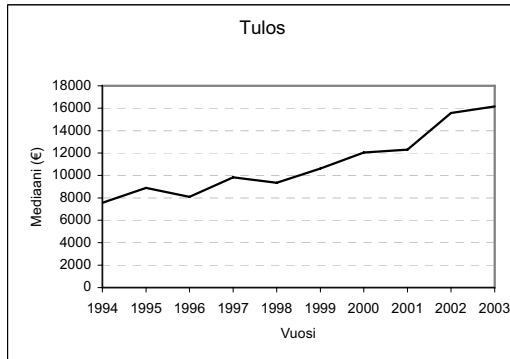
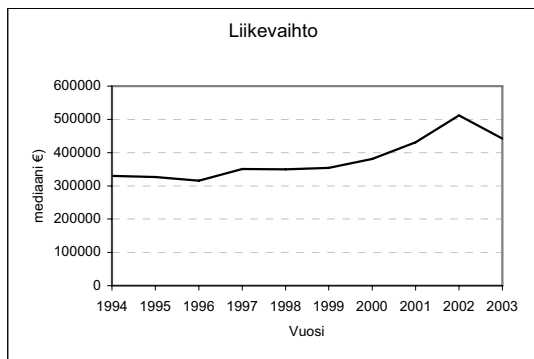
Elintarvikkeiden vähittäiskaupan rahoituksen tunnusluvut 1994–2003

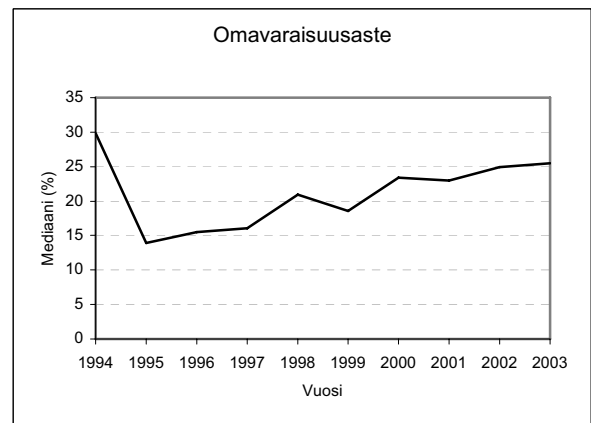
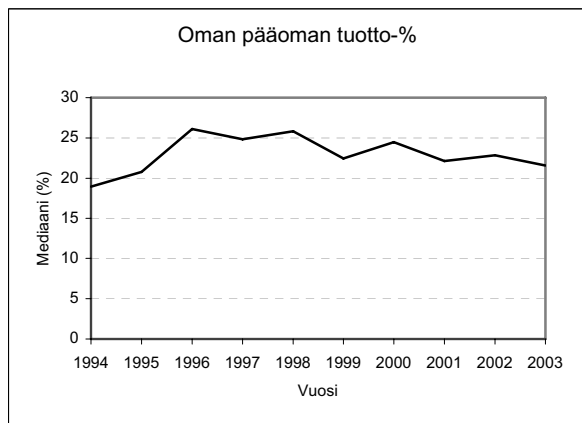
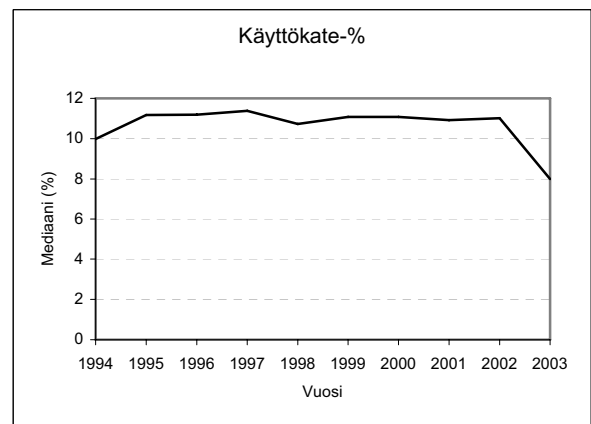
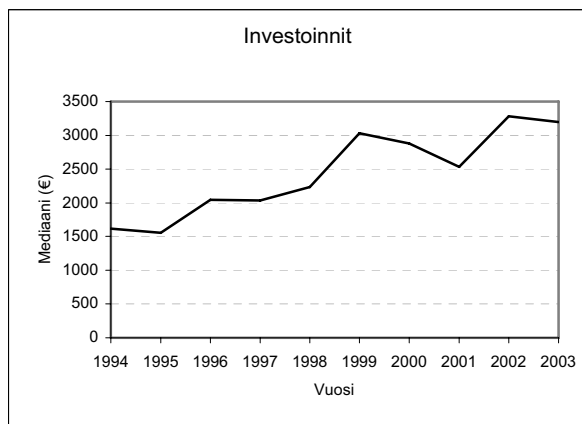
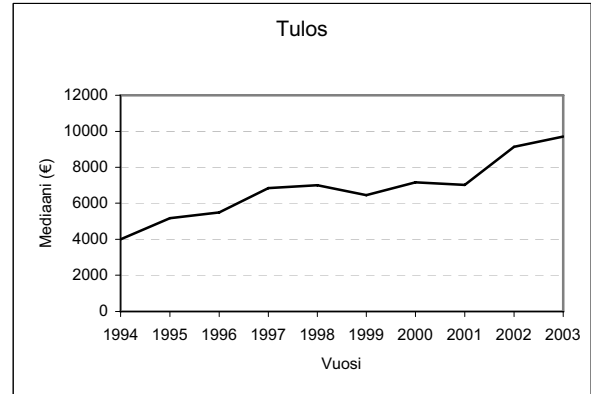
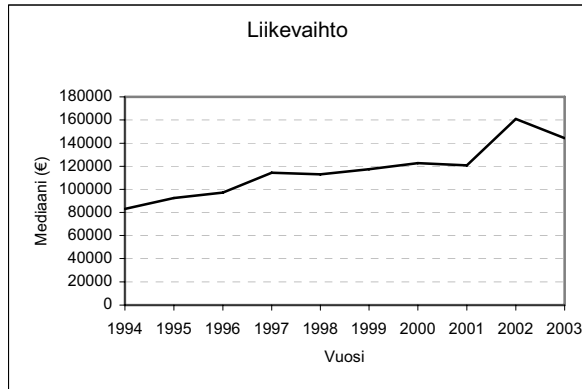
Supermarketkauppa

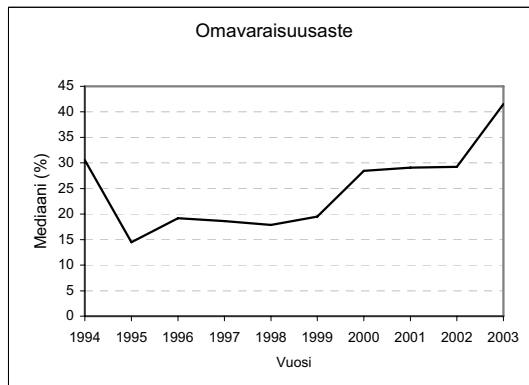
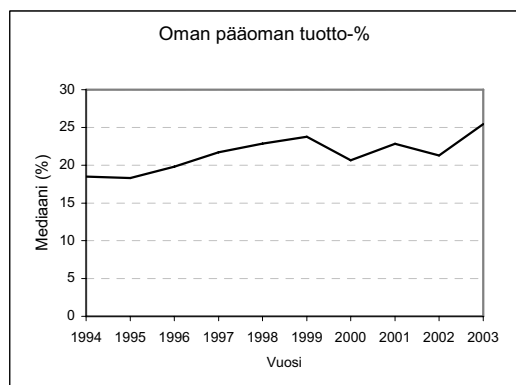
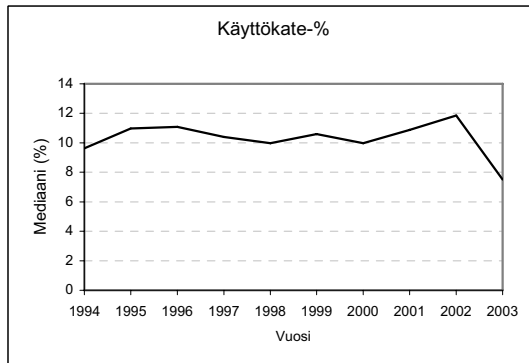
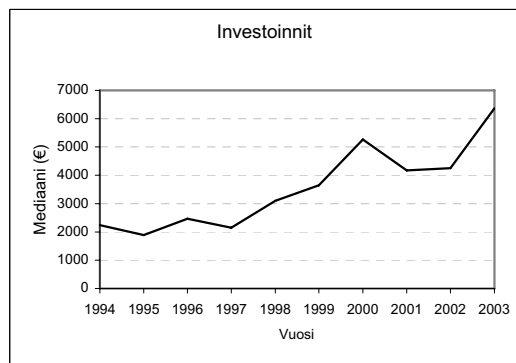
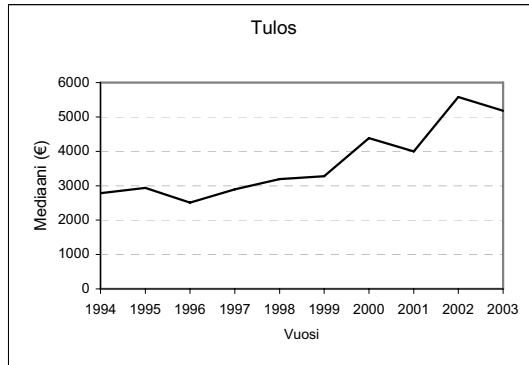
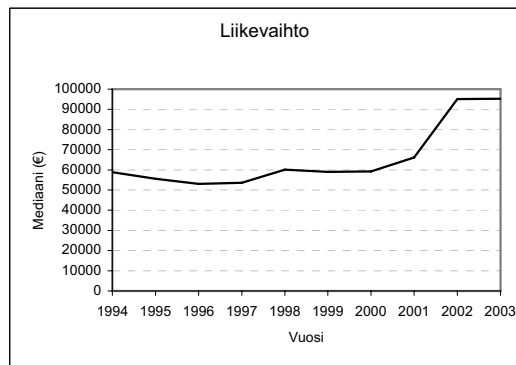
Yleisvähittäiskauppa

Kioskit

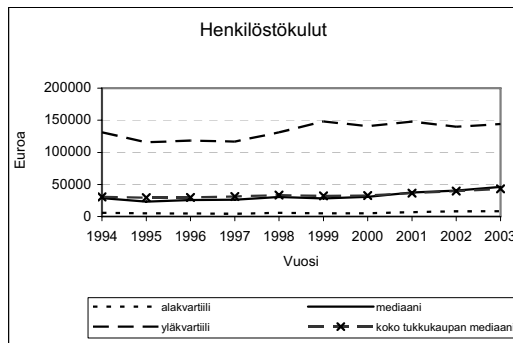
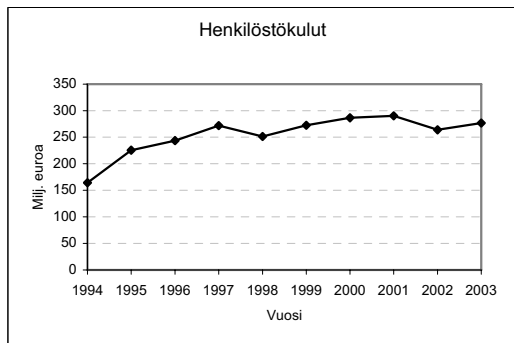
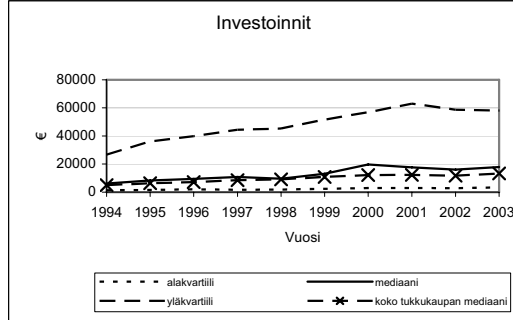
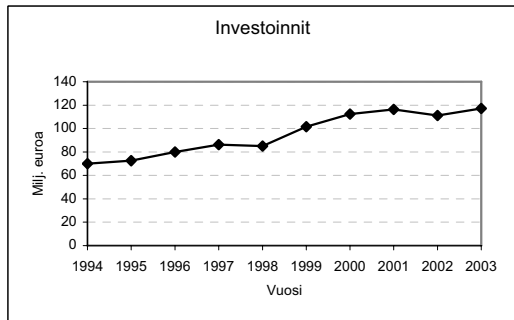
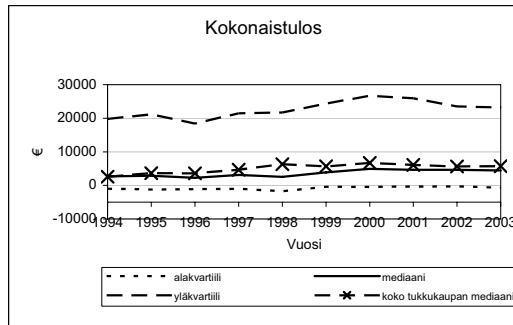
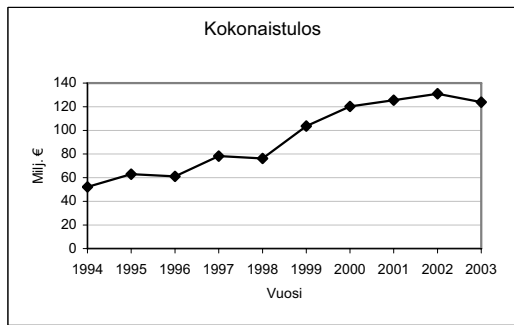
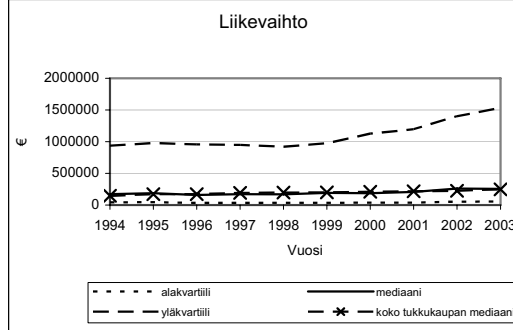
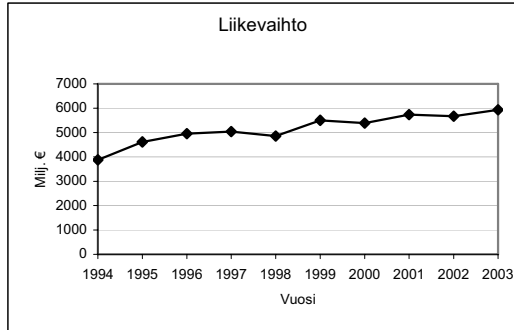

Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäismyynti erikoismyymälöissä

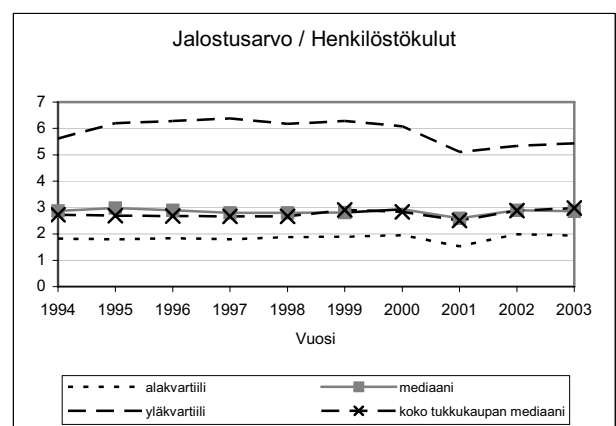
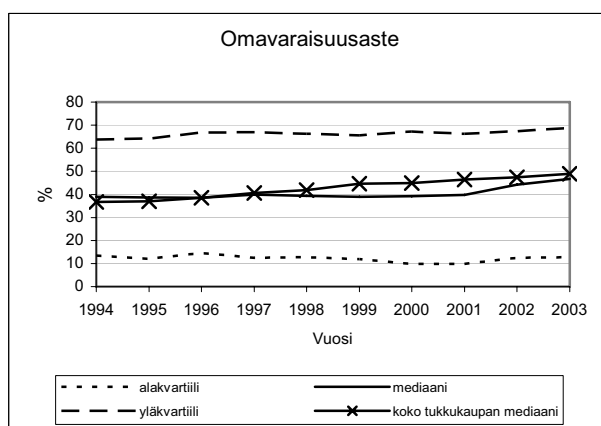
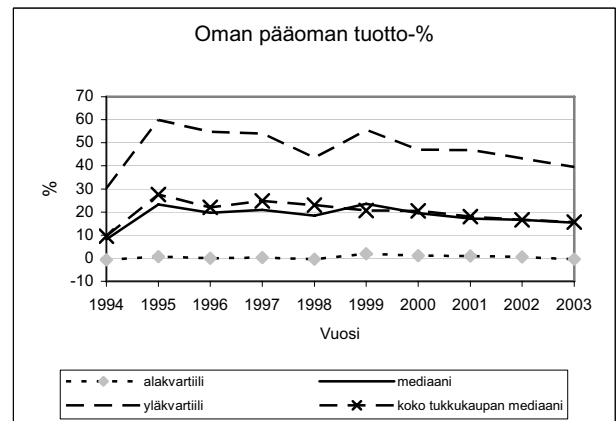
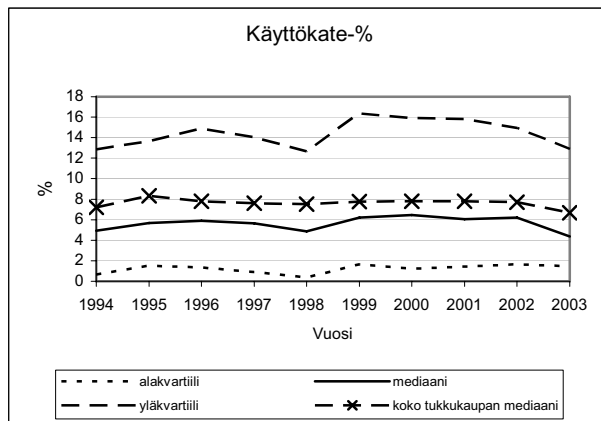
LIITE 6: Elintarvikkeiden tukkukaupan tunnusluvut

Elintarvikkeiden tukkukaupan kasvu 1994–2003

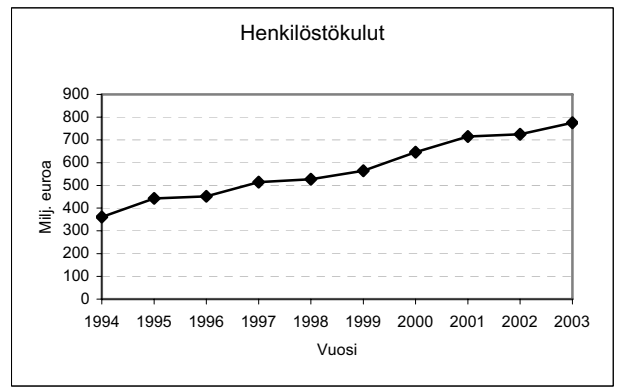
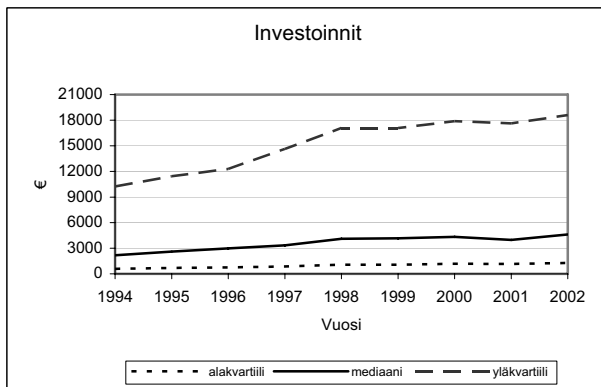
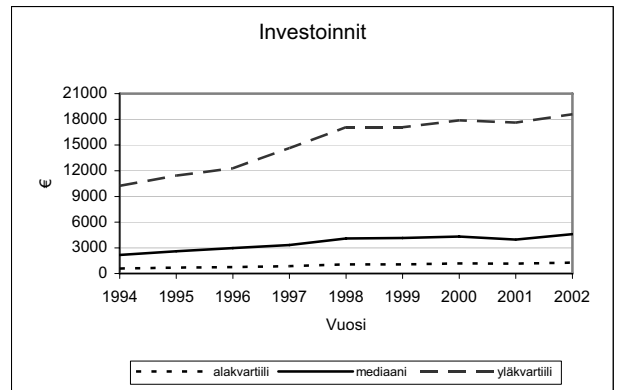
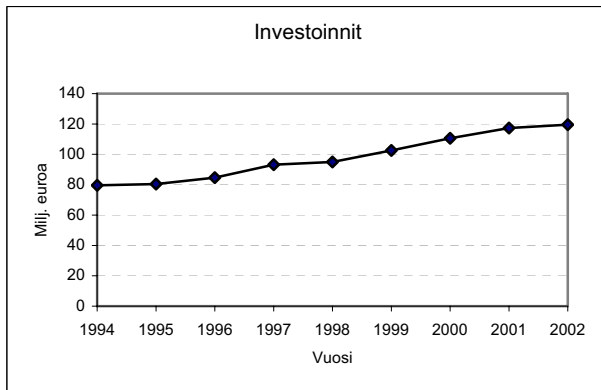
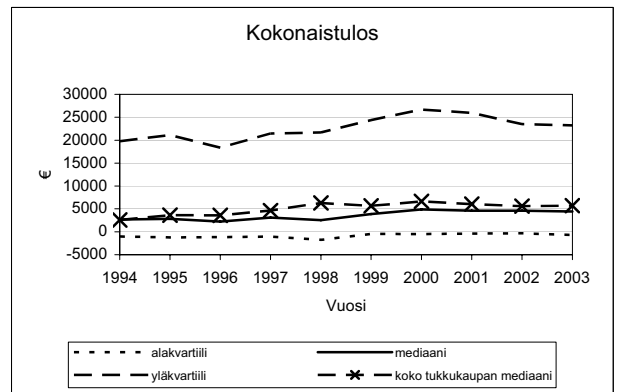
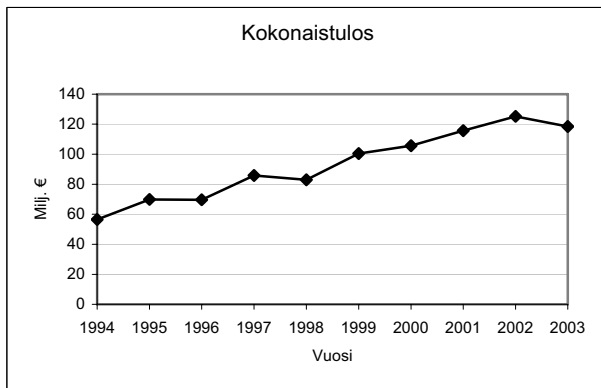
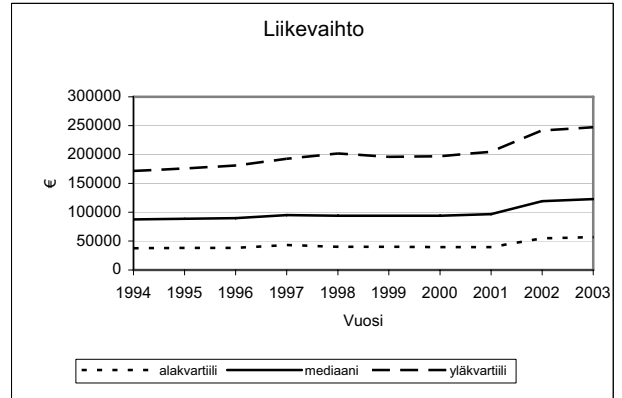
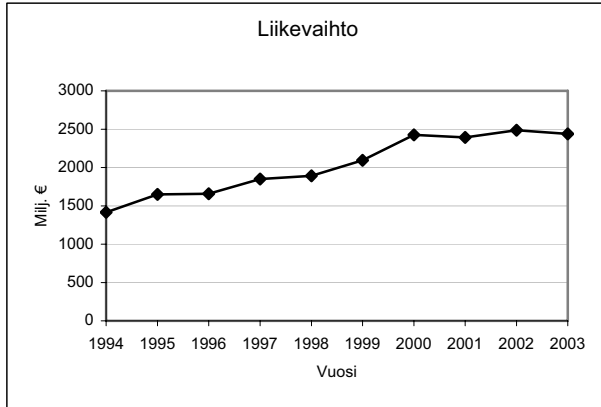

Elintarvikkeiden tukkukaupan rahoituksen tunnusluvut 1994–2003

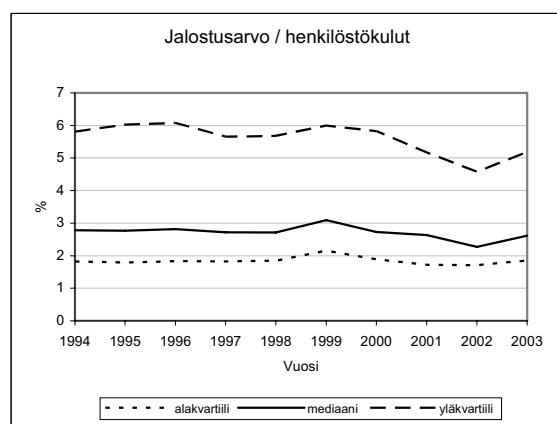
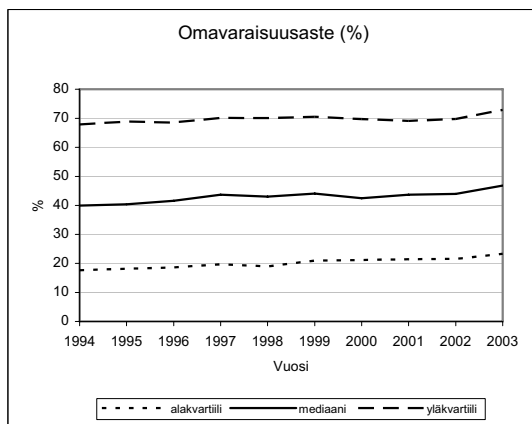
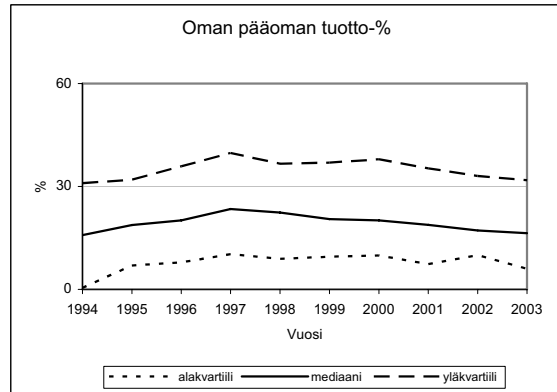
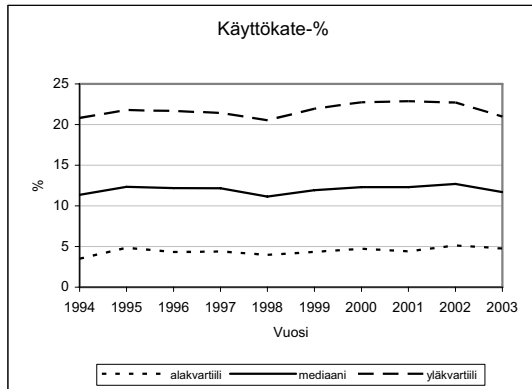

LIITE 7: Ruokapalveluiden tunnusluvut

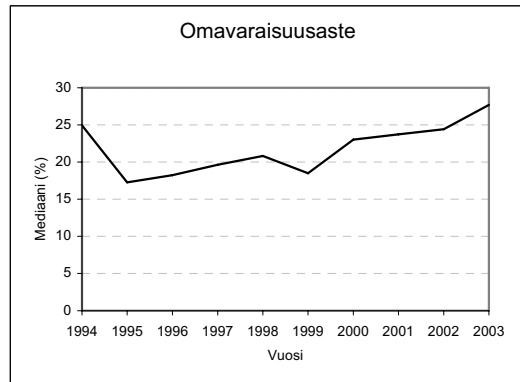
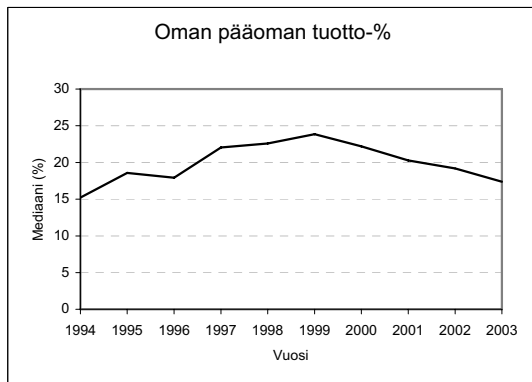
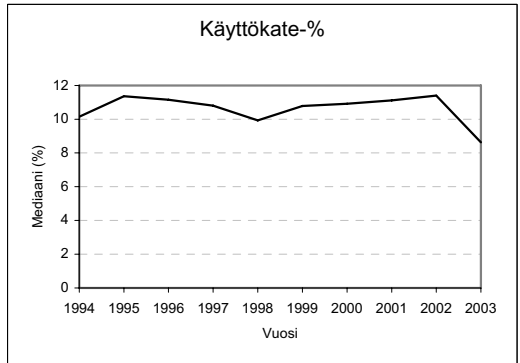
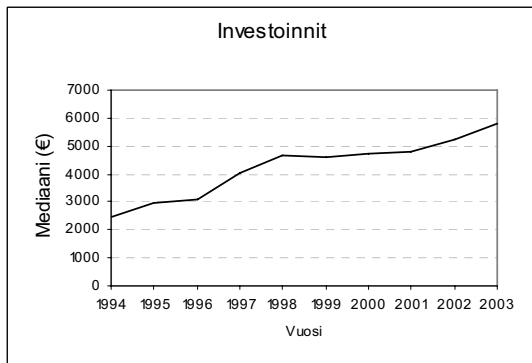
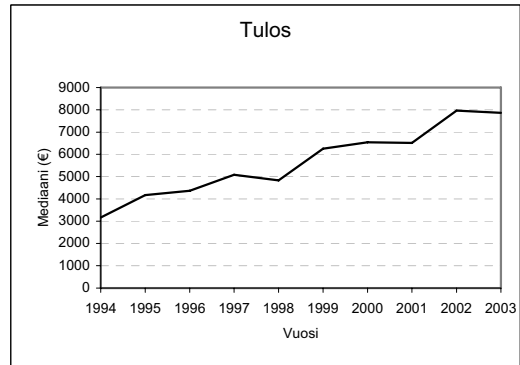
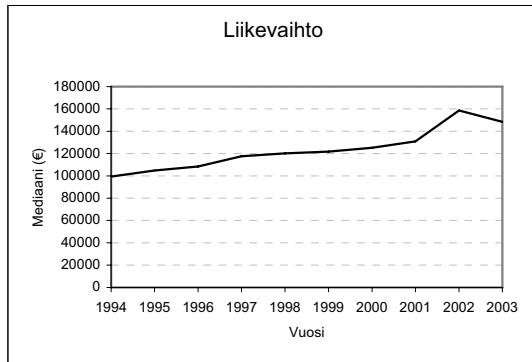
Ruokapalveluiden kasvu 1994–2003

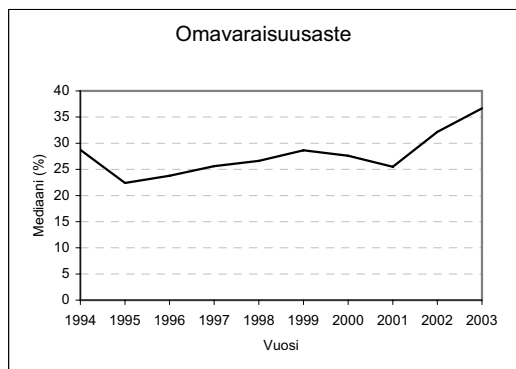
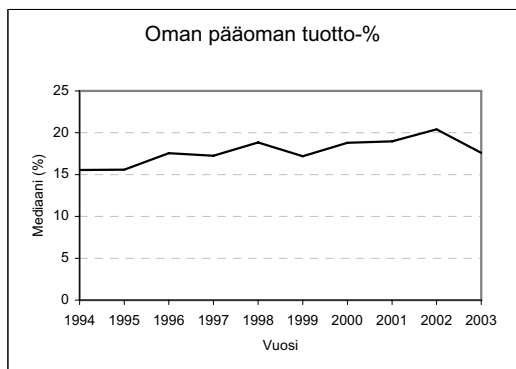
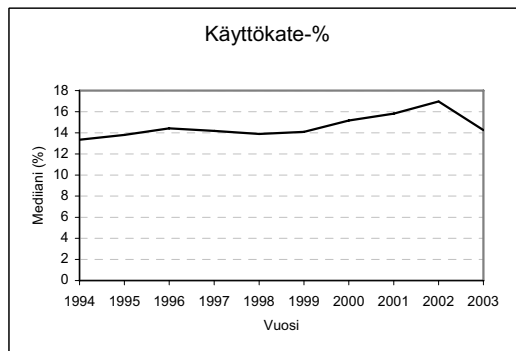
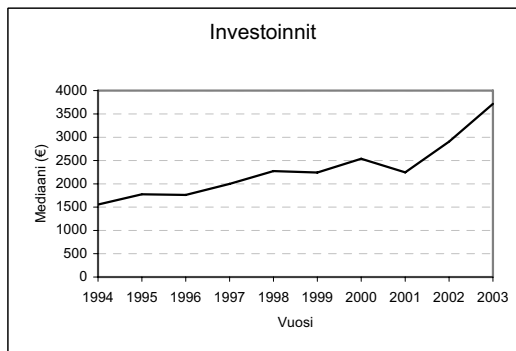
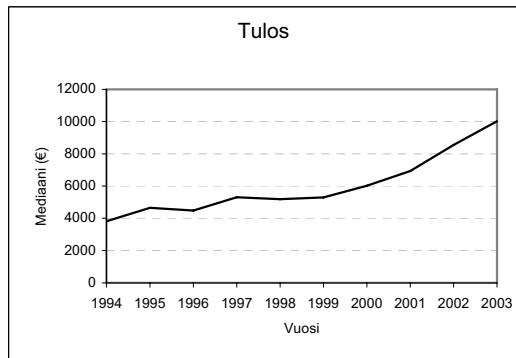
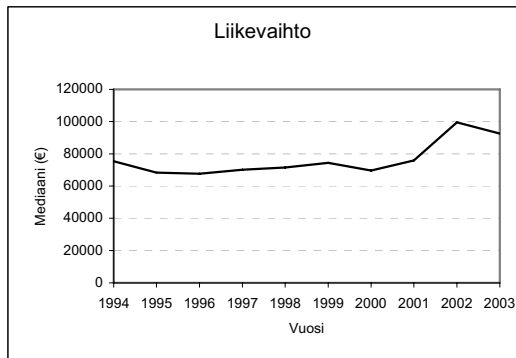
Ruokapalveluiden rahoituksen tunnusluvut 1994–2003

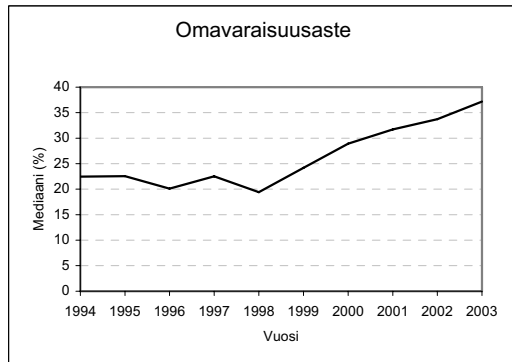
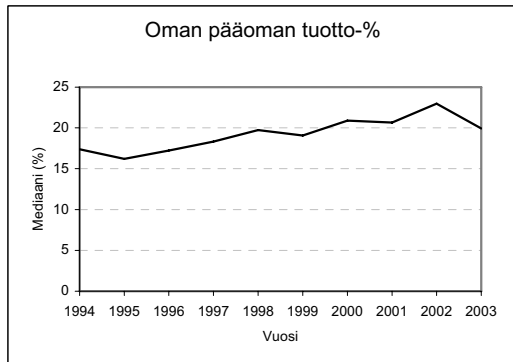
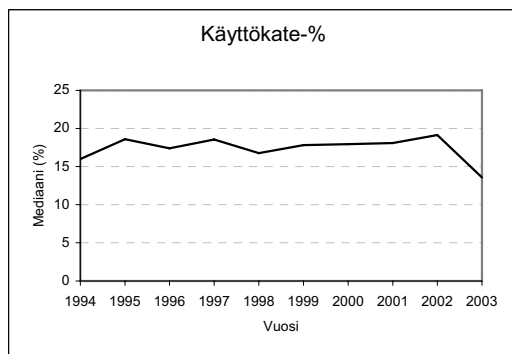
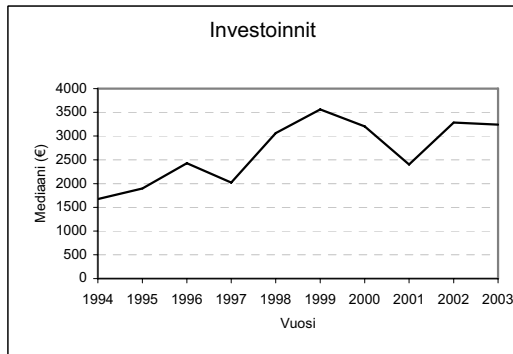
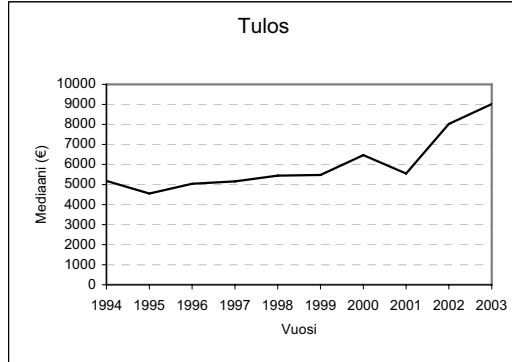
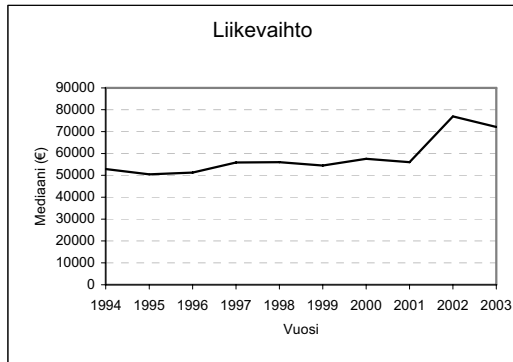
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit

Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit

Henkilöstö- ja laitosruokat, ateriapalvelut

LIITE 8: Henkilöstön lukumäärän kehitys elintarvike- ja ruokapalvelualalla 1999–2003

	1999	2000	2001	2002	2003
Elintarviketeollisuus	29319	27314	27973	27820	28344
alle 9kk työsuhteet	27471	30922	25954	25962	26873
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	8293	8118	7738	7443	7675
alle 9kk työsuhteet	5858	6354	6364	6496	7762
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	232	227	248	348	365
alle 9kk työsuhteet	707	658	731	916	910
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	1417	1545	1573	1335	294
alle 9kk työsuhteet	1907	1986	1825	1819	1897
Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus	49	46	50	44	47
alle 9kk työsuhteet	18	37	24	514	316
Maitotaloustuotteiden valmistus	4104	3689	4139	4156	4251
alle 9kk työsuhteet	2213	3255	2477	2136	2579
Myllytuotteiden, täkkelyksen ja täkkelystuotteiden valmistus	589	595	438	421	410
alle 9kk työsuhteet	442	384	383	335	347
Eläinten ruokien valmistus	633	621	639	644	657
alle 9kk työsuhteet	441	489	505	492	447
Leivonnaisten valmistus	3107	2523	2525	2929	3272
alle 9kk työsuhteet	2802	2440	2475	2309	2553
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	7103	6411	7023	6696	6461
alle 9kk työsuhteet	9905	12654	8764	8209	8119
Juomien valmistus	3339	3158	3234	2975	3301
alle 9kk työsuhteet	2959	2559	2261	2345	2249
Tupakkatuotteiden valmistus	452	380	363	308	307
alle 9kk työsuhteet	147	90	251	100	86
Vähittäiskauppa	21326	22724	22068	22720	23130
alle 9kk työsuhteet	53374	55891	58299	59661	61152
Tukkukauppa	6910	6845	6701	6272	5977
alle 9kk työsuhteet	9925	8679	9141	9213	9087
Ravitsemistoiminta	12646	12758	13603	13659	13756
alle 9kk työsuhteet	52326	53430	55573	53942	52916
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	7400	7503	7655	7727	7892
alle 9kk työsuhteet	39514	40690	42395	39213	40538
Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	334	337	311	401	412
alle 9kk työsuhteet	2796	3014	2968	2731	3002
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	4912	4918	5637	5531	5452
alle 9kk työsuhteet	10016	9726	10210	9998	9376

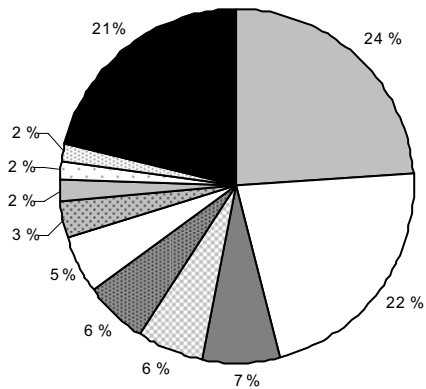
LIITE 9: Elintarvike- ja ruokapalvelualan suurimpien yritysten markkinaosuudet vuonna 2003

Kuvioissa on esitetty 10 suurimman yrityksen markkinaosuudet.

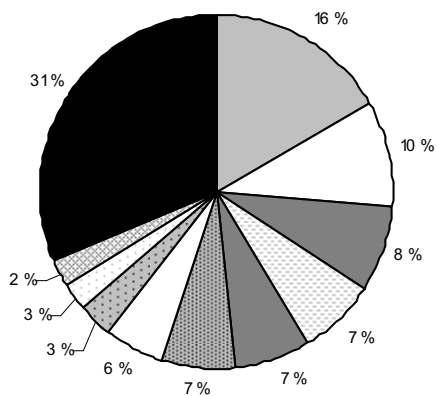
Musta sektori sisältää muiden yritysten yhteenlasketun markkinaosuuden.

Elintarviketeollisuus

Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely

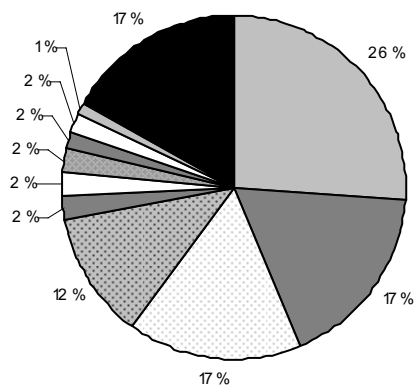

Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä

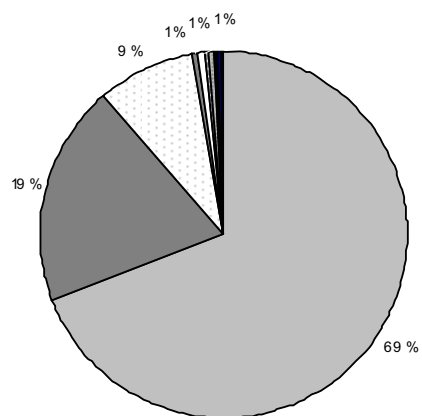

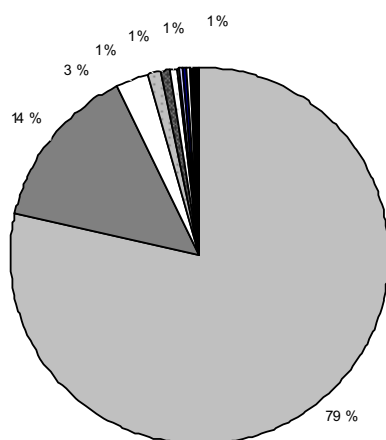
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä

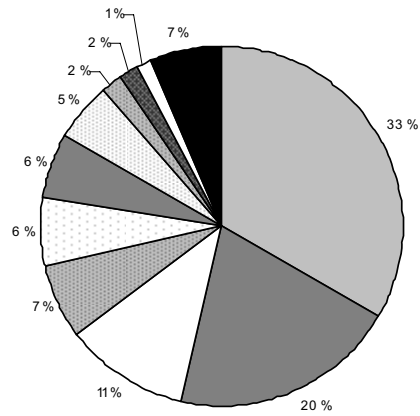
Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus

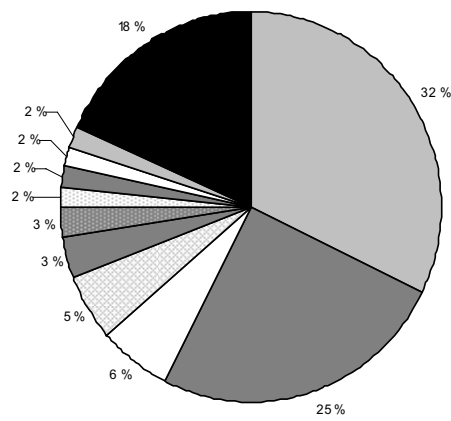
Maitotaloustuotteiden valmistus

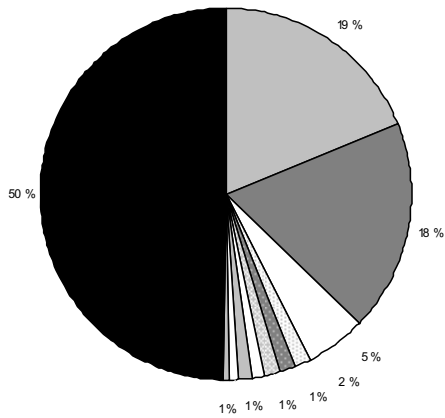
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus

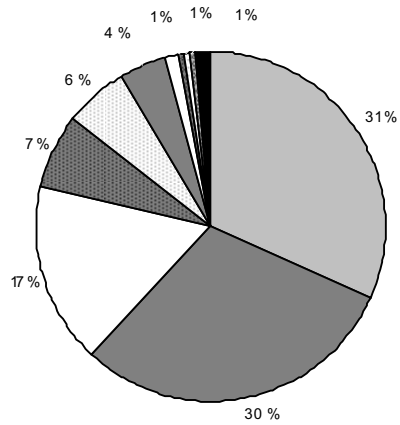
Eläinten ruokien valmistus

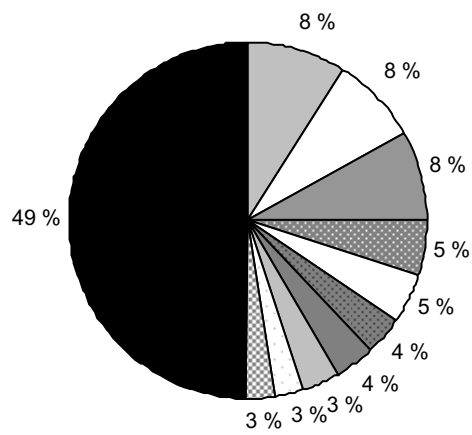
Leivonnaisten valmistus

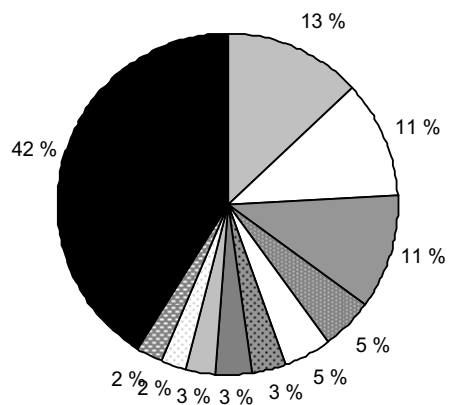
Juomien valmistus

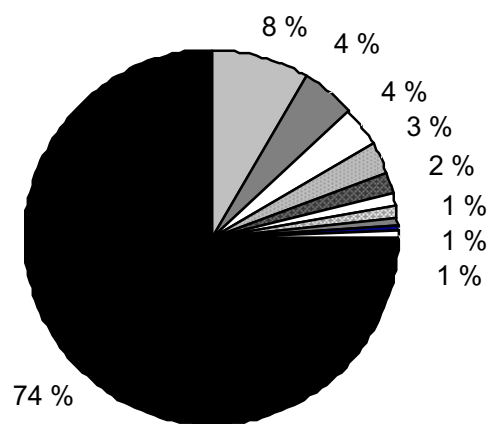

Elintarvikkeiden vähittäiskauppa

Elintarvikkeiden tukkukauppa

Ruokapalvelut

LIITE 10: Tietoja eräiden kotimaisten ja ulkomaisten elintarvikealan yritysten liikevaihdon, voiton ja henkilöstön kehityksestä

Liikevaihto (miljona €)		2000	2001	2002	2003	2004	2005
Liikevaihto (miljona €)							
Liikevaihdon muutos							
Carlsberg A/S	Tanska		4613,2	4764,0	4640,9	4823,3 (4863,2)*	5099,5
Panimoteollisuus				3,17 %	-2,65 %	3,78% (4,57%)	4,63 %
Oy Hartwall Ab	Suomi	292,2	318,2	338,2	334,1	327,8	
Panimoteollisuus			8,17 %	5,91 %	-1,22 %	-1,92 %	
Heineken N.V.	Hollanti		7637	8482	9255	10005 (10062)	10796
Panimoteollisuus				9,96 %	8,35 %	7,49% (8,02%)	6,80 %
Oy Sinerbychoff Ab	Suomi	568	303,1	329,5	326,2	322,5	
Panimoteollisuus			-87,39 %	8,01 %	-1,01 %	-1,15 %	
Arla Foods	Tanska		5111,0	5286,3	5447,9	6380,9	6212,4
Meijerituotteet				3,31 %	2,97 %	14,62 %	-2,71 %
Groupe Danone S.A	Ranska	14287	14470	13555	13131	13700	
Meijerituotteet		7,00 %	5,10 %	6,00 %	7,20 %	7,80 %	
Valio Oyj	Suomi	1382	1519	1600	1566	1582	1579
Meijerituotteet		10,20 %	10 %	5,30 %	-2,20 %	1,01 %	-0,19 %
Atria Yhtymä Oyj	Suomi			707	765,1	833,7 (833,7)	976,9
Lihanjalostus					7,59 %	8,23 %	14,66 %
HK Ruokatalo Group Oyj	Suomi	508,1	585	633,4	647,4	680,4	
Lihanvalmistus			13,14 %	7,64 %	2,16 %	4,85 %	
Moksel Group	Saksa	1896,3	1892,6	1800,1	1811,2	1871,3	
Lihanjalostus			-0,20 %	-5,14 %	0,61 %	3,21 %	
Danisco Sugar A/S	Tanska	3148,6	2367,8	2218,3	2197,7	2390,4	
Sokeri, lisäaineet			-32,98 %	-6,74 %	-0,94 %	8,06 %	
Tate & Lyle PLC	Englanti	5920,7	6027,8	5709,3	4584,5	4584,5	
Sokerivalmisteet			1,78 %	-5,58 %	-24,53 %	0,00 %	
Barilla G. e R. Fratelli Group	Italia		2183	2475	2512	2534	
Leipomo, pastatuotteet				11,80 %	1,47 %	0,87 %	
Fazer Group	Suomi		790,3	842,7	873,3	916,3	986,3
Leipomo, makeiset			16 %	6,60 %	3,60 %	4,90 %	7,60 %
United Biscuits PLC	Englanti	1274,9	1680,4	1710,6	1729,6	1771,3	
Leipomo			24,13 %	1,77 %	1,10 %	2,35 %	
Lantmännen Group	Ruotsi		2648,0	2513,0	2879,5	3008,3	
Viljan jalostus				-5,37 %	12,73 %	4,28 %	
Nutreco Holding NV	Hollanti	3126	3835	3810	3674	3857	3075
Rehut			18,49 %	-0,66 %	-3,70 %	4,74 %	-25,43 %
Raisio Yhtymä Oyj	Suomi	800	822,9	843,1	860,5	626,9	
Margariinit, öljyt, viljan jalostus			2,78 %	2,40 %	2,02 %	-37,26 %	
Lännen tehtaat Oyj	Suomi		254,1	283,4	492	473,8	433
Pakasteet				10,34 %	42,40 %	-3,84 %	-9,42 %
Nestle Sa	Sveitsi	51653,9	53732,2	56562,8	55813,6	55046,0	
Erilaiset elintarvikevalmisteet			3,87 %	5,00 %	-1,34 %	-1,39 %	
Saarioinen Oyj	Suomi	251	268	267	272	277	
Erilaiset elintarvikevalmisteet			6,34 %	-0,38 %	1,84 %	1,81 %	
Sara Lee	USA		13533,3	14383,8	14945,3	15973,8	16086,6
Erilaiset elintarvikevalmisteet				5,91 %	3,76 %	6,44 %	0,70 %
Unilever Group	Hollanti	47582	51514	48760	42942	40366	
Erilaiset elintarvikevalmisteet			7,63 %	-5,65 %	13,55 %	-6,38 %	
Altria Group	USA		67153,5	66783,4	67942,2	74868,4	81756,2
Tupakka, elintarvikevalmisteet				-0,55 %	1,70 %	9,25 %	8,42 %
Associated British Foods PLC	Englanti		6395,5	6579,3	7106,3	7476,8	8138,4
Prosessi, vähittäiskauppa				2,79 %	7,42 %	4,50 %	8,13 %

Liikevoitto (miljoniaa €)								
Liikevoiton muutos			2000	2001	2002	2003	2004	2005
Carlsberg A/S	Tanska			441,5	506,5	477,7	461,3	471,5
Panimoteollisuus					12,83 %	-6,03 %	-3,54 %	2,16 %
Oy Hartwall Ab	Suomi			21,7	22,4			
Panimoteollisuus					3,13 %			
Heineken N.V.	Hollanti			1125	1282	1222	1248	1249
Panimoteollisuus					12,45 %	-4,91 %	2,08 %	0,10 %
Oy Sinerbychoff Ab	Suomi			30,7	45,1	45,7	42,3	
Panimoteollisuus					31,93 %	1,31 %	-8,04 %	
Arla Foods	Tanska			155,1	145,4	146,6	136,6	107,4
Meijerituotteet					-6,64 %	0,82 %	-7,36 %	-27,22 %
Groupe Danone S.A	Ranska	721	780	1283	839	317		
Meijerituotteet			7,56 %	39,20 %	-52,92 %	-164,67 %		
Valio Oyj	Suomi				7,7	16,7	67	23
Meijerituotteet					53,89 %	75,07 %		-191,30 %
Atria Yhtymä Oyj	Suomi				25,6	30,9	38,8 (49,3)	40,2
Lihanjalostus						17,15 %	25,57% (37,32%)	-22,64 %
HK Ruokatalo Group Oyj	Suomi	11,2	26,1	32,7	27,5	31,3		
Lihanvalmistus			57,09 %	20,18 %	-18,91 %	12,14 %		
Moksel Group	Saksa	2,4	10,3	7,2	8,4	7,2		
Lihanjalostus			7,70 %	-43,10 %	14,29 %	-16,67 %		
Danisco Sugar A/S	Tanska	118,6	125,3	137,8	135,2	166,5		
Sokeri, lisäaineet			5,35 %	9,05 %	-1,88 %	18,76 %		
Tate & Lyle PLC	Englanti	411,1	267,8	367,7	363,3			
Sokerivalmisteet			-53,51 %	27,17 %	-1,20 %			
Barilla G. e R. Fratelli Group	Italia				185,4	194,8		
Leipomo, pastatuotteet						4,83 %		
Fazer Group	Suomi		56	75,9	43,1	42,6		38,2
Leipomo, makeiset				26,22 %	-7,10 %	-1,17 %		-11,52 %
United Biscuits PLC	Englanti	169,2	222,8	254,6	247,4	237,4		
Leipomo			24,04 %	12,51 %	-2,93 %	-4,21 %		
Lantmännen Group	Ruotsi		45,6	66,2	68,6	83,0		
Viljan jalostus				31,23 %	3,44 %	17,35 %		
Nutreco Holding NV	Hollanti	136	177	139	118	121		
Rehut			23,16 %	-27,34 %	-17,80 %	2,48 %		
Raisio Yhtymä Oyj	Suomi	-32,2	25	20,6	-14,3	-18,4		-10,9
Margariinit, öljyt, viljan jalostus			228,80 %	-21,36 %	-244,06 %	-22,28 %		68,81 %
Lännen tehtaat Oyj	Suomi	5,7	3,3	11,7	11,4	16,3		
Pakasteet			-72,73 %	71,79 %	-2,63 %	30,06 %		
Nestle Sa	Sveitsi	3656,0	4238,4	4798,6	3941,5	4261,2		
Erlaiset elintarvikevalmisteet			13,74 %	11,67 %	-21,74 %	7,50 %		
Saarioinen Oyj	Suomi	11	14	19	14	17		
Erlaiset elintarvikevalmisteet			21,43 %	26,32 %	-35,71 %	17,65 %		
Sara Lee	USA		1307,5	817,9	602,8	629,3		610,7
Erlaiset elintarvikevalmisteet				-59,86 %	-35,68 %	4,20 %		-3,03 %
Unilever Group	Hollanti	2551	3438	4053	4238	2839		
Erlaiset elintarvikevalmisteet			25,80 %	15,17 %	4,37 %	-49,28 %		
Altria Group	USA		12979,4	13742,2	13166,5	12682,8		13862,5
Tupakka, elintarvikevalmisteet				5,55 %	-4,37 %	-3,81 %		8,51 %
Associated British Foods PLC	Englanti		463,2	534,2	618,1	692,0		817,9
Prosessi, vähittäiskauppa				13,28 %	13,58 %	10,67 %		15,40 %

Henkilöstö								
Henkilöstön muutos			2000	2001	2002	2003	2004	2005
Carlsberg A/S	Tanska							
Panimoteollisuus								
Oy Hartwall Ab	Suomi			1450	1460	1340	1200	
Panimoteollisuus					0,68 %	-8,96 %	-11,67 %	
Heineken N.V.	Hollanti							
Panimoteollisuus								
Oy Sinerbychoff Ab	Suomi	979	1172	1188	1200	1165		
Panimoteollisuus				16,47 %	1,35 %	1,00 %	-3,00 %	
Arla Foods	Tanska	18622	18200	17866	17791	20855		
Meijerituotteet				-2,32 %	-1,87 %	-0,42 %	14,69 %	
Groupe Danone S.A	Ranska	86657	100560	92209	88607	89449		
Meijerituotteet				13,83 %	-9,06 %	-4,07 %	0,94 %	
Valio Oyj	Suomi	4083	4347	4400	4366			
Meijerituotteet				6,07 %	1,20 %	-0,78 %		
Atria Yhtymä Oyj	Suomi				3300	3377	3638	4433
Lihanjalostus						2,28 %	7,17 %	17,93 %
HK Ruokatalo Group Oyj	Suomi	3877	4084	4882	5034	4713		
Lihanvalmistus				5,07 %	16,35 %	3,02 %	-6,81 %	
Moksel Group	Saksa	2421	2288	2313	2337	2304		
Lihanjalostus				-5,81 %	1,08 %	1,03 %	-1,43 %	
Danisco Sugar A/S	Tanska	14680	9105	8356	8440	9235		
Sokeri, lisäaineet				-61,23 %	-8,96 %	1,00 %	8,61 %	
Tate & Lyle PLC	Englanti				9247	7018	6646	6687
Sokerivalmisteet						-31,76 %	-5,60 %	0,61 %
Barilla G. e R. Fratelli Group	Italia					4858	4827	
Leipomo, pastatuotteet							-0,64 %	
Fazer Group	Suomi		11091	10720	10760	11070	12427	
Leipomo, makeiset				-3,46 %	0,37 %	2,80 %	10,92 %	
United Biscuits PLC	Englanti							
Leipomo								
Lantmännen Group	Ruotsi		10402	10268	12178	11387		
Viljan jalostus				-1,31 %	15,68 %	-6,95 %		
Nutreco Holding NV	Hollanti	10990	12934	13442	13742	12763		
Rehut				15,03 %	3,78 %	2,18 %	-7,67 %	
Raisio Yhtymä Oyj	Suomi		2684	2767	2735	1412		
Margariinit, öljyt, viljan jalostus				3,00 %	-1,17 %	-93,70 %		
Lännen tehtaat Oyj	Suomi	1010	993	1161	1072	1033		
Pakasteet				-1,71 %	14,47 %	-8,30 %	-3,78 %	
Nestle Sa	Sveitsi	225000	230000	254000	253000	247000		
Erilaiset elintarvikevalmisteet				2,17 %	9,45 %	-0,40 %	-2,43 %	
Saarioinen Oyj	Suomi	2050	2100	2150	2200	2200		
Erilaiset elintarvikevalmisteet				2,38 %	2,33 %	2,27 %	0,00 %	
Sara Lee	USA		138000	149000	140000	144000	137000	
Erilaiset elintarvikevalmisteet				8,72 %	-6,43 %	2,78 %	-5,11 %	
Unilever Group	Hollanti				258000	240000	227000	
Erilaiset elintarvikevalmisteet						-7,50 %	-5,73 %	
Altria Group	USA		175000	166000	165000	156000	199000	
Tupakka, elintarvikevalmisteet				-5,42 %	-0,61 %	-5,77 %	21,61 %	
Associated British Foods PLC	Englanti		33989	34957	35416	35584	42375	
Prosessi, vähittäiskauppa				2,77 %	1,30 %	0,47 %	16,03 %	

Tiedot on kerätty yritysten www-sivuilla ilmoittamista tiedoista.

Erityisesti voiton osalta tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia johtuen erilaisista kirjanpito- ja tilinpäätöskäytännöistä.

Vuosilta 2004 ja 2005 on huomioitava myös siirtyminen IFRS-kirjanpitokäytäntöön. Jos yritys on ilmoittanut luvut sekä vanhan että IFRS-kaavan mukaisesti, ovat IFRS-luvut suluissa.

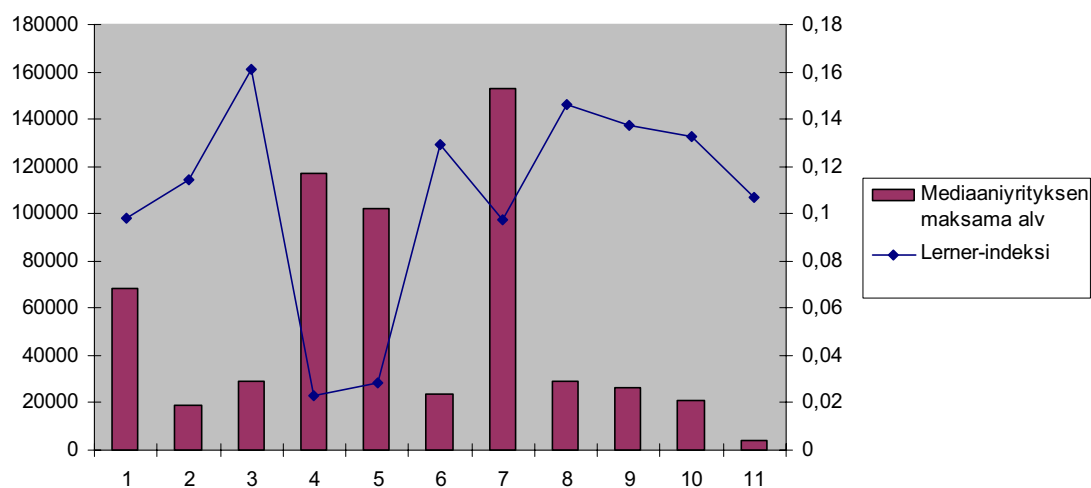
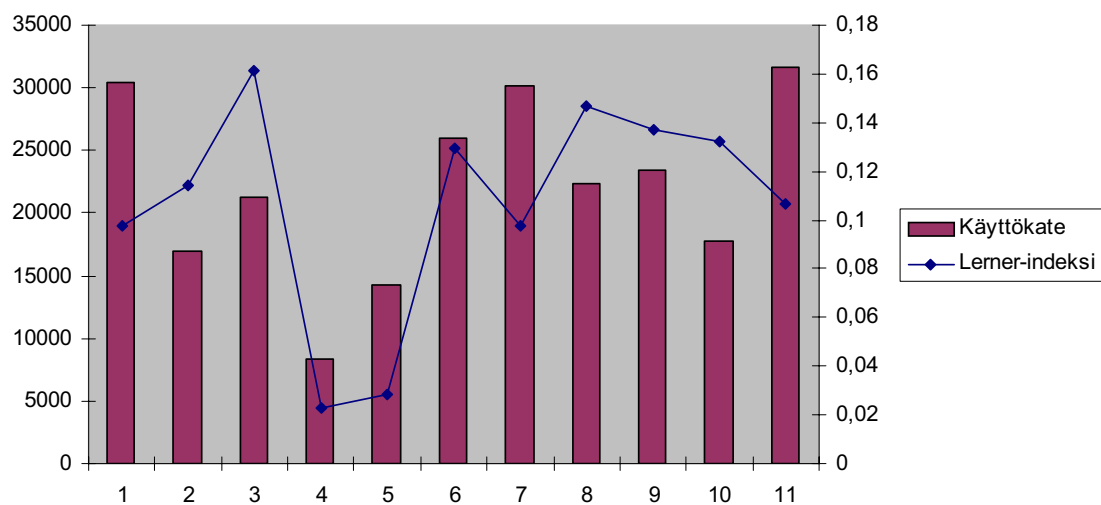
LIITE 11: Elintarvike- ja ruokapalvelualan maksama arvonlisävero vuonna 2003

Toimiala	Maksettu ALV (Milj. euroa)
Elintarviketeollisuus	
Elintarviketeollisuus (yht.)	1669,1
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	298,3
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	18,0
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	51,6
Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus	58,5
Maitotaloustuotteiden valmistus	246,8
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	3,6
Eläinten ruokien valmistus	86,6
Leivonnaisten valmistus	173,4
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	149,6
Juomien valmistus	446,8
Tupakkatuotteiden valmistus	103,8
Kauppa	
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa	938,2
Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa	2403,5
Ruokapalvelut	
Ravitsemistoiminta	555,3
Ravintolat, kahvila-ravintolat, ruokakioskit	409,2
Kahvi-, olut- ja drinkkibaarit	28,4
Henkilöstö- ja laitosruokala, ateriapalvelut	117,7

LIITE 12: Elintarviketeollisuuden vienti vuonna 2003

Toimiala	Viejäyritysten lkm.	Vienti yhteensä (Mij. euroa)	Viennin osuus toimialan liikevaihdosta (%)
Elintarviketeollisuus			
Elintarviketeollisuus (yht.)	139	555,2	6,7
Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely	19	60,0	3,1
Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä	13	2,6	2,5
Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä	16	5,9	2,0
Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus	4	11,7	5,2
Maitotaloustuotteiden valmistus	2	232,1	12,8
Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus	6	17,4	7,7
Eläinten ruokien valmistus	12	41,4	7,7
Leivonnaisten valmistus	33	72,7	6,4
Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)	18	13,2	1,5
Juomien valmistus	13	79,0	7,7
Tupakkatuotteiden valmistus	3	19,3	17,7

LIITE 13: Elintarviketeollisuuden kilpailullisuus

- 1 Teurastus, lihan ja lihatuotteiden jalostus sekä säilyvyyskäsittely
- 2 Kala- ja kalatuotteiden valmistus ja säilöntä
- 3 Hedelmien, marjojen ja vihannesten jalostus ja säilöntä
- 4 Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus
- 5 Maitotaloustuotteiden valmistus
- 6 Myllytuotteiden, tärkkelyksen ja tärkkelystuotteiden valmistus
- 7 Eläinten ruokien valmistus
- 8 Leivonnaisten valmistus
- 9 Muu elintarvikkeiden valmistus (mm. kahvi, sokeri, mausteet)
- 10 Juomien valmistus
- 11 Tupakkatuotteiden valmistus

VATT-TUTKIMUKSIA -SARJASSA ILMESTYNEITÄ

PUBLISHED VATT RESEARCH REPORTS

87. Kyyrä Tomi: Funktionaalinen tulonjako Suomessa. Helsinki 2002.
88. Rätty Tarmo – Luoma Kalevi – Koskinen Ville – Järviö Maija-Liisa: Terveyskeskusten tuottavuus vuosina 1997 ja 1998 sekä tuottavuuseroja selittävät tekijät. Helsinki 2002.
89. Hakola Tuulia: Economic Incentives and Labour Market Transitions of the Aged Finnish Workforce. Helsinki 2002.
90. Venetoklis Takis: Public Policy Evaluation: Introduction to Quantitative Methodologies. Helsinki 2002.
91. Berghäll Elina – Heikkilä Tuomo – Hjerppe Reino – Kiander Jaakko – Kilponen Juha – Lavrac Vladimir – Stanovnik Peter: The Role of Science and Technology Policy in Small Economies. Helsinki 2002.
92. Räisänen Heikki (toim.): Rakenteellinen työttömyys. Tutkimusinventaaari ja politiikkajohtopäätökset. Helsinki 2002.
93. Moisio Antti: Essays on Finnish Municipal Finance and Intergovernmental Grants. Helsinki 2002.
94. Parkkinen Pekka: Hoivapalvelut ja eläkemenot vuoteen 2050. Helsinki 2002.
95. Junka Teuvo: Maailman kilpailukykyisin maa? Tuottavuus ja investoinnit Suomessa 1975-2000. Helsinki 2003.
96. Cogan Joseph – McDevitt James: Science, Technology and Innovation Policies in Selected small European Countries. Helsinki 2003.
97. Perrels Adriaan – Kemppe Heikki: Liberalised Electricity Markets – Strengths and Weaknesses in Finland and Nordpool. Helsinki 2003.
98. Sarvimäki Matti: Euroopan Unionin itälaajentuminen ja maahanmuutto Suomeen. Helsinki 2003.
99. Rätty Tarmo – Luoma Kalevi – Mäkinen Erkki – Vaarama Marja: The Factors Affecting the Use of Elderly Care and the Need for Resources by 2030 in Finland. Helsinki 2003.
100. van Beers Cees: The Role of Foreign Direct Investments on Small Countries' Competitive and Technological Position. Helsinki 2003.
101. Kangasharju Aki: Maksaako asumistuen saaja muita korkeampaa vuokraa? Helsinki 2003.
102. Honkatukia Juha – Forsström Juha – Tamminen Eero: Energiaverotuksen asema EU:n laajuisen päästökaupan yhteydessä. Loppuraportti. Helsinki 2003.
103. Simai Mihály (ed.): Practical Guide for Active National Policy Makers – what Science and Technology Policy Can and Cannot Do? Helsinki 2003.
104. Luoma Arto – Luoto Jani – Siivonen Erkki: Growth, Institutions and Productivity: An empirical analysis using the Bayesian approach. Helsinki 2003.

105. Montén Seppo – Tuomala Juha: Muuttoliike, työssäkäynti ja työvoimavarat Uudellamaalla. Helsinki 2003.
106. Venetoklis Takis: An Evaluation of Wage Subsidy Programs to SMEs Utilising Propensity Score Matching. Helsinki 2004.
107. Räisänen Heikki: Työvoiman hankinta julkisessa työnvälityksessä. Helsinki 2004.
108. Romppanen Antti: Vakaus- ja kasvusopimuksen ensimmäiset vuodet. Helsinki 2004.
109. Vaittinen Risto: Trade Policies and Integration – Evaluations with CGE Models. Helsinki 2004.
110. Hjerppe Reino – Kiander Jaakko (eds.): Technology Policy and Knowledge-Based Growth in small Countries. Helsinki 2004.
111. Sinko Pekka: Essays on Labour Taxation and Unemployment Insurance. Helsinki 2004.
112. Kiander Jaakko – Martikainen Minna – Voipio Iikko: Yrittäjyyden tila 2002-2004. Helsinki 2004.
113. Kilponen Juha – Santavirta Torsten: Competition and Innovation – Microeconomic Evidence Using Finnish Data. Helsinki 2004.
114. Kiander Jaakko – Venetoklis Takis: Spending Preferences of Public Sector Officials. Survey Evidence from the Finnish Central Government. Helsinki 2004.
115. Hämäläinen Kari – Ollikainen Virve: Differential Effects of Active Labour Market Programmes in the Early Stages of Young People’s Unemployment. Helsinki 2004.
116. Räisänen Heikki: Recent Labour Market Developments in Europe. Helsinki 2005.
117. Ropponen Olli: Kokonaiskulutuksen kehitys Suomessa talouden ulkopuolisten tekijöiden suhteen vuosina 1985–2001. Helsinki 2005.
118. Rätty Tarmo – Luoma Kalevi – Aaltonen Juho – Järviö Maija-Liisa: Productivity and Its Drivers in Finnish Primary Care 1988–2003. Helsinki 2005.
119. Kangasharju Aki – Aaltonen Juho: Kunnallisen päivähoidon yksikkökustannukset: Miksi kunnat ovat niin erilaisia? Helsinki 2006.
120. Perrels Adriaan – Ahlqvist Kirsti – Heiskanen Eva – Lahti Pekka: Kestävän kulutuksen mahdollisuudet ekotehokkaassa elinympäristössä. Helsinki 2006.
121. Berghäll Elina – Junka Teuvo – Kiander Jaakko: T&K, tuottavuus ja taloudellinen kasvu. Helsinki 2006.
122. Rauhanen Timo – Peltoniemi Ari: Elintarvikkeiden ja ruokapalveluiden arvonlisäverotus EU:ssa ja Suomessa. Helsinki 2006.
123. Kiander Jaakko – Martikainen Minna – Pihkala Timo – Voipio Iikko: Yritysten toimintaympäristö: Kyselytutkimuksen tuloksia vuosilta 2002–2005. Helsinki 2006.
124. Rätty Tarmo – Kivistö Jussi: Mitattavissa oleva tuottavuus Suomen yliopistoissa. Helsinki 2006.
125. Teppala Tiina: Kulutusverotus teoriasta käytäntöön – Vaikuttaako arvonlisäverotus kuluttajahintoihin? Helsinki 2006.